

HARİS
el-MUHÂSİBÎ

Helal Rızık ve Namazın Anlaşılması

HELAL RIZIK VE NAMAZIN ANLAŞILMASI

*Orjinal Adı:
Mekâsib ve Fehmu's-Salât*

Haris el-Muhâsibî

©İlk Harf Yayınevi, 2012
Kitabın tüm yayın hakları “İlk Harf Yayınevi”ne aittir.

> **İlk Harf Yayınevi, 20**
Tasavvuf Serisi, 16

> **ISBN**
978-605-9495-03-5

> **Özgün adı (eser iki risaleden oluşmaktadır):**
Mekâsib ve Fehmu’s-Salât

> **Yazar**
Haris b. Esed el-Muhâsibî

> **Tercüme**
Muhammed Coşkun

> **Yayın Yönetmeni/Editör**
Ersan Güngör

> **Sayfa Düzeni**
İrfan Güngörür

> **Kapak Tasarımı**
Sercan Arslan

> **Basım Tarihi**
1. Baskı, İstanbul, Ağustos 2012

> **Baskı / Cilt**
Şenyıldız Yay. Hed. Eşya ve Teks. San. Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika No: 11964)
Gümüşsuyu Cad. No:3/2 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92

> **İLK HARF YAYINEVİ**
Genel Dağıtım
Çelik Yayınevi
(Sertifika No, 14710)

Ticarethane Sokak No: 59 Cağaloğlu - Fatih / İstanbul
Tel: +90 212 511 28 11 - 513 73 19 • Fax: +90 212 511 28 12
www.celikyayinevi.com • info@celikyayinevi.com

Bu eserin e-kitap çevrimi **Save As Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

Çevirenin Önsözü

Hicri birinci yüzyılın ikinci yarısında Basra'da dünyaya gelmiş olan Muhâsibî, Abbasî halifeleri Emîn, Me'mûn, Mütevekkil ve Vâsık dönemlerinde, Bağdat-Basra bölgelerinde yaşamıştır. Onun yaşadığı dönem, diğer birçok özelliğinin yanı sıra İslam toplumunun, özellikle ahlakî anlamda, önemli ölçüde yozlaşmalara şahit olduğu bir dönemdir. Nitekim el-Mes'ûdî'nin “*Murûcu'z-Zehab*” adlı eserinde, el-Kıffî'nin “*Ahbâru'l-Hükemâ*” adlı eserinde ve Cahız'ın, “*el-Muallimin*” adlı eserinde döneme ilişkin yapılan tespitler, bu ahlaki yozlaşmanın tahmin edilenden çok daha ileri boyutlarda olduğunu göstermektedir. İşte böyle bir dönemde tasavvufi/irfânî yaklaşımın temellerini çeşitli eserleri ile ortaya koyan Haris el-Muhâsibî, tercümesini sunmakta olduğumuz elinizdeki iki risâlesinde de yine bu doğrultuda nasihatlerde bulunmaktadır.

Elinizdeki eser Muhâsibî'nin *el-Mekâsib* (Helal Rızık) ve *Fehmu's-Salât* (Namazın Anlaşılması) adlı iki risâlesini içermektedir. İkinci risâle ilk etapta konu itibariyle birincisinden farklı görünmekle beraber, aslında iki risâle arasında önemli ortak noktalar bulunmaktadır. Birinci risâlede tasavvuf ıstılahâtında verâ' olarak bilinen, helal-haram konusundaki titizlik üzerinde genişçe durulmakta, rızkın temiz ve helal yollardan kazanılması hususunda oldukça önemli bilgiler ve etkili nasihatler verilmektedir. İkinci risâlede ise insanın zühd, verâ', takvâ gibi erdemlere ulaşmasını temin edecek en önemli ibadetlerden olan “namaz”ın hakikî olarak anlaşılması, bu ibadet esnasında yerine getirilen her bir rüknün anlamının ve hikmetlerinin idrak edilmesi üzerinde durulmaktadır. Doğrusu insan Muhâsibî'nin bu eserini okuduktan sonra, Hz. Peygamber(sav)'in “*namaz, mü'minin miracıdır*” şeklindeki ifadesini daha iyi anlamaktadır. Nitekim onun çoğunlukla hadis-i şeriflere ve sahabe ve tabiûn büyüklerinin söz ve davranışlarına dayanan bu izahları, kendisinden iki asır sonra yaşamış olan İmam Gazâlî'nin *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinde de yer bulmuştur. *İhyâ'*nın ilk çeyreğinde (rub'u'l-ibâdât) yer alan ve her bir ibadetin manevî yönlerini (el-a'mâlu'l-bâtine) ortaya koyan bölümler içerisinde namaz bölümü, adeta Muhâsibî'nin *Fehmu's-Salât* risâlesinin bir şerhi gibidir.

Neticede bu iki risâle, İslam'ın gerek itikat gerek ibadet gerekse muamelat alanında giderek unutulmaya yüz tutan ve ihmal edilmeye başlanmış olan manevî yönünü güçlü bir şekilde vurgulamak gibi çok temel bir noktada

birleşmektedirler. Yine bu noktadan hareketle düşünöldüğünde bu iki risâlenin günümüz okuru için de aynı öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu çeviriden maksadımız, geleneğimizin bu büyük simasının bir eserini daha Türkçe okuru ile buluşturmaktır. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Muhammed COŞKUN
Bağlarbaşı/2012

MEKÂSIB /
HELAL RIZIK

Mukaddime

Eşsiz kudrete sahip ve kakhâr olan, sonsuz azamet ve izzeti ile her şeye hükümran olan, bütün mahlûkâtı yoktan yaratan, ezelden dahi önce evvel olarak var olan ve sonsuza dek bâkî kalacak olan, dilediğini meşîeti ve ezeli ilmi ile inşâ edip yaratan, ezeli ilmine kendi zatından başkası muttali olmayan, kendi ifadesiyle buyurduğu gibi yaratması, “*O bir şeyi murat ettiği zaman yapacağı şey, ona ‘ol’ demektir, o da derhal olur*”^[1] şeklinde olan, yarattığı her şeyi en mükemmel ve en hikmetli şekilde yaratmış olan, muazzam bir tedbir hak itikadı tafsilatlı bir şekilde bildirmiş, ezeli ilmi uyarınca bu itikadı icra etmiş ve kudreti ile muhafaza edip asırlar boyunca dilediği kimselere nasip eden, böylece yeri geldiğinde gayb olanın malum olmasını ve kendisi için belirlenmiş süresi gelenin o süre gelince zeval bulmasını takdir buyuran yüceler yücesi Allah’a hamd olsun; “*Her şeyin hükümranlığı O’nun kudreti altındadır ve her şey ona dönecektir.*”^[2]

Esma-i Hüsnâsı mukaddes, şân-ı yüce olan Allah’a hamd olsun; mahlûkâta bahşettiği şeyler itibariyle layık olduğu; yüceliğinde, kibriyâsında ve azametinde ehil olduğu vech ile O’na hamd olsun.

O yüce zât, yarattığı biz kullarının akıllarının ermeyeceği, nazarlarının erişemeyeceği gayb hakikati olmakla beraber, kendi varlığını ve birliğini (tevhidi) kullarına göstermek üzere onlara haberler iletmiş, böylece kulların O’nun yegâne ma’bud olduğunu bilmelerini, O’nun kudretini tanımalarını, her şeye kadir olanın sadece O olduğunu bilmelerini ve O’nun marifeti ile donanmalarını murat etmiştir. Nitekim Yüce Kelamı Kur’an’da şöyle buyurmaktadır:

“*Andolsun, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık. Bize bir yorgunluk da dokunmadı.*”^[3]

“*De ki: ‘Siz mi yeri iki günde yaratana inkâr ediyor ve O’na ortaklar koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, dört gün içinde, yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada rızık arayanların ihtiyaçlarına uygun olarak rızıklar takdir etti. Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, ‘İsteyerek veya istemeyerek gelin’ dedi. İkisi de, ‘İsteyerek geldik’ dediler. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe kendi işini bildirdi.’ En yakın göğü kandillerle süsledik ve onu koruduk. İşte bu, mutlak güç sahibi ve hakkıyla bilen Allah’ın takdiridir.*”^[4]

“O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arşı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde yaratandır. Böyle iken ‘Ölümden sonra şüphesiz diriltileceksiniz’ desen, inkârcılar ‘Mutlaka bu, apaçık bir büyüdür’ derler.”^[5]

Bu âyetlerde Yüce Allah göklerin ve yerin ve bu ikisi içerisinde bulunan muhteşem mahlûkâtın yaratılmaya başlanmasını anlatmakta; envai çeşit renklerde, sûretlerde ve dillerde olan ve aralarında bu kadar büyük farklılıklar bulunan bu kadar varlığın böylesine muazzam bir şekilde nasıl terkip edilmiş olduğunu bildirmektedir. Böylece onun ne kadar titiz ve muhteşem bir şekilde küçüğünden büyüğüne bütün bunları yaratmış olduğu, şu devasa Semâvâtın muhteşem bir şekilde yaratılıp yükseltilmesinin, yoğun tabakalar halinde sapasağlam yaratılıp gözlerin görebileceği ya da akılların alabileceği direkler olmaksızın dikilmiş olmasının bu muazzam ilahi yaratışın bir parçası olduğu ifade edilmektedir.

Yine Semâvâtta bulunan meleklerden söz edilmekte ve onların kudretleri yettiği ölçüce Allah’a kulluk ettikleri, bıkmadan usanmadan her daim onu tesbih ve ta’zim ettikleri, ona secde ve rükû ettikleri, ilelebet onun hizmetinde oldukları buyrulmaktadır.

Aynı şekilde yeryüzü ve onun üzerinde yaşayan gerek vahşi hayvanlar ve ehil canlılar, yalçın dağlar, derin denizler ve uçsuz bucaksız karalar da böyledir. Bütün bunların her biri kendine mahsus ve sadece kendileri tarafından bilinen dilleri ile ve kendilerine takdir edilmiş olan kader, rızık ve ecel ile yaşarlar.

Yüce Allah’ın sonsuz ilmi bütün bunlar kuşatır, hepsini tek tek içerir, her şey tam zamanı gelince gerçekleşir, herhangi bir tehir söz konusu olmaz, kimsenin rızıkı eksilmez. İşte bütün bunlar ifade ettikten sonra Yüce Allah, mahlûkâtını, yaratmış olduğu bu muazzam şeylere nazar etmeye çağırarak şöyle buyuruyor:

“Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümranlık ve nizama, Allah’ın yarattığı her şeye, ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı? Peki, bundan sonra artık hangi söze inanacaklar?”^[6]

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır.”^[7]

Evet, Allah insanın, yüce ilahî âyetlere ibret-i nazar ile bakması ve onun muazzam sanatını inceleyip marifetullahı ulaşması için, yegâne rızık vericinin ve mabudun O olduğunu, O’ndan başka bütün mahlûkâtın O’nun kulu olduğunu, onların kendilerine hayat, ölüm, zarar ya da fayda sağlayamayacaklarını, bu yüzden sadece O’na kulluk edileceğini anlamaları için en güzel delilleri, âyetleri ortaya koymaktadır.

Ardından da onları, bizzat kendi nefislerine ibret-i nazar ile bakmaya çağırmaktadır:

“Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın. Fıskırıp çıkan bir sudan yaratıldı. Bu su, bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar. Şüphesiz Allah’ın onu, öldükten sonra tekrar diriltmeye de gücü yeter.”^[8]

“O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da çamurdan başladı. Sonra onun neslini bir öz sudan, değersiz bir sudan yarattı. Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz!”^[9]

“Ey insanlar! Ölümünden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz düşünün ki hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan, sonra bir ‘alaka’dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir ‘mudga’dan yarattık ki size kudretimizi apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da tam gücünüze ulaşmanız için sizi kemale erdiriyoruz. İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelsin. Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz, onun üzerine yağmur indirdiğimiz zaman kıpırdar, kabarır ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir.”^[10]

Burada Allah insanın nasıl yaratılmaya başlandığını son derece etkili biçimde anlatmakta, onları ana rahminde nasıl yaratıp şekillendirdiğini ifade etmektedir ki onlar da acizliklerini ve zafiyetlerini itiraf etsinler, bütün işin Allah’a ait olduğunu kabul etsinler ve böylece nefisleri hakkında edindikleri bu bilgi, Allah huzurunda kendi aleyhlerinde bir tanık ve onları yaratıcılarını bilmeye götüren bir sebep olsun!

Evet, burada Hak Teâlâ insanı önce topraktan, balçık şeklindeki çamurdan ve son derece zayıf olarak, güçsüz, çaresiz ve hakir olarak yarattığını, bu hakir durumdan sonra onu, görülmesi ve dokunulması zor bir sıvı yapışkan parça haline getirdiğini, sonra onu bir tutam et parçasına (mudğa) çevirdiğini, ardından sadece kendisinin bildiği yüce hikmeti ve muazzam takdiri ile onu kemik haline getirip üzerine et giydirdiğini, ardından ona en güzel sûreti bahşettiğini, kendisine göz ve kulak bahşettiğini, yarattığı mahlûkâtla ilişki halinde olabileceği dil ve dudaklar verdiğini, iki el ve iki ayak bahşettiğini, ardından ona ruhundan üflediğini ve ana rahmini onun için bir mesken ve vatan kıldığını ifade eder ve o gözlerden irak ana rahminin karanlıklarında, kimsenin göremediği ve bilemediği o yerde insanın hangi sıfatlara sahip olduğunu anlatır.

Evet, Yüce Allah insana, ana babasının dahi çaresiz kaldığı o gizli ve erişilmez ana rahminde iken rızkını verir, onu besler, her türlü tehlikeden ve zarardan korur, ezeli ilminde ve kadim hikmetinde onun için takdir ettiği şeyi tahakkuk ettirir.

Sonra Yüce Allah onun amelini yazdıktan, ecelini belirledikten, rızkını taksim ettikten sonra onu bu halden fani dünyaya, zeval dünyasına intikal ettirir.

Mahlûkâtın bütün amellerini ve sonunda varacakları hali ezelde biliyor olan Allah, yüceler yücesidir, her türlü eksiklikten, noksanlıktan münezzehtir. Onun ilmi ve hikmeti çok yücedir, mülkünde ortağı yoktur, izzetinde ona mukavemet edecek ya da erminde ona mani olacak hiçbir güç yoktur. Bütün her şeyin, her emrin yegâne hâkimi, sonsuz mülkün ve ilmin sahibi O'dur. O ilim ve kudret sahibi olup kullarının kendisine ulaşacakları alametleri lütfetmiş, ikramı ile onları kendisine kulluk etmeye davet etmiş, merhameti nedeniyle onları azabı hakkında uyarıp korkutmuştur. Kimsenin ibadetine ya da itaatine muhtaç değildir. Kullarına olan merhameti nedeniyle onlara uyarıda bulunmakta, onları kendisine kulluk etmeye çağırmaktadır ki bunun neticesinde onlara sevap versin ve kendilerine cennete muvafik olma ikramında bulunsun.

O yüceler yücesidir, her türlü eksiklikten, noksanlıktan münezzehtir. Bilmektedir ki yerden göre bütün kâinatta yaratmış olduğu mahlûkâtın hepsinin akılları, en muhkem olarak bildikleri marifetleri ile sahip oldukları itikatları bir tek kulda toplanacak olsa, sonra bu kula bahşedilen bu nimetin aynısı diğer bütün kullara bahşedilse, sonra bunun bir katı daha nimet onlara eşit olarak dağıtılsa, sonra onlara bahşedilen bu nimet sonsuza dek kalacak şekilde daim edilse ve sonra da onlardan bütün bu kudretlerini kullanarak bu nimetin gereği olan şükürü yerine getirmeleri istenecek olsa, hepsi bunda aciz kalırlar ve acizyetlerini, küçüklüklerini itiraf ederler.

İşte akılların yüce sıfatlarından ve kudretinden ancak bu kadarını idrak edebildiği yüce vasıflara sahip olan Allah, her türlü eksiklikten, noksanlıktan münezzehtir. Bir de kulların akıllarının ve marifetlerinin eremeyeceği kudret ve yücelik sıfatları vardır ki, onlar daha yücedir; Allah her türlü eksiklikten, noksanlıktan münezzehtir.

Evet, Allah'ın bu yüce vasıflarından ve muazzam heybetinden kullarının akıllarının erebildiği ancak bu kadardır. Zira kulların akılları ancak bu kadarına tahammül edebilir, onların ruhları bu kadarıyla kaim olur, bedenleri hayat ve kudret bulur.

Eğer Hak Teâlâ, kullarına gizlemiş olduğu bu yüceliğinin bir kısmını izhar

edecek olsaydı, buna yer dayanamaz, gökler parçalanır ve diğer bütün mahlûkât telef olurdu. Kullara olan rahmeti ve merhametinin eseri olarak, kudretinin muazzamlığının büyük kısmını onlardan gizleyen ve böylece onlara olan emrinin tamamlanmasını, haklarındaki iradesinin tahakkuk etmesini ve ezeli ilminde onlar hakkında bildiği şeyin geçerli olmasını murat eden Allah, yüceler yücesidir, her türlü eksiklikten, noksanlıktan münezzehtir.

Allah'ın bu muazzam kudreti ve sonsuz hikmeti ile kullarının maslahatlarını sağlamış ve onlarla ilgili işleri en hikmetli şekilde düzenlemiş olmasını gösteren alametlerden biri, onları ancak gıda ile ayakta duran bedenler halinde yaratmış olması, devamlılıklarını bu tür yiyeceklere bağlaması, onların ecellerini tayin edip rızıklarını taksim etmiş olması ve dünya hayatını fani olarak takdir etmiş olmasıdır.

Nitekim Yüce Allah bu meyanda şöyle buyurmaktadır:

“Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, çeşitli alanlarda kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri dünyalık şeylerden daha hayırlıdır.”^[11]

“Allah, sizi yaratan, sonra size rızık veren, sonra sizi öldürecek ve daha sonra da diriltecek olandır. Allah'a koştuğunuz ortaklardan, bunlardan herhangi bir şeyi yapabilen var mı? O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir.”^[12]

“Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızıkı Allah'a ait olmasın. Her birinin dünyada duracakları yeri de, öldükten sonra emaneten konulacakları yeri de O bilir. Bunların hepsi açık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılıdır.”^[13]

“Nice canlılar vardır ki, rızıklarını taşımazlar. Onları da sizi de Allah rızıklandırır. O, hakkıyla iştir, hakkıyla bilendir.”^[14]

“Gökte rızığınız ve size vaat edilen şeyler vardır. Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki o size vaat edilenler, sizin konuşmanız gibi gerçektir.”^[15]

Bu âyetlerde Hak Teâlâ kullarına rızık taksim etmiş olduğunu ifade etmekte ve Yüce Kitabı Kur'an'ın birçok âyetinde bu rızık işini üstlenmiş olduğunu ifade etmekte ve onlara bu durumu bildirdikten sonra, onlardan kendisine tevekkül etmelerini istemektedir. Nitekim şu âyetlerde Yüce Allah işte bu durumu beyan etmektedir:

“Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.”^[16]

“Tevekkül edenler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler.”^[17]

Böylece Hak Teâlâ tevekkül etmeyi kullarına farz kılmıştır ki, onlar

ihtiyaçlarını karşılama derdine dūřup de O'na kulluk etmekten geri kalmasınlar. Zira onların bu sıkıntılı işlerini yerine getirmeyi Hak Teâlâ bizzat üstlenmiş, onların bu hususta ileri sürebilecekleri mazeretleri ortadan kaldırmıştır.^[18] Sonra da onlara bir takım hükümler farz etmiş ve bunları nasıl yerine getireceklerini, kendisine nasıl kulluk edeceklerini beyan etmiştir. Bu ibadetlerin vakitlerini ve keyfiyetlerini açıklamış; namaz, oruç, hac, zekât ve cihad gibi ibadetlere müteallik bütün hükümleri bildirmiş, hele ve haramlar hakkında onlara emirlerini iletmiştir.

Bu farzları ve onlara ilişkin açıklama ve beyanların bir kısmını kitabında bildirmiş, büyük bir kısmını ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dili ile açıklamıştır.

[1] Yasin 36/82.

[2] Yasin, 36/83.

[3] Kâf, 50/38.

[4] Fussilet, 41/9-12.

[5] Hûd, 11/7.

[6] A'raf, 7/185.

[7] Al-i İmran, 3/190.

[8] Tarık, 86/5-8.

[9] Secde, 32/7-9.

[10] Hac, 22/5.

[11] Zuhruf, 43/32.

[12] Rum, 30/40.

[13] Hud, 11/6.

[14] Ankebut, 29/60.

[15] Zariyat, 51/22-23.

[16] Maide, 5/11.

[17] İbrahim, 14/12.

[18] İbn Ataullah el-İskenderî (vf. 709/1309), “*et-Tenvîr fî İskâti 't-Tedbîr*” adlı eserinde şöyle demektedir: “Akıl, rızık temini için değil, kulların işlerini tedbir için yaratılmıştır; zira Allah rızıkı temin etmeyi tazmin etmiştir.”

Avâm-Havâss Herkes İçin Geçerli Olan “Tevekkül”ün Farziyeti ve Rızık Peşinde Koşma

Şu halde bütün insanların yapmaları gereken şey; kendilerine Allah tarafından farz kılınmış olan bu tevekkül emrine riâyet etmek, Yüce Allah’ın emrini ve kulların rızkını üstlendiğine dair haberini tasdik etmek, herkese rızkını taksim etmiş olduğunu, bu taksime göre herkesin rızkını belirlediği vakitte vereceğini bütün bir kalp güveni ile hiçbir şüphe veya kuşkuyla yer bırakmayacak bir kesinlikle, tam bir yakin ile tasdik etmek, ilmi hakikatleri sabit kılacak bir kesinlikle Allah’ın rızık verici olduğuna, hayatı verenin ve canı alanın, her şeyi verenin ve engelleyenin, bütün emrin yegâne sahibi olanın O olduğuna iman etmektir.

Bu ilim kulların kalplerine yerleşince, imanın kalpte sımsıkı yerleşip sebat bulmasına sebep olur ve dil de bunu ikrar eder, Rabbinin bu “rızkı verici” vasfını dile getirir. İşte bu ilmin kalpte yerleşmesine ve dilde ifade edilmesine “tevekkül” adı verilir.

Eğer kulların kalpleri bu ilim ve ikrardan yoksun olur ve dilleri de bu durumu ifade etmez ise bu durumda kalbe bu konularda bir kuşku ve şüphe düşer, onu övülür sıfatlara sahip olma halinden uzaklaştırır, imanın oradaki sağlam ve sabit halini etkiler ve neticede kalp, yerilecek vasıflara sahip bir duruma gelir.

Zira kalbe övgüye değer vasıf kazandıran ve ona bu ismi veren şey, onda her türlü şek ve şüpheyi izale edecek bu ilmin bulunması ve dilin de bunu ikrar etmesidir. Sahip olduğu bu ilim ve ikrarın ufacık bir kısmı dahi yok olacak olsa, derhal onun yerine zıddı gelir ve oraya yerleşir.

Bunun zıddı ise kalbin, daha önce tasdik etmiş olduklarını inkâr etmesi ya da daha önce yakinen inandığı şeylere karşı şüpheyi düşmesi veya daha önce kalbinde tahakkuk etmiş olan şeyin ortadan kalmasıdır. İşte bunların biri kalpte vaki olduğu zaman, bu durum kalbi övülür vasıflara sahip olmaktan çıkarır ve kınanır vasıflara büründürür; böylece kalp, izzet ve celal sahibi olan Allah’a imandan ve O’na tevekkülden ayrılır.

İşte kalpten tevekkülü ve bu imanı çekip alacak olan şey, bu anlattıklarımızdır.

Sıradan insanlar (avâm-ı nâs) tevekkül konusunda da tevekküle başlama ve neticesinde elde edilecek vasıflar hususunda da aceleci bir tutum içindedirler,

istikamet üzere değildirler. Bir nimetten mahrum kaldıklarında veya başlarına bir musibet geldiğinde, itikatları sarsılır. Sebeplere bakarlar, onların ötesine geçemezler, daima sahip oldukları nimetlerin çoğalmasını ister ve biriktirme arzusu içinde olurlar. Nimetleri elde ettiklerinde sevinir, elden kaçırdıklarında ise kederlenirler.

Bütün bunları yaparlarken bir taraftan da kalplerinde iman ve dillerinde ikrar hala bulunmaktadır. Nitekim Allah'tan bir talepte bulunacakları zaman O'na dua etmeye koyuldukları vakit bütün kalpleri ve dilleri ile Allah'a teslimiyet arz ederler; istedikleri şeylere kendi çabaları ile (bi'l-hiyle) ulaşamayacaklarını, çalışıp çabalamanın kendilerine hiçbir şey kazandırmayacağını gâyet iyi anlamış ve itiraf etmiş olurlar. Bu durumda, taleplerine ulaşmak üzere çalışıp çabalamaları, rızkın Allah'tan geldiğine dair kesin kanıtın temelinde yer alan tabii halin neticesinden ibarettir.^[19]

Nitekim Yüce Allah bütün mahlûkâtı şu şekilde vasıflandırmaktadır:

“Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır.”^[20]

“Hayır! Siz dünyayı seviyorsunuz ve ahireti bırakıyorsunuz.”^[21]

“İnsan hayra dua eder gibi şerre dua eder. İnsan çok acelecidir.”^[22]

Bu âyetlerde Yüce Allah insan tabiatında var olan şeyleri haber vermekte, bu vasıfların bütün beşeriyetin doğasında mevcut olduğunu bildirmektedir. Bununla beraber bütün mü'minler, daha önce ifade ettiğimiz hususlara iman etmiş olmalarından dolayı, tevekkül ehli olmakla nitelenmiş bulunmaktadırlar. Tabiatlarından gelen ve onları “çalışıp kazanmaya” sevk eden bazı hareketler söz konusu olsa da onların temel vasıfları budur.

Söylediğimiz bu hususun delili şudur: Bütün mü'minler Allah Teâlâ'ya iman eder ve O'na tevekkül ederler, yukarıda ifade ettiğimiz şekilde O'nun rızık verici olduğuna kalben inanır ve bunu dilleri ile de ikrar ederler. Yine onlar şu âyet-i kerime de ifade edilen hususa da kalben iman edip bunu dil ile tasdik ederler:

“Gökte rızkınız ve size vaat edilen şeyler vardır. Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki o size vaat edilenler, sizin konuşmanız gibi gerçektir.”^[23]

Bu âyette Yüce Allah bizzat kendi zatına yemin ederek, mahlûkât arasında rızıkı taksim ettiğini beyan etmiş, onların rızıklarını temin etmeyi üstlendiğini ve bunu yerine getireceğini bildirmiştir. Bu durumda onlara düşen şey, Yüce

Allah'ın kendilerine bildirdiği bu hususa iman etmek, bunu tasdik etmektir.

İşte bu hususlara iman eden ve bunu tasdik eden kişi mü'min ve mütevekkil (tevekkül ehli) olur.

Bunlara inanmayan yahut bunlar hakkında şüphe duyan kişi ise, hakka karşı inatkâr ve kâfir olur, O'nun yüce kitabı Kur'an'da anlattığı şeyleri yalanlamış, inkâr etmiş olur.

Mü'minler tabiatlarında mevcut olan ve kendilerini çok mal biriktirmeye ve bu malı bir an önce elde etme ve bu mala götürecektir sebeplere sarılma gibi şeylere yönelik istekleri tabiatlarından söküp atmamış olsalar da Allah onlardan tevekkül vasfını izale etmez; çünkü onların kalplerinde iman vasfı yerleşmiş bulunmaktadır ve bütün bu tabiat özellikleri imana tabi, ona bağlı olarak yer almaktadırlar. Tabiatlarına var olan bu özellikler onları bu iman ve tasdik vasıflarından uzaklaştırmaz, çünkü Allah onları, bu özellikleri tabiatlarından söküp atmakla mükellef tutmamış; kendisine itaat etmekle ve elde edecekleri şeyleri mubah yoldan elde etmekle mükellef tutmuştur.

Eğer onlar buna riâyet eder ve tabiatlarındaki özellikleri ilahî emre tabi kılarılarsa, bu özellikler onlara zarar vermez. Fakat ilahî emirleri çiğnedikleri ve haram yoldan kazanmaya başladıkları anda bu tabii özellikler onlara zarar verir ve sonuçta Allah Teâlâ'ya karşı isyankâr olurlar. İşte insanı "güzel ve övülen vasıflara" sahip olma durumundan çıkaracak olan şey, kalbin bu duruma gelmesi veya dilin bu hakikati inkâr etmesidir. Mü'minler bu iki şeyden birini yapmadıkça, övgüye değer vasıfları (tevekkül ehli olma vasfını) kaybetmezler.

Diğer taraftan Allah'ın mutlak rızık verici olduğuna dair kalplerindeki itiraf ve dillerindeki ikrar sabit olmakla beraber yine de hadlerini aşır bazı ilahî emirleri çiğnerlerse, o zaman da tevekkül vasıfları zarar görür ve eksilmiş olur. Artık onların farzları tam olmaktan çıkar. Zira Allah kullara, talep yönündeki hareketleri mubah kılmış ve onları, tabiatlarında var olan özellikleri yok etmekle mükellef tutmamıştır.

Bu söylediğimize delil olarak şu âyet-i kerimeleri zikredebiliriz:

"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır."[24]

"Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar."[25]

Görüldüğü gibi Yüce Allah bu âyetlerde, kullarına rızık için hareket etmeyi mubah kılmış, fakat koymuş olduğu sınırları aşmayı yasaklamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu konuda şöyle buyurmuştur;

“Mü’minin yediği en temiz ve helal rızık, kendi kazanmış olduğudur.”^[26]

Bunlar bizim söylediğimiz gibi, rızık talebi ile harekete geçmenin mubah olduğuna ve bunun “tevekkül farızası”na ters düşmeyeceğine delildir. Durum Allah’ın kitabında, Peygamberin sünnetinde ve sahabe-i kiramın büyüklerinin hallerinde böyledir.

Kimileri şöyle bir iddiada bulunmuşlardır: Kişi rızık talebi ile hareket etmeyi tamamen bırakıp bu konuda içini büsbütün rahatlatmadıkça tevekkül ehli olamaz. Bu iddiayı savunanlar rızık talebinde bulunmanın Allah’ın kitabında ve peygamberin sünnetinde mubah kılınmış olduğunu kabul etmemişlerdir. Bunlar bize İsmail b. İbrahim’in A’meş’ten, onun da İbrahim’den ve onun da Hz. Aişe’den rivâyet ettikleri; *“Kişinin yediği en temiz şey, kendi kazancıdır”* şeklindeki hadis-i şeriften habersiz davranmış ve cahilce konuşmuşlardır.

Bu, doğrudan Hz. Peygamber (s.a.v.)’den rivâyet edilen bir haberdir ve ilim ehli de nakil ehli de bu haberi reddetmezler. Bu kimselerin bu rivâyet hakkında ihtilaf ettiklerine dair bir şey duymuş da değilim.

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.)’den şöyle bir hadis de rivâyet edilmiştir;

“Allah hiçbir peygamber göndermemiştir ki, koyun gütmüş olmasın!”

Onun bu sözü üzerine sahabeler, “siz de mi Ey Allah’ın elçisi!” diye sormuşlar; o ise buna cevaben şöyle buyurmuştur: *“Ben de vaktiyle Mekkelilerin koyunlarını ücreti karşılığında gütmüştüm.”*^[27]

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) daha gençlik yıllarında geçimini sağlamak amacıyla ticaret yapmış, bunun için Şam’a gitmiştir.

Yüce Allah, Kur’an’da Hz. Musa’nın kıssasını anlatırken şöyle buyurmaktadır:

“‘Şu sağ elindeki nedir ey Musa?’ Musa dedi ki: ‘O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm.’”^[28]

Yüce Allah, Kur’an’da Hz. Şuayb ve Hz. Musa arasında geçen şu konuşmayı da aktarmaktadır;

“Şu’ayb: ‘Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur. Ben seni zora koşmak da istemiyorum. İnşallah beni salih kimselerden bulacaksın’ dedi.”^[29]

Yüce Allah, Kur'an'da Hz. Davud'un kıssasını anlatırken şöyle buyurmaktadır:

“Andolsun, Davud'a tarafımızdan bir lütuf verdik. ‘Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tesbih edin’ dedik ve ‘Bütün vücudu örtecek zırhlar yap, işçilikte de ölçüyü tuttur’ diye demiri ona yumuşattık. ‘Salih amel işleyin. Çünkü ben sizin yaptıklarınızı görürüm’ diye vahyettik.”^[30]

Bütün bunlar peygamberlerin kıssalarında geçmektedir ki peygamberler Allah'ın seçilmiş halis kullarıdır. Kaldı ki bizzat Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ve O'nun aziz sahabelerinin durumları da bu konuda bize yeterli delil teşkil etmektedir.

Şimdi inşallah sana, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ve O'nun aziz sahabelerinin durumlarını biraz anlatacağım.

[19] Bu son cümlede anlatılmak istenen şey; “kulun kendi gayreti ile rızkını elde etmesi” diye ifade edilen şeyin, zor duruma düşen kimselerin tam bir tevekkül ile Allah'tan bir şey talep ettikleri zaman sergiledikleri dua ve boyun eğmişlik halinden ibaret olduğudur. (Çev.)

[20] Al-i İmran, 3/14.

[21] Kıyamet, 75/20-21.

[22] İsrâ, 17/11.

[23] Zariyat, 51/22-23.

[24] Bakara, 2/168.

[25] Nur, 24/36-37.

[26] İbn Mace, *Ticaret*, 1; Nesai, *Buyû*, 1.

[27] Buharî, *İcare*, 2.

[28] Taha, 20/17-18.

[29] Kasas, 28/27.

[30] Sebe, 34/10-11.

Rızık Peşinde Koşmanın İyisi ve Kötüsü

Yukarıda saydığımız ve sahibini tevekkül ehli kimseler sınıfına dahil eden hususlara inanan ve bunları kalbinde sabitleştiren, bundan sonra da rızık talebi ile harekete geçen kimsenin yaptıkları içerisinde kötü olanlar; Allah'ın emirlerine muhalif olan, onun belirlediği sınırlara riâyet edilmeksizin yapılan alış verişlerdir.

Zira Allah, kullarına tevekkülü farz kılmış ve onların ferasetlerinin yetersizlikleri nedeniyle fark edemedikleri “nimetlere acele kavuşma” isteği içerisinde olduklarını bildiği için kendilerine rızık peşinde koşmayı mubah kılmış, fakat bunu yaparken de rızık peşinde koşmanın sınırlarını çizmiş, haramlarını ve helallerini tayin etmiş, hükümlerini ortaya koymuş ve bunları hem kendi kitabında hem de peygamberinin diliyle beyan etmiştir. Nitekim kendi kitabı olan Kur'an'da şöyle buyurmaktadır:

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka.”^[31]

“Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah'a şükredin.”^[32]

“Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın.”^[33]

Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu konuda şöyle buyurmaktadır;

“Allah sizlere kanlarınızı, mallarınızı ve ırzlarınızı haram kılmıştır.”^[34]

İşte böylece Allah Teâlâ, hem kitabında hem peygamberinin diliyle hem de ilim ehli kimselerin icmaları ile maksadını açıklamıştır ki, insanlar rızık talebinde koşarlarken bu maksatlara muvafık davransınlar. Eğer bütün bu açıklamalara rağmen yine de bunlara muhalif davranırlarsa, artık bahaneleri kalmaz ve cezaya müstahak olmuş olurlar.

Bu nedenle rızık talebinde koşarken yaptığı amelleri, sözünü ettiğimiz gibi hak üzere olan ve Allah'ın belirlediği sınırlar dairesinde kalan; ticaretinde, sanatında ve giriştiği her işinde vera' vasfını elden bırakmayan kimse, böyle yapmakla Allah Azze ve Celle'ye itaatkâr olduğu gibi ilim ehli nezdinde de saygın ve övgüye layık bir makamda olur. Buna karşılık söz ettiğimiz hususlardan herhangi birinde hakka muhalefet eden, rızık talebinde haddini aşan, rızıkın Allah'tan olduğuna dair tasdikine uymayacak şeyler yapan kişi, bu

davranışıyla kınanmayı hak eder ve tevekkülü noksanlaşır. Farzı eda etmemiş olur ve durumu, hakkı ikame edenlerin durumundan farklılaşır. Çünkü bu kişi, hakka muhalefet etmek ve ilahî sınırları aşmak sûretiyle, hakkı ikame etmemiş, vazifesini yerine getirmemiş olmaktadır. Bununla beraber o kişi yine de yaptığı şeyin hata olduğunu kabul etmekte, yanlışını itiraf etmektedir. Kendi durumu üzerine düşündüğü zaman nefisini kınamakta, yaptığı fiilin Rabbine karşı masiyet olduğunu kabul etmektedir. Bu kişinin kalbinde, daha önce anlattığımız iman akdi hâlâ mevcuttur ve “tevekkül ehli” ismini hâlâ taşımaktadır. Bu yaptıkları ondan bu ismi ve vasfı gidermez; zira kalbin itikadı ve dilin ikrarı ile oluşan bu ismin ve vasfın izale olması ancak inkârla, yalanlamayla ya da şüpheye düşmeyle söz konusu olur. Bu durumu kitabımızın başında açıklamıştık. İşte rızık peşinde koşan kişinin düşeceği kötü durum budur.

Rızık peşinde koşmanın iyi olanı ise öncelikle daha evvel ifade ettiğimiz gibi, bu amel esnasında Allah’ın emirlerine itaat etmek, her daim Allah’ın sınırlarına muvafakat etmeye titizlikle özen göstermek, sınırları aşmamak, son derece dikkatli olmak, vera’ sahibi olarak davranmak, takvalı olmaktır. Kişi bütün bunları yerine getirdiği, bu şartlara uyduğu zaman, işte bu, Allah’ın mubah kıldığı rızık peşinde koşmanın ilk türü olur.

Allah’ın mubah kıldığı rızık peşinde koşmanın bir diğer türü ise çok daha üst mertebede, yüksek derecededir ki, Allah bu vasıfla Hz. Peygamber’in ahabını, onlara tabii olan tabiin neslinin çoğunluğunu ve diğer zamanlarda yaşayan havas mü’minleri vafsetmiştir. Bu kimseler, sahip oldukları bu hususiyet sayesinde gerek tevekkül konusunda gerek diğer makamlar ve menziller konusunda insanların genelinden (avâm-ı nâs’tan) farklıdırlar. Onların bu faziletleri malumdur ve Allah nezdindeki makamları çok üstündür. Onların vasıfları; hakiki ve muhkem tevekküldür; peygamberlerin, siddıkların ve havâss mü’minlerin makamlarının zirvesine yükselmektir.

Bu kimseler tevekkül farızasını aslına uygun bir şekilde ve sapasağlam icra etmiş oldukları için diğer insanlardan daha faziletli hale gelmişlerdir. Yine onlar Allah hakkında daha ziyade bilgi/marifet sahibi olarak, kalplerini temizleyerek, her daim Allah’ı zikrederek, sürekli nafîle ibadetlerle Allah’a yakınlaşarak, bütün güçlerini ve takatlerini kendi nefislerini arındırma ve Rablerinin nezdinde makbul olmak yolunda sarf ederek bu fazilete ulaşmışlardır. İşte onların benliklerine galip olan, nefislerine hâkim hale gelen bu yüce ahlakî vasıflar onları, kendileri için mubah kılınmış olan rızık peşinde koşmaktan dahî alıkoymuştur. Rızık peşinde koşmanın kerem sahibi Yüce Allah’ı zikretmekten daha az faziletli olması nedeniyle onlar rızık peşinde

koşmayı bırakıp kendilerini Allah'a yakınlaştıracak şeylere yönelmişlerdir. Çünkü onlar sırf Allah rızası için ve O'na itaat şeklinde yapılan amellerin daha faziletli olduğu anlamışlar ve Allah'ın tavsiye ettiği üzere bütün arzularını, şehvetlerini terk etmişler, şu afetler diyarı fânî dünyadan el etek çekmişler ve böylece tabiatlarında mevcut olan "rızık peşinde koşma" isteğine cevap veremeyecek kadar meşgul, kendilerini Allah'tan başka şeylere çağıran her çağrıya bigâne, kendilerini rahata çağıran her sese duyarsız, kendilerini daha fazla mala çağıran had bilmezlerle karşı olumsuz olmuşlar; bütün güçlerine ile kendilerini Allah'a yakınlaştıracak amellere adanmışlardır. Onlar itaate yöneldikleri kadar itaat de onlara muratlarını sağlamış, kendilerine doğru yolu göstermiştir. Artık murada ermenin verdiği bu idrak ile başka bir şey istemez olmuşlardır. Artık Rablerinin muvaffakiyetine ermişler, başka bir şeye ihtiyaç duymayacak derecede onun yardımına ve kesintisiz lütf-u esrarına nail olmuşlardır. Bu hal onları büsbütün kuşatıp üzerlerinde daimî olmuş, amellerini tezkiye etmiş ve böylece emellerine ulaşmışlardır. Artık onlara galip gelecek bir hevâ ya da başlarına musallat olacak bir düşman, hakkı yalanlamak için kendilerini kandıracak bir nefis söz konusu değildir. Marifetullah ve ilm-i ilahî onların hevâ ve heveslerini öldürmüş, onları düşmanlarına karşı muzaffer kılmış, hallerini muhkem ve kalplerini sapasağlam kılmıştır.

Yüce Allah'ın onlara yönelik daimî gizli lütufları ve muvaffakiyeti onların ayrılmaz dostları olmuş, ilahî destek onlara efendilerinden bir yol gösterici olmuştur. İşte onların sıfatların bunlardır. Bu sıfatların onlardaki yüceliği, onların üstünlükleri nispetinde ve marifetullahın kendilerini Allah için amele ve hallerindeki yüksek derecelere göre amellere devam etmeye sevk etmesi nispetinde artmaya devam etmektedir.

İşte onların hallerine galip olan hareketler sadece bu hareketlerdir. Kalplerine hâkim olan şey ise Allah'ın kendilerine rızıklarını temin etmiş ve haklarında en hikmetli olanı takdir etmiş olmasına karşılık kendilerini Allah'a yakınlaştıracak amelleri bulmak ve yerine getirmek için çabalamaları ve ilahî muvafakate olan sevgileridir.

Bunlar vakitlerini zayi etmezler, Allah'ın kendileri için zaten takdir ettiği dünyalık şeylerle de insanların biriktirmek için yanıp tutuştuğu mal-mülk ile de meşgul olmazlar. Ancak efendileri kendilerine bu gibi şeylerle meşgul olmayı tavsiye etmiş ve bunda bir fazilet olduğunu beyan etmişse, o zaman onlarla meşgul olurlar. Örneğin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadis-i şeriflerinde böyle faziletlere işaret buyrulmuştur:

“Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri mağdur etmesi, kişiye şer olarak yeter!”^[35]

“Her biriniz çobansınız ve sorumluluğunuz altındakilerden mesulsünüz!”^[36]

Bu hadis-i şerife göre insan, Allah'ın sorumluluklarını uhdesine tevdi ettiği insanların, yani anne-babasının, eşinin ve evlatlarının dinî ve dünyevî işlerini yerine getirmek ve ihtiyaçlarını karşılamakla mükelleftir. Bunlarla ilgili işlerin yapılmasının vacip olduğu ve bu kimseleri muhtaç halde bırakmanın günah olduğu hususunda bütün Müslümanlar ittifak halindedir. İşte Hz. Peygamber (s.a.v.) bu nedenle; *“Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri mağdur etmesi, kişiye şer olarak yeter!”* buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu sözü, bakmakla yükümlü olunan kimselerin ilerini yerine getirmenin nafîle ya da tatavvû bir amel değil, aksine vacip bir amel olduğunu gösterir; çünkü böyle olmasaydı Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sözü söylemezdi. Nitekim hadis-i şerifte geçen “şerr” kelimesi, başa gelen büyük felaket ve bela anlamındadır ki, Allah, vacip olmayan bir şeyi terk etmenin karşılığı olarak insana bu cezayı vermez. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v.) bizlere, ilahî emre muhalefet ve isyan eden kimsenin karşılaşacağı cezayı haber vermektedir.

İşte bu kimselerin bu tür işlerde çalışmaları (yani ailelerin geçimlerini sağlamaları) ibadet maksadına ve ilahî muvafakate ulaşma amacına matuftur, yoksa onlar, amaçları çok mal biriktirmek olan kimseler gibi çalışmazlar. Çünkü onlar bu tür şeylerden yüz çevirmiş ve bunlardan daha evlâ olan ibadet ve itaat ile meşgul olur, onları tercih eder olmuşlardır. Bu durumda bu tür dünya işlerinden bazılarını yapmak vacip olduğu zaman, o işleri yaparken bile kalpleri tamamen Allah'a yöneliktir, O'nunla sükûn bulmuştur. Kalplerinde her daim O'nun zikri bulunmakta, marifetullah ve Allah'a icabet, kalplerini kuşatmış bulunmaktadır. Bu nedenle kalpleri, insanların dünya malı kazanma sebeplerine olan bağlılığından uzaklaşmış, şüphe vesilelerinden sıyrılmış, dünya ehlinin tutsak olduğu bağlardan azade olmuşlardır. Bütün ahvalleri, her şeyin künhüne vakıf olan, bütün hallerde yapılan işlerin yegâne mâliki olan Allah'a hasredilmiştir.

İlahî nimet sayesinde sahip oldukları ilim, marifet ve fetânet ile akılları tertemiz olup aydınlanmış olduğu için, yaptıkları işlerde Allah'la olan irtibatlarını koparmaz, onun emirlerini yerine getireme konusunda kusur etmezler.

İşte onların kazanç için çalışmaları zikrettiğimiz bu özellikte oluşu için,

amelleri de, efendilerine yakınlaşmak için yapılacak en faziletli amellerden, makamlarına en uygun davranışlardan olmuştur.

İlahî emir ve tavsiye uyarınca ailelerinin geçimlerini sağlamak onları için diğer amellerden daha faziletli hale gelmiştir; çünkü onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emrine ve davetine muvafakat etmenin faziletini anlamış bulunmaktadırlar.

İşte onların dünyalık çalışmalarının özelliği budur. Bu çalışma, onların sahip oldukları kalp temizliğine, her halükarda sadece Allah'ı zikretme hallerine hiçbir şekilde zarar vermez; kalplerinin Allah'a yakınlığını ve mertebelerini, kerem sahibi Rablerinden ümit ettikleri makamlarını zedelemeyiz. İşte bu, Allah dostu sadık insanların dünya malı kazanma hususundaki davranışlarıdır.

Buna delil olarak Hz. Ebubekir (r.a.)'ın, Hz. Ömer (r.a.)'ın, Hz. Osman (r.a.)'ın, Hz. Ali (r.a.)'nin ve daha birçok sahabînin davranışlarını zikredebiliriz. O kimseler Hz. Peygamber (s.a.v.)'in arkadaşı ve yardımcısı olmakla şereflenmişlerdir. Dünyanın çiçekleri, gülleri, yeryüzünün aydınlatıcı kandilleridirler. Onlar geçmiş ümmetlerin en seçkinlerinden bile faziletli ve ahirette de itaatleri ile üstün olacak olan, peygamberlerin halifeleri, hak önderleri, ilim taşıyıcıları, hikmet madenleri, takva pınarları, dinin ve şeriatın muhafızlarıdır. Yüce Allah onların başkalarına olan üstünlüğünü beyan etmiş, kitabında onları başkalarından öncelikli olarak zikretmek ve Peygamberinin diliyle onları “bâtînî hikmet” sahibi şeklinde vasfetmek sûretiyle anlatmıştır. Nitekim onlar hakkında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Muhammed, Allah'ın Resulüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelendirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaat etmiştir.”^[37]

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, bilin ki Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. Bu yolda hiç kimsenin kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”^[38]

“Ey Peygamber! Sana ve sana tabi olan mü’minlere Allah yeter.”^[39]

“Şüphesiz Allah, ağaç altında sana biat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur.”^[40]

Evet, Yüce Allah kitabının birçok âyetinde Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ashabını methetmiştir. Zira onlar peygamberlerden sonra, yeryüzünde yaşayanların en faziletlieleridir. Allah’ın selamı ve salâtı onların üzerine olsun. Yeryüzünün en faziletli ve şerefli amelleri, en üstün ve yüce makamları onlarındır. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“İçinizden biri Uhud dağı kadar altını Allah yolunda infak edecek olsa, yine de benim ashabımın bir tanesinin ölçüsüne, hatta onun yarısına bile erişemez. Hatta içinizden biri bütün yeryüzü kadar altını infak edecek olsa bile, yine onlardan birinin ölçüsüne veya yarısına erişemez.”^[41]

“Ümmetimin en hayırlıları, ilk nesildir.”^[42]

“En hayırlı insanlar benim çağımdaykilerdir, sonra onları takip edenler, sonra da onları takip edenleri takip edenler gelir.”^[43]

“Allah benim ashabımı bütün yeryüzü ehli arasından seçmiştir.”

“En hayırlı insanlar, benim içlerinden seçilip gönderildiğim kimselerdir.”^[44]

Buna benzer şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.)’den rivâyet edilen daha birçok hadis mevcuttur. Böylece sahabenin fazileti sabit olduğuna göre, şimdi onların davranışlarından örnekleri zikredelim.

İlk olarak Hz. Ebubekir (r.a.)’i örnek vereceğiz. O, herkesin yalanladığı sırada Hz. Peygamber (s.a.v.)’i tasdik etmiş, herkes ondan malını ve desteğini esirgediği zaman bütün malını onun davası uğruna seferber etmiştir. O, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hicret yolculuğundaki mağara arkadaşı, Bedir Savaşı’ndaki çadırdaki arkadaşı, ilk inananı ve dostudur. Fiilleri bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)’in diliyle çok defa övgüye mazhar olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.)’den sonra en faziletli insan olduğu hususunda ümmet icma etmiş, peygamberden sonra onun halife olmasına razı olmuştur. Zira ümmet Hz. Peygamber (s.a.v.)’in onu Namazda imam tayin ettiğini ve en önemi işlerde kendisine yetki verdiğini görmüştür.

O da halife olduğu zaman, seçilmiş Peygamber Muhammed Mustafa (s.a.v.)’nin yolunu izlemiş, onun sünnetine uymuş, peygamberler gibi ilahî emirleri ikame etmiş, Müslümanların parçalanmak üzere olduğu Yemame Olayı’nda birlik ve beraberliği sağlamış, İslam’ın zayıflama tehlikesi geçirdiği o dönemde dirayeti ile Müslümanlara kuvvet ve dirlik kazandırmış, dinin en

temel ilkelerinden olan zekâtın ihlaline izin vermemiş, hakkı parçalanmaya yüz tuttuğu esnada onu sağlamlaştırmış, Müslümanların yeniden toplanıp kuvvetlenmelerine ve hakkın yeniden galip gelmesine vesile olmuştur.

Müslümanlar onun fillerinin doğruluğu, bütün hükümlerinin adilliği konusunda icma etmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’den sonra onun dinine en sıkı bağlı olan ve onun emirlerini en muhkem şekilde uygulayan kişi odur. Allah ondan razı olsun ve kendisine rahmet etsin. Son nefesine kadar bu müstakim çizgisini, apaçık maksadını sürdürmüştür.

Müslümanların icmasıyla halifelik görevini uhdesine aldığı zaman yaptığı fiillerden bazıları şunlardır: Ailesinin geçimini sağlamayı en faziletli amel bellemiş, akrabalarına iyilik etmiş, onlarla irtibat halinde olmuş, Allah’a itaati her şeyin üstünde tutmuş, ailesine rızık kazanmak için çarşıya çıkıp çalışmaya başlamıştır. Onu çarşıda gören Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.), “Ey Allah’ın peygamberinin halifesi! Çarşı Pazar gezip çalışmayı bırak da, mü’minlerin işlerinin başına dön!” demişlerdir. O ise “Ailemi geçindirme sorumluluğum var, onların yükü üzerimden kalkmış değil. Bana onların ihtiyaçlarını karşılayacak bir maaş bağlayın ki, mü’minlerin işlerini göreyim” demiştir. Bunun üzerine onlar da ona maaş bağlamışlar ve o da ailesinin geçimini böylece temin ettikten sonra işinin başına dönmüştür.

Hz. Ömer (r.a.) de bu şekilde fazilet sahibiydi. İslam’a sıkı sıkıya bağlı idi. kendi ihtiyaçlarını kendi karşılar, ailesinin rızıkını kendisi çalışıp temin ederdi. Şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Şu malın ne kadarı bana helal olur bilir misiniz? Bir kışlık elbise, bir yazlık elbise, hacca gitmek için kullanacağım bir binek, orta halli bir Kureyşlinin yediği türden de yiyecek nafakası alsam ne dersiniz?” Bunları söyledikten sonra, mü’minlere olan merhamet ve düşkünlüğü nedeniyle şöyle dedi: “Vallahi bu kadar malı yönetici maaşı olarak alsam helal olur mu, bilmiyorum!”

Onlardan sonra halife olan Hz. Osman (r.a.) da böyle faziletli ve İslam’a düşkün, görevinde titiz idi. Mü’minler onun adaletli olduğu konusunda icma etmişlerdi.

Onlardan sonra halife olan Hz. Ali (r.a.) de böylesine fazilet sahibi, dindar, ilim sahibi ve güzel ahlaklı (hilm sahibi) idi. Kova ile kuyularda su çekip hurma bahçelerini sulayarak kazanç elde ederdi. Zahire taşımakta kullandığı iki tane sepeti vardı ve bunlarla çalışarak kazandığı paralarla Hz. Fatıma (r. ah.) ile evlenmişti.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine’ye hicret ettikten sonra Ensar ve Muhacir Müslümanları kardeş ilan ettiği sırada, Ensar’dan Kays b. er-Rabî’ ile

Muhacirlerden Abdurrahman b. Avf'ı kardeş ilan etmişti. Bunu üzerine Kays b. er-Rabî' malının yarısını ayırdı ve Abdurrahman b. Avf'a şöyle dedi: "İşte bu, benim malımın yarısıdır, bunu al. Ayrıca benim iki hanımım var. Birini boşayacağım, onunla da evlen." Bunu söylediği zaman Kays'ın malı, herkesin arzu edeceği kadar çok ve kaliteli mal idi. Ama Abdurrahman b. Avf ona şöyle dedi: "Hayır, benim buna ihtiyacım yok, sen bana çarşının yolunu göster." Derken Abdurrahman b. Avf çarşıya gitti ve orada çalışıp kazanmaya başladı. Akşam döndüğünde bir miktar yağ ve peynir kazanmış idi. Bu, Abdurrahman b. Avf'ın o gün, rızkı için çalışması sonucunda kazanmış olduğu idi.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilir:

"Kişinin yediği en güzel şey, kendi kazancıdır."^[45]

İşte Abdurrahman b. Avf da Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sahabelerinden olan, dininde ve ihlâsında en ufak bir şüphe bulunmayan ve malını kendisine tamamen gönül rızasıyla ve o istemediği halde sunan bir mü'minin tertemiz malından yemektense, bizzat kendi kazancından yemeyi tercih etmişti.

İşte bizim dünya malı kazanmak için çalışma konusunda kitaptan, sünnetten ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabının büyüklerinin fillerinden delillerimiz bunlardır.

Nitekim sahabelerden sonra yaşayan tabiin nesli de böyleyi ki, onların da ilimlerini ve hayatlarını örnek almak ve kendilerini taklit etmek bizim için vaciptir. Nitekim Yüce Allah şu âyetinde bütün insanların onlara itaat etmelerini ve uymalarını şart koşturmuştur:

"Allah'a itaat ediniz, Peygambere itaat ediniz ve içinizden emir sahiplerine itaat ediniz!"^[46]

Bu âyette zikredilen "emir sahipleri" Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sahabeleri ve onlardan sonra gelen salih âlimlerdir. Bu söylediğimizi teyit edecek haberler, rivâyetler pek çoktur; fakat onları burada zikretmek oldukça uzun sürecektir. Allah'ın izniyle, buraya kadar zikretmiş olduğumuz deliller de yeterlidir. Allah cümlemizi hakka isabet etmeye muvaffak kılsın.

[31] Nisa, 4/29.

[32] Bakara, 2/172.

[33] Bakara, 2/267.

[34] Buharî, *Hudûd*, 9.

[35] Müslim, *Zekât*, 40; Ebu Davud, *Zekât*, 45.

[36] Buharî, *Cuma*, 11, *Cenaiz*, 32, *İstikraz*, 20.

[37] Fetih, 48/29.

[38] Maide, 5/54.

[39] Enfal, 8/64

[40] Fetih, 48/18.

[41] Buhârî, *Şehadât*, 9, *Fedailu Ashabi'n-Nebî*, 5; Müslim, *Fedailu's-Sahabe*, 221.

[42] Hakîm Tirmizî, *Nevadiru'l-Usûl*; Suyûtî, *Camiu's-Sağîr*, 4056.

[43] Buhârî, *Şehadât*, 9, *Fedailu Ashabi'n-Nebî*, 5; Tirmizî, *Fiten*, 45; İbn Mace, *Ahkâm*, 27.

[44] Müslim, *Fedailu's-Sahabe*, 210, 211,212; Ebu Davud, *Sünnet*, 9.

[45] İbn Mace.

[46] Nisa, 4/59.

Kazanç Peşinde Koşmayı Terk Etme ve Bunun İyi Olanı İle Kötü Olanı

Birtakım kimseler çeşitli sebeplerden dolayı, rızık peşinde koşmayı terk etmişlerdir. Şimdi ben, Allah'ın izni ile onlardan bazılarını anlatacağım.

Bunlardan ilki, Şakîk el-Belhî^[47] ve ona tabi olanlardır.

Anlatıldığına göre Şakik el-Belhî şöyle demiştir:

“Mademki Allah kullarına rızık vereceğini vaat etmiş ve bunu üstlenmiştir, o halde insanın rızık peşinde koşması, Allah'ın bu teminatından şüphe duymak anlamına gelir.”

Ne var ki Şakik el-Belhî bu konuda sırf kendi aklıyla düşünmüş ve hata etmiştir. Bu görüşü ile Kur'an'a, sünnete, sahabenin büyüklerine, tabiin âlimlerinin çoğuna ve onlardan sonraki âlimlere muhalefet etmiştir.

Bazı kimseler ise önce dünya malı kazanmak için çalışmışlar; fakat bunu yaptıkları esnada hakka riâyet edememişler ve bu nedenle, rızık peşinde koşmayı terk etmişlerdir. Fakat bundan sonra kalkmış çalışarak rızıkını kazananlara ta'n etmeye, onları kınamaya başlamışlardır. Helal-haram hukukunu gözeterek çalışıp kazanma karşılığında takdir edilen fazilete ulaşamamış olmalarından dolayı çalışmayı bırakmışlar ve haram-helal ayrımı yapmadan mal kazanan ya da şüpheli şeylere yönelen kimselerin kazançlarından beslenmeye, böylelerinin mallarından beslenmeyi kendi emekleriyle çalışıp kazanmaktan daha faziletli görmeye başlamışlardır. Bunların makamları, kendi kazancıyla bir şey elde etmekten uzaklaşan, fakat buna karşılık başkasından çok daha kötü yollarla kazanılmış malı alarak geçinen, böylece yaptıkları sonucunda dinlerine büyük bir hata bulaştıran kimselerin makamıdır.

Şakik el-Belhî ve ona tâbi olanlara karşı bizim delillerimiz kitaptan, sünnetten, büyük sahabelerin ve tabiin âlimlerinin fiillerindedir. Kitaptan delillerimiz şu âyetlerdir:

“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın.”^[48]

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka.”^[49]

“Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, Namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır.”^[50]

“Ey iman edenler! Cuma günü Namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah’ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın.”^[51] Bu âyette Yüce Allah mü’minlere sadece belli bir vakitte, Cuma vaktinde alışverişi yasaklamıştır.

“Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın.”^[52] Bu âyette Yüce Allah mü’minlere ticaret ve kazanç işler ile ilgili bazı hususları nasıl yapacaklarını öğretmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sünnetinden delilimiz ise şu rivâyettir:

“Kişinin yediği en faziletli şey, kendi kazancıdır.”

Sahabenin büyüklerinin bu konuda nasıl davranmış olduklarını yukarıda zikretmiştik. Ayrıca bu konuda birçok Kur’an âyeti ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’den aktarılan birçok mütevatir rivâyet bulunmaktadır. Zikrettiklerimizin en küçük bir parçası dahi, burada eleştirdiğimiz görüşün hatalı olduğunu ortaya koymaya yeterlidir.

İkinci görüşe karşı delilimiz ise bu görüşte olanların, kendi terk ettikleri dünyalık şeyleri başkalarının kazançlarından temin etmeleridir. Eğer bunlar dünyalık malı kazanırken Allah’ın kitabında ve peygamberinin sünnetinde mevcut olan hükümlere uygun bir şekilde kazanan kuvvetli iman ve yakîn sahibi kimselerden alıyorsa, demek ki malın bu şekilde kazanılması mümkündür ve bunların mal kazanmaya çalışmaktan geri durma konusundaki özürleri geçersizdir. Dolayısıyla kendilerinden mal aldıkları kimseler nasıl çalışıp kazanıyorsa, onların da çalışıp kazanmaları gerekir. Yok, eğer durum tam aksi ise, yani bunlar mal kazanmaya çalışırken gerekli hükümleri yerine getirme konusunda zaaf içerisinde oldukları için başkalarından mal alıyor ve onunla geçi sağlıyorsa, o zaman da kendi terk ettikleri şeyi başkalarından alıyorlar demektir. Kendilerinden aldıkları bu kimselerin de mal kazanma esnasında gerekli hükümleri çiğnemiş, haddi aşmış olmaları mümkündür.

Neticede her iki ihtimal de bu kimselerin yaptıkları şey yanlıştır. Doğrusunu Allah bilir.

Diğer bazı kimseler de mal kazanmaktan geri durmayı tercih etmiş ve bunun daha faziletli olduğunu savunmuşlardır. Delilleri ise şudur: Mademki Allah insanların rızıklarını vereceğini söylemiş, bunu teminat altına almış ve herkesin payına düşen rızık ne zaman kendisine ulaşacağını tayin etmiştir, o halde tayin edilen bu vakti beklemek ve çalışmayı terk etmek daha faziletlidir. Çalışıp kazanmak ise iman ve yakîn bakımından zayıf olan avam için mubahtır.

Bu görüşün yanlışığını gösteren delil de Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ve sahabenin büyüklerinin fiilleridir. Zira Allah, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e en üstün dereceleri, makamları, en kâmil ilmi ve marifetullahı bahşetmiş, O’na

birçok hususiyetler ikram etmiş, en muazzam nimetlerini O'na vermiş ve O'nu evliyanın en büyüklerinden de daha faziletli kılmıştır. Yine Yüce Allah O'nun bütün amellerini olduğu gibi çalışıp kazanma konusundaki amelini de en mükemmel şekilde tayin etmiştir.

O'nun sahabeleri de böyle faziletli insanlardır ve onların amelleri de üstün fazilet derecesine sahiptir. Allah onlardan razı olsun.

Bütün bu anlattıklarımız ve ortaya koyduğumuz deliller, bu görüşü savunanların hatalı olduklarını göstermektedir.

Bu görüşte olanlar çalışıp kazanmayı terk etmenin daha faziletli olduğunu ve çalışıp kazanmanın ancak iman ve yakîn itibariyle zayıf kimseler için bir ruhsat olduğunu iddia etmişler ve bu şekilde kendilerine fazilet payesi biçerlerken yanlış bir yorum yapmış, kendi görüşleri ile Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ashabına muhalefet etmiş ve Hz. Ebubekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.), Hz. Osman (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.) gibi nice büyük sahabileri iman ve yakîn bakımından zayıf insanlar olarak görmüşlerdir. Herhangi bir âyete ya da Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen bir habere dayanmaksızın, sırf kendi görüşleri ile hareket etmişler ve kendilerini bu büyük sahabilerin üzerinde görmüşlerdir.

Bu görüşün yanlışlığı birkaç yönden açıkça ortadadır.

Öncelikle Yüce Allah'ın kitabında beyan ettiği ve mü'minlere kendi kazandıkları güzel rızıklardan yemelerini emrettiği âyetler, açık bir delildir.

İkinci olarak; Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet edilen, "*Kişinin yediği en güzel şey, kendi kazancıdır*" sözü de bir delildir.

Üçüncü olarak; bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve sahabenin büyüklerinin fiilleri ortadadır.

Dördüncü olarak; ilim ve marifet ile sabit olan şu husus, bu görüşe karşı açık delildir: Buna göre, Yüce Allah, rızık kendisinin temin edeceğine güvenmemizi ve kendisine tevekkül etmemizi buyurmaktadır; fakat ilim, Yüce Allah'ın bu sözler ile neyi murat ettiğini bize bildirmektedir. İlimin açıkladığı üzere bu noktada Allah'a güvenmenin manası; kalplerin Allah'ı tasdik etmesi, O'nun vaadine kesin (yakînî) olarak iman etmesi, her halükarda Allah'a yönelip sekînet bulması ve bu yönelişinin onu Allah'tan başka herhangi bir şeye yönelmekten, bakmaktan müstağni kılmasıdır.

Kalpler bu hususiyeti kazanır, diller bu şekilde Allah'a yakınlaşır ve marifetullah da kişiyi Allah'tan başka herhangi bir şeye meyletmekten alıkoyarsa kalpler hakiki tevekkül hallerinden ve şerefli makamlardan birine ulaşmış olur.

Yüce Allah insanın kendi emeği ile çalışıp kazanmasında bir fazilet olduğunu

beyan etmiş, Hz. Peygamber (s.a.v.) de bunun insanı Allah'a yakınlaştıracığına işaret buyurmuş, rızık peşinde koşmanın bir tür ziyade ibadet olduğunu beyan etmiş ya da mü'minleri buna teşvik etmiş olduğu ve kul da bu telkin, teşvik ve beyanlardan dolayı çalışıp kazanmanın faziletini elde etmeye ve böylece Allah'a yakınlaşmaya çalışmış ise; işte böyle bir durumda ortaya konulan çalışma, kişinin kalbindeki ibadet ve itaat iştiyakı ile birlikte olduğu, onu ibadetten uzaklaştırmadığı ve ilahî lütuf ile kendisine bahşedilmiş hususiyetlerle çalışıp ihtiyaçlarını giderme şeklinde tezahür ettiği için, kalplerdeki sekînetin saflığını ve berraklığını ve Allah'a olan güvenin hakikatini ortaya koymuş olmaktadır.

Bu şekilde çalışıp rızıkını kazanan kimselerin uzuvlarının yanı sıra kalpleri de çalışmakta, sahip oldukları rıza ve güven makamında bulunmaktadırlar. Rızık peşinde koşmak onların hallerini bozmadığı, mertebelerini düşürmediği gibi onları Allah'ı zikretmeye engel olacak şeylere de sürüklememektedir. İşte bu vafettiğimiz türdeki bir çalışma, kulun Allah'la olan ilişkisini sürdürmesinde ve O'na yakınlaşma yolculuğunda daha üst derecelere ulaşmasında ziyadesiyle faydalı olacaktır. Çünkü Allah'ın ve peygamberinin faziletini beyan etmiş ve kulları teşvik etmiş oldukları bir konuda çalışmak, birkaç nedenden dolayı insana ziyadesiyle fazilet kazandırır:

Birincisi: Yukarıda vafettiğimiz şekilde Allah'a olan güven, sekînet ve itimadını kalbinde muhafaza ederek çalışan kimse, kalbinin dünya işinde çalışmış olması nedeniyle kendisini kusurlu görecektir, mertebesinin düştüğünü düşünecek ve gördüğü bu kusurdan dolayı çalışmayı terk edecektir.

Bu durum, kalbindeki iman ve yakîni kuvvetli olan ve dünyalık geçim kazanmak için çalışmayı bir noksanlık değil, aksine bir fazilet ve makam yükselişi olarak gören kimselerin hallerinin altında bir haldir. Bu hal, zayıflığı açıkça belli olan bir haldir.

İkinci durumda kişi, yukarıda vafettiğimiz şekilde kalbinde güven ve sekînet bulunduğu halde çalışır ve çalışması onun manevî halini ziyadesiyle yükseltir. Bu durumda kişinin çalışmayı terk etmesi demek, çalışmakla elde edilen fazilet ve yakınlık haline sahip olamaması demektir. Bu ise, ilim bakımından bir kusurdur.

Üçüncü bir durumda ise kul hem çalışıp kazanmanın faziletini biliyor hem de çalışıp kazanma halinde kalbinin sebat ve sekînetini muhafaza ediyordur; fakat buna rağmen yine de çalışıp kazanmaktan geri duruyordur.

Bu durum ise Allah'ın ve Peygamberin beyan ettiği faziletin ve sahabelerin uyguladıkları sünnetin aksine hareket etmek, ilme ve marifete ters düşmek

demektir.

Bütün bu anlattıklarımız neticesinde, rızık için çalışmanın fazileti açıkça ortaya çıkmış, bunun en yüksek hal olduğu anlaşılmıştır. Doğrusunu Allah bilir.

O halde çarşı pazara gitmek, geçimini temin için çalışmak, herhangi bir zanaat veya iş alanında kazanç sağlamak ve böylece helal rızık elde etmek, Peygamberin sünnetine uymak, kendine ve ailene sevap kazandırmak, onların geçimlerini temin edip konu komşuya el açmaktan kurtulmak, kazandığın mal ile zekâtı ve her türlü hakkı eda etmek niyetinde isen, bu niyet ve amelinde umulur ki kıyamet gününde Allah'ın cemalini tıpkı dolunay gecesinde ayın göründü gibi görenlerden olursun.

Nitekim Ebu Hureyre (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'den şu hadis-i şerifi rivâyet etmiştir:

“Kim başkalarına el açmaktan kurtulmak, ailesini sıkıntıdan kurtarmak ve konu komşusuna el uzatmak maksadıyla helal rızık kazanmaya çalışırsa kıyamet günü Yüce Allah'ın cemalini, tıpkı dolunayda Ay'ı gördüğü gibi ayan beyan görecektir.”^[53]

Buna binaen sen de çarşı pazarda çalışırken vera' sahibi olmaya niyet et; Allah'ın hoşnut olmayacağı bir şeyi kazanacağın kârdan mahrum olma veya zarar etme pahasına bile olsa, hatta bütün dünya malının sana verilmesi karşılığında bile olsa terk et!

Ticaretinde niyetin hep ihlâslı olsun, verâ'dan ayrılma! Kiminle alışveriş yaptığına, kimin işini yaptığına ve kime vekâlet ettiğine çok dikkat et.

Ticaretinde Müslümanlara yardım etmeyi amaçla; bir Müslüman senden yardım ve destek istediği zaman onu geri çevirme!

Çarşı pazarda veya işinde gücünde çalışırken her daim Allah'ı zikret, onun rızasını kazanmaya çalış. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

“Yüce Allah çarşı pazarda kendisini zikreden kulunu çok beğenir.”^[54]

^[47] Horasan bölgesinde yaşamış büyük zahid ve sufî âlimlerdendir. Tam adı Ebu Ali Şakik b. İbrahim b. Ali b. el-Ezdî el-Belhî'dir.

^[48] Bakara, 2/267.

^[49] Nisa, 4/29.

^[50] Nur, 24/37.

^[51] Cuma, 62/9.

^[52] Bakara, 2/282.

^[53] Bu hadis değişik lafızlarla Nesaî, Darımî ve Ebu Davud'da yer

almaktadır.

[\[54\]](#) Müsned.

Verâ' Sıfatı

Dedim ki: "Allah sana rahmetiyle muamele etsin, verâ' nedir?"

Dedi ki: "Allah'ın hoş görmediği her türlü söz ve fiilden uzaklaşmak, bunları hem kalp ile hem de uzuvlarla yapmayı terk etmektir. Yine Yüce Allah'ın farz kıldığı emirleri kalp ile ve uzuvlar ile îfâ etme hususunda kusur etmemeye, bu farzların hiçbirini ihmal etmemeye özen göstermektir."

Dedim ki: "Peki, verâ' nasıl elde edilir?"

Dedi ki: "Muhasebe ile."

Dedim ki: "Muhasebe nedir?"

Dedi ki: "Kalp ile bir düşünceye, inanca, kanaate varmadan veya uzuvlar ile bir fiili yapmadan önce, yani her türlü fiil ve terkin öncesindeki bütün hallerde sebat edip bu fiili yapmanın mı, yoksa yapmamanın mı gerektiğini açıkça görüncüye kadar beklemektir. Söz konusu fiilin Allah tarafından hoş görülmeyen bir fiil olduğu ortaya çıkınca da, onu kalp ile itikat edinmekten ya da uzuvlar ile yapmaktan uzak durmak, Allah'ın emrettiği farzları terk etmekten nefsi alıkoymak ve bu farzları eda etmek için severek harekete geçmektir."

Dedim ki: "Terk edilecek şeyler nelerdir?"

Dedi ki: "Dört şeydir: İkisini terk etmek vaciptir. Üçüncüsü, Allah'ın hoş görmediği bir şey olması endişesi nedeniyle, istibra olarak, yani haramdan uzak durma hassasiyeti olarak terk edilir. Dördüncüsü ise ihtiyat olarak terk edilir.

Terk edilmesi vacip olan iki şeyin ilki; Allah'ın yasaklamış olduğu sapkın ve bidat düşünceler, haksızca söylenen aşırı sözler; ikincisi de Allah'ın yasaklamış olduğu alışverişler, kalple ve uzuvlarla işlenen haramlardır.

Diğer iki şeyden ilki, bilmeden harama düşme tehlikesiyle şüpheli şeylerden kaçınmak, tam bir verâ' sahibi olmak için zimmeti teberrî, etmek, yani uhdesinde hiçbir günah taşımamaya gayret etmek demektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur;

"Şüpheli şeyleri terk eden kimse dinini ve ırzını korumuş, uhdesinden günahları uzak tutmuş olur. Şüpheli şeylere giren kimse ise sanki haramları işlemiş gibi olur."^[55]

Zekerriyya'nın Şa'biden, onun da Nu'man'dan rivâyet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu sözünün devamı şöyledir:

"Şüpheli şeylere giren kişi harama düşmüştür; tıpkı bir koruluğun hemen yanında sürüsünü otlatan ve oraya girdi girecek durumda olan bir çobanın

durumu gibi!”

Dördüncüsü ise harama vesile olabileceği endişesiyle, bazı helal şeyleri de terk etmektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Kul, sakıncalı şeylere vesile olacağı endişesiyle sakıncasız şeyleri de terk etmedikçe muttakilerden olamaz.”^[56]

Buna örnek olarak insanın, yalana ve gıybet vesile olabileceği endişesiyle, gereksiz konuşmayı terk etmesini; kazananların haramdan salim olmasının nadir olması nedeniyle birçok kazançtan uzak durmasını; Allah hakkı gözetilmemiş olması, verâ’ ve takva ile amel edenlerin azlığı ve helal rızık yollarının zorluğu nedeniyle mal çoğaltmayı terk etmesini; kendisi ile birlikte olduğunda günahattan salim olunamayacağı tecrübe edilmiş kimselerden uzak durulmasını; kalbi salim tutamama endişesiyle şüpheli şeylerden, fazla insanla hemhal olmaktan ve bazı yiyeceklere bakmaktan uzak durmayı zikredebiliriz.

Bunlar, mutlaka terk edilmesi gerekli şeyler değil, verâ’ sahibi olmak için terk edilmesinde fayda olan şeylerdir. Avn b. Abdullah’ın dediği gibi, hikmet sahibi bir zat şöyle demiştir:

“Dilin yemin etmeye alışır ve bir gün yalan yere yemin edersen endişesiyle, doğru söylerken bile yemin etmeyi bırak! Başka bir şey için sana mazeret olması endişesinden dolayı da, sana zulmeden kimseden hakkını almaya çalışmayı bırak!”

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“İyilik ve kötülük bir olmaz. Sen en güzel olanla kötülüğü sav.”^[57]

Yüce Allah bu âyette “affetmeyi” “iyilik” olarak, “nefis için intikam almayı da “kötülük” olarak isimlendirmiştir. Takva sahibi insanlar harama düşme korkusuyla birçok helali terk etmeyi sürdürdükleri müddetçe, muttaki olarak kalmaya devam edeceklerdir.

Bir adam Abdullah b. Ömer (r.a.)’e Merv yapımı bir elbise hediye etmişti. Fakat Abdullah b. Ömer (r.a.) bu hediyeyi geri çevirdi ve şöyle dedi: *“Hediyeni geri çevirmemin sebebi, kibre düşme korkusudur.”*

Abdullah b. Ömer (r.a.) yürürken biraz hızlı yürür ve bunun sebebi olarak da, *“Böyle yürümek beni yavaş ve ihtişamlı yürümenin kibrinden uzak tutar.”* derdi.

Hz. Ömer (r.a.) halifelik görevini üstlendiği zaman, sevgisi nedeniyle adaletsizliğe sürükleneceğinden endişe ederek, insanlar içerisinde en çok sevdiği kimse olan hanımını boşamıştı. Bir süre sonra Allah’ın kendisini bu endişeye karşı kuvvetlendirdiğini görünce, o hanıma bir elçi gönderdi ve tekrar evlenmek istediğini ilettili. Fakat elçi gittiğinde o hanımı vefat etmiş

olduğunu öğrendi.

Verilecek diğer misaller, çok uzun olacağı için zikretmiyorum.

Şunu bil ki; bütün amellerinin aslı ve tamamı; yani amellerinin salih ve temiz olup Allah'a ulaşmasını sağlayacak olan şey, şu iki esastır:

-Birincisi; bütün Müslümanlara karşı kalbinin tertemiz ve salim olmasıdır.

-İkincisi de; gönlünün kırık olması ve nefsinin seni nereden çimdikleyeceğini bilmendir.

Bu iki aslın sıhhatini gösteren rivâyetler birçok şekilde aktarılmışlardır, ancak bir özet olarak vermek istedik.

Zaman öylesine bozuldu ki; insanlar sanki hesap gününe inanmıyormuş gibi oldular! Haramlara dalıyorlar, günahlara üşüşüyorlar, Allah'a verdikleri sözleri terk ediyor ve haram kazanca koşuyorlar, zalimlerin mallarından kazanç sağlama konusunda hiç Allah'tan korkmuyor ve haramları işliyorlar; yol kesicilerin, haydutların ve riyakârların yanından ayrılmıyorlar!

Bu insanlara nasihat verilecek ve “şu dünyada işlediğiniz haramların karşılığında ahirette azap göreceksiniz, dünyada mal-mülk yığarak geçirdiğiniz bu hayatınız ahirette size hüznün, elem ve acı olarak dönecek! Sizler buna rağmen dünyaya razı mısınız?” denilse, Allah'ın diledikleri dışında hepsi buna razı olurlar. Hepimiz Allah'tan geldik, O'na döneceğiz.

İnsanlar, düşkün oldukları bu dünyevî şeylerden yüz çeviren bir kimse gördükleri zaman ona teveccüh eder ve ikramda bulunurlar. Tabii bu, akıllı insanların davranışıdır ahmaklar ise böyle kimseleri küçümser ve kınarlar.

Dünyevî şeylerden yüz çeviren bu kimseler ise insanlardan övgü ve takdir gördükleri zaman pek hoşlanırlar ve böylece, farkına varmadan helak olurlar.

Bu sebeple bütün işlerinde çok dikkatli ve titiz ol, bu tür tehlikelerden korunmak için Allah'tan yardım dile, O'ndan seni fitne ve imtihanlarından muhafaza etmesini niyaz et.

Şu üç hasleti kalbinden asla ayırma:

1- Kaderde tayin edilmiş olan şeyin muhakkak gelip seni bulacağına, o şey senin kaderin olarak tayin edilmemişse sana gelmeyeceğine yakinen iman et. Buna yakînen iman eden kimsenin kalbine Allah şu iki hasleti bahşeder.

Kendisi için takdir edilmiş olan şeyin muhakkak kendisine geleceğinden kalbi emin olur.

Kaderinde olmayan şeylere ulaşamamaktan ümitsizlik içine girmez, bu hususta da emniyette olur.

Rızkının muhakkak kendisine ulaşacağına dair yakîni kalbine yerleştiren ve kendisi için takdir edilmeyen şeye ulaşamamaktan dolayı ümitsizliğe düşmeyen

kimsenin gamı ve kederi azalır, insanlara boyun eğmez, onlara yaranmaya çalışmaz ve onlardan bir menfaat beklemez. İşte bu kimse, Allah'ın lütfuyla zengin olmuş, Allah ile başka her şeyden müstağni olmuş kimsedir.

2- Gaflete düşüp de Allah'ı unutmaktan ve böylece onun gözünden düşmekten sakınmak, böyle bir duruma düşmemek için dikkatli olmak. Zira dikkat insanı bu duruma düşmekten kurtarır, teyakkuz Allah'ı hatırlatır ve zikir de insanı uyandırır, böylece insan, Rabbinin zikrine muvaffak olur.

3- Kalbinden geçenleri ve uzuvlarının yaptıklarını Allah'ın görmekte olduğunu düşünmek. Bu özellik, insana hayâ vasfını kazandırır. Allah'ın hoş görmediği bir şeyle karşılaşacak olursa ilahî nazarın kendisine yönelmiş olduğunu hatırlar ve o şeye meylettiği takdirde başına gelecek ilahî azaptan korkar. Haram olmamakla beraber kusurlu bir amel işlediğini düşündüğü zaman, Allah'ın kendisini kusurlu olarak görmesinden hayâ eder; verdiği onca nimete, ilme, kudretini, celalini, kibriyasını ve azametini bildirmiş olmasına karşılık O'na gereği gibi şükredememiş, emirlerini layıkıyla yerine getirememiş olmanın utancını yaşar.

Velhasıl, ister çarşı pazarda ailenin geçimini sağlamakla meşgul ol, ister başka bir durumda ol, hangi halde olursa ol bütün ahvalinde kalbinde yakîn ve dikkat hiç eksik olmasın; her daim Yüce Allah'ın seni gördüğünü, senden haberdar olduğunu kalbinde tut!

Bu yakîn sayesinde rahata erer, dünyevî gam ve kederlerden kurtulursun; dikkat sayesinde her daim uyanık olur, Allah'ın sana nazar ettiğini düşünür ve sana nazar etmekte olan Yüce Allah'tan hayâ edersin.

[55] Buharî, *İman*, 39; Müslim, *Müsâkât*, 107; Ebu Davud, *Buyû*, 3; Tirmizî, *Buyû*, 1.

[56] İbn Mace, *Zühd*, 24, Tirmizî, *Kıyamet*, 19.

[57] Fussilet, 41/34.

Verâ'nın Anlamı Hususunda Âlimlerin İhtilafı

Ebu Ca'fer Muhammed b. Musa'ya verâ'yı sordum; şöyle dedi: Verâ hususunda üç görüş vardır:

Birincisine göre verâ'; kalbi kuşatmış olan her şeyi terk etmek,

İkincisine göre; helal mi haram mı olduğu açıkça belli olmayan tüm şüpheli şeylerden geri durmak,

Üçüncüsüne göre de; şu hadis-i şerifte beyan edilen husustur: Atiyye es-Sa'dî'nin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivâyet ettiğine göre; "*Sakıncalı olan şeylere düşme endişesiyle sakıncasız şeyleri de terk etmedikçe muttakilerden olamazsın.*"^[58]

Bu üç görüşten her biri, ehl-i hadisten, kurrâdan ve mutasavvıflardan bir takım âlimler tarafından tercih edilmiştir. Birinci görüş Ebu Abdullah Süfyan b. Saîd b. Mesrûk b. Münzir es-Sevrî,^[59] İbrahim b. Edhem,^[60] Vüheyb b. el-Verd,^[61] Muhammed b. Yusuf el-İsbehânî,^[62] Yusuf b. Esbad,^[63] Abdullah b. el-Velid el-Medenî ve Şuayb b. Harb^[64] gibi âlimlerin tercihidir.

İkinci görüş; uzlet ehli birçok salih insandan ve birçok ehl-i hadis âlimi tarafından tercih edilmiştir. Örneğin Muhalled b. el-Hüseyn^[65] ve Ali b. Bekkâr^[66] bunlardandır. Evzâî^[67] Ali b. Bekkâr'dan bu görüşü nakletmiştir. Yine İbnü'l-Mübarek'in^[68] Masîsa'da iken bu görüşü ifade ettiği rivâyet edilmiştir. Ayrıca Abdullah b. Davud'dan da nakledildiği gibi bu görüş birçok Basralı âlimin tercihidir. Muhammed b. Mukatil el-Abbâdânî ve diğer birçok şehirdeki birçok ehl-i fıkıh âlim de bu görüştedir.

Üçüncü görüş ise Tavus b. Keysan,^[69] Muhammed b. Sîrîn,^[70] Eyyub es-Sahtiyânî,^[71] Abdullah b. Avn,^[72] Yunus b. Ubeyd,^[73] Vasıl Mevlâ Ebi Uyeyne, Amr b. Mürre^[74] gibi âlimlerin tercihidir. Uzlet ehli birçok insan bu görüşü tercih etmiş ve şüpheli veya helal hiçbir dünyalık edinmemişler, bir lokma bir hırka ile yaşamışlardır.

^[58] İbn Mace, *Zühd*, 24, Tirmizî, *Kıyamet*, 19.

^[59] Hicri 161 de vefat etmiş büyük hadis ve fıkıh âlimidir.

^[60] Ebu İshak İbrahim b. Edhem b. Mansur et-Temîmî el-Belhî. (vf. h. 161) Meşhur şahid ve sufilerdendir.

[61] Vüheyb b. el-Verd b. Ebi'l-Verd el-Mahzûmî, (vf. h. 153) Mekke'de yaşamış âbid ve hakîm zatlardandır.

[62] Hicri 184 yılında 30 küsur yaşında vefat etmiş âbid ve zahid zatlardan biridir.

[63] Hadîs, fıkıh ve kırâat âlimi. Tebe-i tâbiînün büyüklerindedir. Nesebi, Yûsuf bin Esbât bin Vâsıl eş-Şeybânî, el-Kûfi'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Antakya'da yaşadı. 810 (H.195) de vefat etti.

[64] Hicri 196 yılında vefat etmiş büyük hadis âlimi ve sufi.

[65] Hicri 95 yılında vefat etmiş büyük âlimlerdendir.

[66] Hicri iki yüz yılından önce ya da hemen sonrasında vefat etmiş Basralı zahid ve âlim zatlardandır.

[67] Abdurrahman b. Amr el-Evzâî, Şam bölgesinin meşhur fıkıh imamlarından.

[68] Abdullah b. el-Mübarek, hicri 181 yılında vefat etmiş büyük hadis hafızlarından.

[69] Hicri 106 yılında vefat etmiştir. Sultanın açtırdığı kuyudan hayvanına su bile içirmekten kaçınan büyük âlimlerdendir.

[70] Sahabeden Enes b. Malik'in kölesi olan Sirin adlı bir sahabinin oğludur. Annesi de bir sahabidir. Hicri 110 da vefat etmiştir.

[71] Ebû Bekr Eyyûb b. Ebî Temîme Keysân es-Sahtiyânî (vf. h.. 131) Fıkıh ve hadis âlimidir, tabiindedir.

[72] Abdullah bin Avn bin Ertabân el-Müzenî. Hicri 151 de vefat etmiştir. İbn-i Avn diye de bilinir. Büyük hadis âlimidir.

[73] Hicri 139 da vefat etmiş büyük hadis âlimidir.

[74] Ebu Abdullah Amr b. Mürre b. Abdullah el-Muradî el-Cemelî. Hicri 116 tarihinde vefat etmiş Kufeli büyük zahidlerdendir.

Zalimlere Yardım Etmenin Hükümü

Sonra bütün bu âlimler, tercih ettikleri yiyecek ve giyeceklerle, ahiret yolundaki seyirleri birbirinden farklılaşmıştır.

Bir grup ruhsat yolunu tutmuş, Kur'an âyetleriyle, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünneti ile veya Müslümanların icması ile haram olduğu sabit olmayan şeylerden çok az elde etmeyi ve fakir bir şekilde yaşamayı tercih etmişlerdir. Böylece bunlar ruhsat yolunu tercih etmiş olmaktadır.

Kurrâ ve mutasavvıf âlimlerden bir kısmı ise, herhangi bir şekilde zalimlere yardımcı olmaktan endişe ettikleri için dağlarda uzlete çekilmişler, kendi el emekleri ve alın terleri ile çok az bir şeyler elde edip onunla yaşamaya çalışmışlardır.

Bu davranışlarını da birtakım âyet ve hadislerle delillendirmişlerdir. Âyet olarak şunu örnek verebiliriz:

“Günahta ve düşmanlıkta yardımlaşmayınız!”^[75]

Hadis-i şerif olarak ise şunu zikredebiliriz:

“Kim zalimlere yardım eder, onlarla dostluk kurarsa bilsin ki ben onunla aynı tarafta değilim ve o, cennette Kevser havuzunun başında benim yanımda yer alamayacaktır.”^[76]

Bazı fıkıh âlimleri, bilfiil zulümlerine yardım edilmediği sürece, başka işlerinde zalimlere yardım etmekte bir sakınca olmadığı görüşünü savunmuşlardır. Bunlar yukarıdaki hadis-i şerifte geçen *“Kim zalimlere yardım ederse”* ifadesini, *“Kim onlara zulümlerinde yardım ederse”* şeklinde anlamışlardır. Buna göre onlara zulüm dışında kalan konularda yardım etmek, herhangi bir kayda bağlı olmaksızın helaldir.

Bir diğer grup ise zalimlere yardım etmemenin ve onlardan uzaklaşmanın gerektiğini savunmuş, onlardan uzaklaşma ile ilgili birçok rivâyeti delil olarak sunmuşlardır. Bu hadis-i şeriflerden biri şudur:

“İçkinin kendisi, satıcısı, alıcısı, taşıyıcısı, taşıtanı, onun üzümünü sıkmanı ve sıkıranı ve kazancını elde eden lanetlenmiştir.”^[77]

Bunların delil olarak sundukları bir başka şey ise Sa'd b. Ebi Vakkas'ın kendi üzüm bağını yakması ve *“içki satmaya devam edersem benden daha kötü bir ihtiyar olur mu?!”* demesidir.

Yine bunların sundukları bir başka delile göre de Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebuk seferine mazeretsiz olarak katılmayan ve haklarındaki ilahî hüküm bir süre bekletilen üç kişi (Ka'b b. Malik, Murare b. Rebî' ve Hilal b. Ümeyye)

ile konuşmayı ve alışveriş yapmayı ve bu kişilerin hanımlarına yaklaşmalarını yasaklamıştır. Hâlbuki bu kişilerin o seferden geri kalmalarının sebebi, münafıklık da değildi. Yaptıkları şey bir günah idi ve daha sonra Allah onların tevbelerini kabul buyurduğuna dair âyetleri indirdi.

Bir grup ise zalimlerin işine yarayacak yerlerde onlara yardım etmenin haram olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşü savunanlar bir grup mutasavvıf kimsedir ve bunlar büyük bir cehalet içindedirler.

Bir grup da şöyle demiştir: Zalimlere silah ve mühimmat satmak günahdır, bunun dışındaki konularda onlara yardım etmeyi ve kendilerine tabi olmayı terk etmek ise fazilettir. Bu görüşü savunanlar, Süfyan-ı Sevri, Fudayl b. İyaz, [78] Meâfi b. Umran, [79] Vekî' b. el-Cerrâh, [80] Ebu İshak el-Fezârî, [81] İsa b. Yusuf, Yusuf b. Esbad, [82] İbnu'l-Mübarek, İbrahim b. Edhem, Abbad Utbe el-Havvas, Muhalled b. Huseyin, Ali b. Bekkâr, Süleyman el-Havvas, Kasım b. Yezid el-Cürmî, Zeyd b. Ebi'z-Zerkâ, [83] İbn Ebi Zi'b, [84] Ahmed b. Hanbel, Bişr b. el-Haris el-Hâfi [85] ve Abduvehhab b. el-Verrâk [86] gibi birçok hadis âlimi ve bunların izinden giden sûfi ve zahid kimselerdir. Bunlar dışında Mekke, Yemen, Şam, Abadan gibi yörelerin mutasavvıf şahsiyetlerinden bazıları da bu görüşe meylenmişlerdir. Bunlar mutlaka bir yöneticinin bulunması gerektiğini, salih ya da facir (günahkâr) bir kimsenin muhakkak emir olmasının zaruri olduğunu, arkasında namaz kılınacak, hüküm verecek, yollarda emniyeti sağlayacak, köprüleri inşa edecek, büyük mescitleri imar edecek, sarp geçitlerde muhafızlar için kuleler yaptıracak, sancağı gönderde tutacak, hac ibadetinin yapılmasını temin edecek, ganimet ve fey dağıtımını yapacak, vergi ve haraçları toplayacak, dîvânları tutacak, fakirlere ve borçlulara el uzatacak bir idareci olmadan ülkenin ıslah olmayacağını söylerler.

Bunlara göre bu yönetici salih ve muttaki bir kimse olursa, bu durum halk için çok iyi olur. Ama günahkâr ve kötü biri olursa da halka zulmü çok olur. Böyle durumlarda yine de ona itaat etmek, isyan ederek toplumu bölmek, cemaatten ayrılmamak gerekir. Böyle bir yöneticinin devletinde alışveriş ve ticaret yapmak, sanat ve zanaat icra etmek caizdir. Böyle bir yöneticinin devletinde yaşadığın zaman, onunla içli dışlı olmamalı ki, yöneticilerin bir kimseye karşı kuşandıklarını gördüğün zaman sultanı bu yaptığından vazgeçirebilesin.

H. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: “Sabret, darp edilsen de zulme uğrasan da sabret!”

Huzeyfe de “Sultana karşı kılıç çekmek sünnet değildir” demiştir.

Hız. Peygamber (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:

“Benden sonra birçok fitne ve kargaşa göreceksiniz!” Bunun üzerine kendisine, “O zaman ne yapmamızı emredersiniz?” diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Üzerinizdeki hakları verin, lehinize olan şeyleri de Allah’tan dileyin.”

A’miş ve Mansur tarafından Yezid b. Vehb’den ve onun tarafından da Abdullah b. Mesud’dan rivâyet edilen bu hadis, İslam’ın çok önemli ilkelerinden birini ifade etmektedir.

[75] Maide, 5/2.

[76] Müsned-i Ahmed.

[77] Ebu Davud, *Eşribe*, 2, Tirmizî, *Buyû*, 58; İbn Mace, *Eşribe*, 6.

[78] Hicri 187 tarihinde Mekke’de vefat etmiş büyük bir âlim ve zahid zâttır.

[79] Hicri 185 tarihinde vefat etmiştir. Yaşadığı dönemde Arap yarımadasının en büyük âlimi (şeyhu’l-cezîre) olarak kabul edilmiştir. Hadis hafızı ve zahiddir.

[80] Hicri 197 yılında vefat etmiştir. Harun Reşid’in Kufe Kadılığı teklifini reddetmiş büyük hadis âlimi ve zahid bir zâttır.

[81] Ebu İshak İbrahim b. Muhammed b. el-Haris b. Esmâ b. Harice el-Fezârî. (vf. .h.188) Evzâî’nin yakın arkadaşı olan Fezârî, döneminin önemli âlimlerindendir.

[82] Hadis âlimi ve zahid bir zâttır.

[83] Musulludur, meşhur sufi ve âbid zâtlardandır.

[84] Ebu’l-Haris el-Medenî, Muhammed b. Abdurrahman b. el-Muğîre b. el-Haris b. Ebi Zi’b el-Kureşi el-Amiri. Hicri 159 da vefat etmiştir.

[85] Ebu Nasr Bişr b. el-Haris b. Ali b. Abdurrahman el-Mervezî el-Hâfî, (vf. h. 227) Büyük sufi ve zahidlerdendir.

[86] Hicri 251 tarihinde vefat etmiş büyük hadis hafızlarındandır.

Yiyecekler ve Giysiler Konusunda Selefin Tutumu

Birçok kimse; dünyadan ve yöneticilerden uzak durma, yiyecek ve giysinin harama bulaşmamış olması gibi konularda birbirine yakın veya birbirinden farklı görüşler ifade etmişlerdir.

Kimileri sultanlardan ve onların yardımcılarından uzaklaşıp uzlete çekilmeyi tercih etmişlerdir.

Kimileri de sultanlarla ilişki içinde olan herkesi terk etme yanlısı olmuşlardır. Ancak bu grup, birçok âlim nezdinde dinde aşırı gitmiş kabul edilir.

Bir başka gurup da diğerlerinden tamamen ayrılmışlardır (i'tizal). Bunlar şu hadisleri delil olarak kullanmışlardır:

Osman b. Ebi Şeybe'nin Ebu Üsame'den, onun Şu'be'den, Ebu't-Teyyâh'tan, Ebu Zür'â'dan ve onun da Ebu Hureyre'den rivâyet ettiklerine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Ümmetimin helâki Kureyşli birkaç arsız gencin eliyle olacaktır.” O sırada birisi, *“Peki onlar başımıza geçtiği zaman ne yapmamızı emredersiniz?”* diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, *“Keşke insanlar onlardan uzak dursalar!”* buyurur.^[87]

Bir grup râvinin el-Velid b. Abdurrahman b. Yezid b. Cabir'den, onun da Bişr b. Abdullah'dan, onun Ebu İdris el-Huvlanî'den, onun da Huzeyfe'den rivâyet ettiğine göre Huzeyfe Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, *“Ey Allah'ın Peygamberi! İmamsız ve cemaatsiz bir topluma düşersem ne yapayım?”* diye sormuş, o da: *“Onları terk et ve son nefesine kadar yanlıştır yaşa”* buyurmuştur.^[88]

Hz. Peygamber (s.a.v.) Ensar'a hitaben şöyle demiştir:

“Sizler benden sonra fitneler ve kargaşalar göreceksiniz. Onlara sabrediniz ki cennette Kevser havuzunun başında benimle birlikte olasınız.”^[89]

Bire defasında Hz. Peygamber (s.a.v.), *“Yağ taşlarının kana bulandığını gördüğün zaman ne yapacaksın?”* diye sorduğu Ebu Zerr (r.a.)'e şöyle demiştir: *“Beraber olduğun kimselere iltihak edinceye kadar sabret.”*^[90]

Bununla ilgili daha birçok rivâyet mevcuttur.

Aklı başında arif insanlar ise sadece hayatlarını idame ettirecek bir lokma bir şey almış, onun dışında dünyalık hiçbir şeye teveccüh etmemişlerdir. Evzâî

şöyle derdi:

“Artık helal-haram iyice birbirine karıştı, bundan sonra sadece hayatımızı sürdüreceğ bir lokma alır, başka bir şey almaz.”

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir:

“Artık helal kazanç ile haram kazanç birbirine karışmış durumdadır. Bu yüzden sadece bir lokma ile yetininiz!”

Ebu Vâil^[91] ve Mesrûk^[92] da şöyle demişlerdir:

“Kûfe’de yaşayan Ehl-i Beyt mensupları sofralarına koyacak helal rızık olarak bir kuru ekmeği ancak bulabiliyorlardı. Ehl-i Beyt gerçekten gariban kalmıştı!”

Denilir ki: “Yüce Allah insanın yediği bir lokma helal olmayan şeyden dolayı onun duasını perdeler.”

Arif zatların icmasına göre kişinin yediği rızık helal olursa amelleri de saf ve berrak olur ve dualarına icabet edilir.

Bundan başka birçok zahid, kurrâ ve mutasavvıf kimse, kazanç konusunda çeşitli görüşler benimsemişlerdir;

Bir grup sadece dağlarda, derelerde ve çöllerde olan ılgın yapraklarını, meyve çekirdeklerini toplamış, kuru yaprakları biriktirmiş ve kışlık erzaklarını böyle temin etmişlerdir.

Bir diğer grup, iyice aç kaldıklarında, rüzgârın çöllerden savurup getirdiği kuru yaprakları, otları toplayıp yemişlerdir.

Bir başka grup ise insanların attıkları atıkları, çöpleri toplayıp yemişler ve yaptıklarının doğruluğuna delil olarak şu rivâyeti sunmuşlardır: Hişam’ın Katade’den rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) yerlere atılmış hurmaları almaya koyulurdu. Onların sadaka olarak bırakılmış hurmalar olduğundan endişe etmeseydi onları toplardı. Yine rivâyete göre Ebu Ümame Hums mescidinde bir küçük kırıntı buldu ve onu yedi.

Veysel Karanî, ortalıkta bulduğu çöp ve benzer şeyleri yerdi.

Bir grup da tıpkı ihtiyaca anında Hızır (a.s.)’ın Hz. Musa (a.s.)’dan istediği gibi, el açıp rızık istemeyi tercih etmiştir. Bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şu hadisini delil olarak sunmuşlardır:

“Nice saç baş dağınık, kapılardan kovulan insan vardır ki, duası makbuldür. Yemin etse Allah onu doğru çıkarır.”^[93]

Bu görüşte olanlar, helal yoldan kazanmakta iyice zorlandıkları ve haram düşme endişesi yaşadıkları zamanlarda bu yola başvurmuşlardır.

Bir grup ise Şam civarında dağlık geçitlerde yaşamışlar, hasatçıların attıkları ve döktükleri arpa, buğday gibi ürünlerin artıklarını toplayarak geçinmişlerdir.

Gördüğün gibi onların hasatçıları takip etmek ve dökülenleri toplamak hususunda yeterince güçlü delilleri yoktur. Artık günümüzde, hasatçıların döküklerini toplamamın helal olduğunu şeksiz şüphesiz savunan kimselerin sözlerine itimat edilmez.

Bunlardan bir grup, hasatçıların döküntülerini toplamakla beraber, zalimlerin paraları ile alınmış olan arazilerde ya da sultanın erkânının geçiş güzergâhı olarak belirlenen yollarda ve halkın boşaltıldığı arazilerde bulunan döküntüleri toplamaktan kaçınmışlardır.

Bir başka grup, hangisinin daha verâ' vasfına uygun olduğunu incelemiş ve hasatçıların döküntülerini toplamaktansa el emeği işler yapmayı ve Allah yolunda savaşan insanlara kılıç kuşanmayı tercih etmişlerdir. Bunlar toplayıcılığın selef imamları tarafından uygulanmış bir yöntem olmadığını, buna karşılık adil-zalim, iyi-kötü her türlü yöneticinin ordusunda Allah yolunda savaşmanın doğru olduğu hususunda hiçbir asırda ihtilaf olmadığını söylerler.

Bir başka grup, savaşmaktansa tekkeye çekilmeyi tercih ederler. Ancak elbette düşman İslam memleketine düşmanlık eder veya girmeye çalışırsa, o zaman kılıç kuşanıp savaşa girişmek gereklidir. Ümmet bu ihtiyaçtan müstağni kaldığı, yani fiilî savaş durumu sona erdiği zaman ise bu kimseler yine eskiden yaptıkları gibi tekkelerine dönerler. Bunlara göre ahir zamanda yapılacak en faziletli iş budur. Bu görüşlerini desteklemek üzere birçok hadis rivâyet etmişler ve nasslardan kıyas yapmışlardır. Ne var ki bu grubun hatası çoktur.

İslam memleketlerinde yaşayan âlimlerin çoğunluğuna göre İslam'ın ilk günlerinden ahir zamana, yani deccal ile çarpışacak son mü'min gruba kadar her dönemde Allah yolunda savaşmak, hac ibadeti yapmak, alışveriş yapmak, diğer ticarî muamelata girmek ve sanat-zanaat türünden işler yapmak meşrudur ve bu tür işlerde çalışan mü'min ve takva sahibi kimse, zalimin zulmünden, haksızın haksızlığından etkilenmez; yeter ki kendisi ticaretinde, sanatında veya yaptığı işinde ilahî hükümleri bilerek ve ihlâslı hareket etsin, şüpheli şeyler yememeye çalışsın, infak ederek cihad etsin.

Kazanç, zalimlerin zulmü ile değil, fıkha (dini hükümlere) uygun yapılmamak sûretiyle fasid olur.

İslam'ın ilk dönemlerinde bir takım ihtilaflar ve ayrılıklar vuku bulmuş, buna rağmen insanlar alışverişe devam etmişlerdir. Hz. Osman (r.a.) haksız şehid edilmiş, Cemel ve Sıffin vakaları yaşanmış, Abdullah b. ez-Zübeyr olayı, Cemacem, Basra, Kûfe ve bütün Irak civarında ve daha geniş çevrede birçok olaylar yaşanmış; fakat bütün bunlara rağmen insanlar alışverişe devam

etmişlerdir.

On sekiz yıl Şam'da, dört yıl da Irak'ta ve diğer bölgelerde devam eden Emin-Me'mun dönemi kargaşaları yaşandığı sırada birçok hadis, fıkıh âlimi büyük zât yaşıyor olduğu halde bunlar insanların alışveriş yapmalarında bir sakınca görmemişlerdir. Sadece sûfilerden Abdullah b. Yezid ve Ubdek adlı iki kişi çıkıp çalışmayı ve kazanmayı haram saymışlardır. Ancak ümmetin çoğunluğu kesinlikle bu görüşle katılmamış, bunların aksini söylemiştir.

Miras konusunda ise ihtilaf vardır. Babası zalim olan veya haramı-helali karıştırmış olan bir kimse, babasının mirasını alabilir mi?

Fıkıh âlimlerinden bir gruba göre böyle bir kimsenin aldığı miras helaldir, haksızlığın ve haramın vebali, onu kazanana aittir. Mala miras yoluyla sahip olan ise helal mala sahip olmuştur.

Diğer gir grup ise ihtiyatlı davranmak gerektiğini, böyle bir durumda olan kişinin, babasının haram mal öncesinde helal bir mala sahip olduğunu biliyorsa onu haramdan ayıklaması ve helalini alması gerektiğini söylerler.

Süfyan-ı Sevrî'nin görüşüne meyleden bir grup mutasavvıf ve kurrâ ise böyle bir mirasın tamamını reddetmek suretiyle dini muhafaza etmek gerektiğini söylemişlerdir.

Rivâyete göre Süfyan-ı Sevrî, babasının zalim olduğunu öğrenir ve onun zulmüne uğramış olan kimseleri bulur, kendilerine haklarını iade eder, birçok fıkıh âlimi de onun bu görüşüne destek verir. Nitekim Evzâî, Malik b. Enes, Ebu İshak el-Fezârî ve Abdullah b. İdris^[94] gibi âlimlerin görüş ve fetvaları böyledir.

[87] Bkz: Buharî, *Fiten*, 3.

[88] Buharî, *Fiten*, 11, *Menakıb*, 25.

[89] Buharî, *Fiten*, 2, *Musakât*, 14.

[90] İbn Mace.

[91] Ebu Vail Şakik b. Seleme. Ömer b. Abdülaziz'in halifeliği döneminde vefat etmiştir.

[92] Mesrûk b. el-Ecdâ'; tabiin âlimlerindedir. Hicri 63 yılında vefat etmiştir.

[93] Müslim, *Birr*, 138.

[94] Harun Reşid'in kadılık teklifini geri çevirmiş büyük bir hadis ve fıkıh âlimidir.

Şüpheli Şeyler ve Selef'in Bunlarla İlgili Görüşleri

Şüphe hakkında ihtilaf edilmiştir. Kimine göre “şüpheli” olarak vasfedilen şeyler aslında helal şeylerdir. Zira bir helal vardır, bir de haram vardır ve bunların arasında üçüncü bir tür yoktur. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şu ikazında sözünü ettikleri şeyler vardır:

“*Haram olan şeylere yakınlaşmayın!*”^[95]

Bu hadis-i şerifte haram olan şey “şüphe” olarak adlandırılmıştır. Bu tıpkı bir koruluğun çevresinde dolaşan kimsenin durumu gibidir; koruluğun içi helal, dışı haramdır.

Bir grup da “şüphenin hükmü yoktur, çünkü bilinmesi şart koşulamaz; zira Hz. Peygamber (s.a.v.), ‘*onu insanların çok azı bilir*’ buyurmuştur” derler.

Şüpheli şeylerden uzak duranların amacı, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hadis-i şerifinde ifade edilen “*insanların çok azı*” içerisinde dahil olarak tezkiye olmaktır.

Bir grup da şöyle demiştir: Şüpheli şeyleri dikkate alarak amel etmek vaciptir, çünkü insan ancak bu şekilde nikâhını, yiyeceğini, içeceğini, giyeceğini ve alışverişini haramdan korur. Kul, helal olanı yemekle emrolunmuştur. Bunlar derler ki: “Şüphe; helal mi haram mı olduğu bilinmeyen şeylerdir. Bunlardan uzak durmak farzdır.”

Bir başka grup ise şüpheli şeyleri yemenin helal olduğunu, çünkü bunların içinde helalin de bulunduğunu ve insan bundan yediği zaman içindeki helalden yemiş olacağını söylemişlerdir.

Bir gruba göre şüpheli şeylerden uzak durmak daha faziletlidir. Bunlara göre insan şüpheli olmayan şeyleri bulabiliyor ve şüpheli şeylere mecbur kalmıyorsa, o zaman şüpheli şeyleri yemesi helal olmaz; mutlak olarak helal olan şeylerden yemelidir.

Bir diğer grup şöyle der: Malın şüphelisi olmaz; çünkü mal ya helal olur ya da haram olur. Bir dinar şüpheli mal on dinar helal mala ya da yüz dinar şüpheli mal bin dinar helal mala karışacak olsa, yapılacak şey o maldan bir dinarı ya da yüz dinarı ayırmaktır, çünkü dinarlar içerisinde hangisinin şüpheli olduğu tespit edilemez. Dolayısıyla şu veya bu dinar olduğuna bakmaksızın, şüpheli olan dinar miktarını çıkarması, fakihlerin icmasıyla caizdir.

Bir gruba göre bir insan gasp ya da talan yoluyla kazandığı bir dinarı helal olan bir dinar ile birleştirirse ve ortaya çıkan iki dinar ile ticaret yapıp kâr elde etse, bu kârın yarısını almalı, diğer yarısını da gasp ya da talan yoluyla parasını aldığı kimselere iade etmelidir.

Gasp ya da talan yoluyla elde edilen bu bir dinar, yüz dinarlık bir servetin içinde olsa ve bu şekilde ticaret yapıp kâr elde edilmiş olsa, bu durumda da ele geçen malın yüzde biri, malı gasp edilmiş kişiye ya da onun varislerine verilmelidir. Eğer onlardan hiçbirini bulamıyorsa, o zaman onu sadaka olarak fakirlere vermelidir.

Fıkıh âlimlerinin çoğunun içinde olduğu bir gruba göre böyle bir durumda sadece gasp edilen miktar tazmin edilmelidir.

Bir grup, “çoğu helal, azı haram olan şey şüphelidir” demiştir. İçinde açıkça haram mal bulunduğu ve helal mala bakarak onu yiyen kimse aslında o haramı da yemiş olduğu için bu görüşe itiraz edilmiştir.

Bir gruba göre Hz. Peygamber (s.a.v.)’in, “köpeğimi ava gönderdim, baktım ki başka köpeklerle birlikte bir av yakalamış” diyen Adıyy b. Hatim’e cevap olarak onu terk etmesini söylediği şey “şüpheli şey”dir. Çünkü o avı başkasının köpeğinin avlamış olması da muhtemeldir. İki kişi aynı anda ok atsalar ve avlanan hayvan hangi okla öldürüldüğü belli olmasa, yine durum şüpheli olur. Çünkü bu durumda hayvanın besmele ile (tezkiye ile) gönderilmiş okla öldürülüp öldürülmediği şüpheli hale gelir. Yine okla avlandıktan sonra dağdan yuvarlanan veya kuyuya düşen hayvan da, ok ile mi yoksa yuvarlanarak veya boğularak mı öldüğü belli olmadığı için, şüphelidir. Benzer şekilde iki hanımından birini boşayan veya iki kölesinden birini azat eden, fakat hangisini boşadığı veya azat ettiği açıkça belli olmayan durumlar da şüpheli durumlardır. Böyle şüpheli durumlarda acele etmemek, şüpheli şeyden uzak durmak ve verâ’ ile hareket etmek gerekmektedir.

Bir grup, “mal ve nikâhla ilgili şüphe bunun dışındadır” demişlerdir. Bunlara göre Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara “şüphe”den bahsettiği zaman onlar bunun anlamını bilmekteydiler.

Bu rivâyet Şa’bî ve Nu’man b. Beşir’den nakledilmiştir. Rivâyeti Zekeriya b. Ebi Zaide, İsmail b. Ebi Halid, Muğire, Ebu’s-Sifr, Mücahid, Mutarraf ve diğerlerinin de içinde olduğu bir grup Şa’bî’den nakletmiştir. Yine rivâyetin Numan b. Beşir tarafından aktarılan şekli de İbn Ömer (r.a.) ve Cabir (r.a.)’den nakledilmiştir.

Abdullah b. Mesud’un rivâyetine göre insanlar Hz. Peygamber (s.a.v.)’e çok fazla soru sormaya başladıklarında şöyle buyurmuştur:

“Helal bellidir, haram da bellidir; bunların arasında da şüpheli şeyler bulunmaktadır.”

Abdullah b. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: “Seni şüpheyeye sevk eden şeyi bırak, şüpheyeye sevk etmeyen şeylere yönel.”

İbn Mesud da şöyle demiştir:

“Günah, kalpleri çevirip kuşatan şeylerdedir.”

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in de yere atılmış bir hurma tanesini gördüğü zaman şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

“Sadaka olarak bırakılmış bir hurma olduğundan endişe etmeseydim onu alırdım.”

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.), eğitilmiş köpeklerle başka köpeklerin birlikte avladıkları avın etinden yemeyi Adıyy b. Hatem (r.a.)’a yasaklamıştır.

Utbe ve Abd b. Züm’a ile ilgili olan rivâyette Abd b. Züm’a Utbe için, “bu benim kardeşimdir, babamın yatağında doğmuştur” demiş, Hz. Peygamber (s.a.v.) de “Evet öyledir, çocuk doğduğu yatağa göre tespit edilir, zina eden kimse ise çocuktan mahrum edilir. Ey Sevde! Artık sen bunu mahrem belle ve yanında iken örtünü ört!” buyurmuştur.^[96] Hz. Peygamber (s.a.v.) Abd b. Züm’a’nın sözü nedeniyle gerçekten Utbe’nin Abd’in kardeşi olabileceği şüphesini görmüş ve bu durumda onun Sevde ile akraba olmayabileceği şüphesi ortaya çıkınca, Sevde’ye onun yanında iken örtünmesini emretmiştir.

Yine cariye kazandığı şeyin yenilmesini yasaklamış, onun nereden kazandığı açıkça belli oluncaya kadar yenilmemesini emretmiştir.^[97]

Mahisa adlı sahabe, kölesinin hacamat yaparak kazandığı parayı sorunca Hz. Peygamber (s.a.v.) ona bu parayı kölesine yedirmesini ve ondan hayvanlarına yem almasını söylemiştir.^[98]

Hacamattan kazanılan mal hususunda ihtilaf edilmiştir. Kimileri, hadiste bunun rüşvet olarak adlandırılması nedeniyle haram olduğunu savunmuşlar ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Mahisa’ya hacamat parasını yemesini yasakladığını söylemişlerdir.

Kimileri de bunun helal olduğunu söylemiş ve İbn Abbas ve Enes b. Malik’in Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hacamat parası verdiği şeklindeki rivâyetini delil göstermişlerdir.^[99] Bunlara göre eğer hacamat ücreti haram olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu vermezdi.

Bir başka grup ise Mahisa hadisini te’vil etmiş ve şöyle demişlerdir: Kazancın bazı türü diğerlerinden daha faziletli, bazı türleri de daha az faziletli olabilir. Fetva sorulan kişi, kendisine fetva soran kişiye en faziletli olanı önerir. Bu yüzden de Hz. Peygamber (s.a.v.), Mahisa’ya, hacamat ücretini

yememesini söylemiş ve şöyle demiştir: “*Onu sen yeme, ama kölene yedir.*” Burada Hz. Peygamber (s.a.v.) ona, kölesine haram yedirmesini elbette mubah kılmış değildir.

[95] Darekutnî.

[96] Buharî, *Vesaya*, 4, *Buyû*,3, *Meğazi*, 53; Müslim, *Radâ*’, 36; Ebu Davud, *Talak*, 34; Tirmizî, *Rad’a*’, 8; Nesai, *Talak*, 48; İbn Mace, *Nikâh*, 59.

[97] Buharî, *Buyû*, 113, *İcare*, 20, *Talak*, 51.

[98] *Müsned-i Ahmed*.

[99] Bkz: Buharî, *Buyû*, 39.

Günahta ve Düşmanlıkta Yardımlaşmak

Yüce Allah'ın; “*Günahta ve düşmanlıkta yardımlaşmayınız*” [\[100\]](#) âyetinin te'vili hakkında âlimler arasında ihtilaf bulunmaktadır.

Kimileri günahkâr/isyankâr kimseye su vermenin ve ona yol göstermenin “yardım” olduğunu söylemişlerdir.

Süfyan-ı Sevrî'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “İsyankâr kimse sana mescidin yolunu sorsa bile, ona yol gösterme! Belli mi olur, bakarsın mescide giderken bir Müslüman ile husumete girer, ona zulmeder yahut onu öldürür!”

Bir başka grup, âyette ifade edilen “yardım”dan maksadın, haram olan bir şeyi yapma konusunda yardım olduğunu söylemiştir.

Bir diğer gruba göre, bir Müslüman'ı öldürecek olan bir sultana bıçak, ağaç vb. malzemeler satmak, cellâda kamçı satmak, Hıristiyan'a haç satmak gibi şeyler haramdır.

Başka bir grup bu tür şeyleri satmanın helal olduğunu, günahın ise bu fiilleri yapan kimseye ait olduğunu söylemiştir. Ancak bunların yorumları âyete muhaliftir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) içki konusunda on kimseye lanet okumuştur: İçkiyi üzümünden sıkıp çıkarana, bu işi yaptırana, satana, alana, taşıyana, içene, parasını alana ve o mecliste bulunana![\[101\]](#)

Sa'd b. Ebi Vakkas kendi üzüm bağını yakmış ve “içki satmaya devam edersem benden daha kötü bir ihtiyar olur mu?!” demiştir.

İbrahim en-Nehâî tesbihin sadece parmaklarla çekilmesi gerektiği görüşündeydi ve bu yüzden de ipliklerle tespih imal eden kadınlara yardım edilmesini mekruh görürdü.

Ebu Katade avlanırken, ihramlı olan arkadaşları ona hemen önlerindeki kırbacı uzatmayı bile reddetmişler, ihramlı iken avlanmak yasak olduğu için, avlanan bir kimseye yardım etmeyi mekruh görmüşlerdir.

Bu “yardım” konusunda birçok rivâyet mevcuttur. Neticede günah işleyen kimseye yardım etmeyi terk edenler fazilet ehli olurlar. Dahhak şöyle demiştir:

“Bizler fazilet ehli sahabeleri gördük; onlar birbirlerinden sadece verâ'yı öğrenirlerdi.”

Hasan-ı Basrî, “Verâ' ibadetlerin en faziletlisidir” demiştir.

Yine onun, “Verâ'sız din olmaz” dediği rivâyet edilmiştir.

Bir kudsi hadiste Yüce Allah'ın, “*Verâ sahiplerine azap etmekten hayâ ederim*” buyurduğu nakledilir.

Verâ'nın ilk başlangıcı, kalbe çeşitli düşüncelerin geldiği anda nefsi muhasebe etmek, cehalet vesilelerini kalpten temizlemek, şüpheli şeyleri terk etmek, takva ile nefsi günahlardan uzaklaştırmak, âlimlerin ihtilaf ettikleri hususlarda ihtiyatlı olan yolu tercih etmektir.

Abdullah b. Mesud'un faizle mal kazanan kimselerle ticaret yapan hakkında, "sen işini yapıyorsun, günahı onadır" sözünü yanlış yorumlamışlardır.

Bu rivâyet Şeybanî tarafından Temimî'den, onun tarafından Haris b. Süveyd ve bir grup hadis ehlinden rivâyet edilmiştir. Bunlar arasında Abdurrahman b. Mehdi ve Ahmed b. Hanbel de bulunur ki Abdurrahman b. Mehdi bu rivâyeti zayıf kabul eder.

Bir gruba göre Abdullah b. Mesud bu soruyu kendisine soran kişinin, ticaret yaptığı kişi hakkındaki "faizcidir" sözüne güvenmemiş, o kişiyi tanıdığı için de, "malının helal olanından ye" demiştir.

Çünkü bu kimse tevbe etmiş olsaydı malının helal olanını elinde tutar ve diğer kısmını reddederdi. Zira Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Eğer tevbe ederseniz malınızın aslı sizindir."^[102]

İlim ehli bir grup ve onlarla birlikte olan bazı kimseler ise şöyle demişlerdir: Kur'an'da haram kılınmamış ya da Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yasaklanmamış olan şeyler kayıtsız şartsız mubahtırlar. Onu yasaklayan bir âyet veya hadis/sünnet bulunmadıkça bu böyledir. Bu kimseler şu âyetin anlamının herhangi bir kayıtle sınırlandırılmamış olduğu görüşündedirler:

"De ki; bana vahyedilen Kur'an'da sadece şu yiyeceklerin haram edildiğini görüyorum: Leş, akıtılan kan ya da domuz eti..."^[103]

İbn Abbas (r.a.) ve onun görüşünde olanlar bu âyetin zahirini esas alırlardı. Nitekim İbn Abbas (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

"Helal; Allah'ın helal kıldıkları, Haram ise onun haram kıldıklarıdır. O bazı şeylerin hükmünü, affi nedeniyle bildirmemiştir."^[104]

Selman-ı Farişî ve Hasan-ı Basrî de böyle demişlerdir.

Selman-ı Farişî Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir:

"Helal; Allah'ın helal kıldıkları, Haram ise onun haram kıldıklarıdır. O bazı şeylerin hükmünü, affi nedeniyle bildirmemiştir."^[105]

Sahabeden Bera b. Azib "ben kurbanın yalının küçük olmasını ya da boynuzunun kırık olmasını kerih görüyorum" deyip bu hususu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sormuş, o da şöyle demiştir:

“Kerih gördüğünü yapma, ama başkalarına da haram kılma!”^[106]

Bunun anlamı şudur: Berâ b. Âzib doğrudan haram olmayan, fakat başkalarından farklı olarak kendi yorumuna göre mekruh olan şeyler hususunda ihtiyatlı olmak ve onları terk etmek istemiştir. Çünkü Allah’ın kitabından, Peygamberin sünnetinden, ümmetin icmasından ya da bunlara dair bir delilden hareket etmeden herhangi bir şey hakkında helal veya haram hükmü veren kimse, Allah’a isyan etmiş olur.

Haram olan şeyi yemek günahdır; icmaya veya nassa dayalı bir delil olmadan bir şey hakkında haram veya helal hükmü vermek de Allah’a iftira etmek, din hakkında yalan uydurmak demektir. Zira Allah bu şekilde hareket edenleri kınamış ve şöyle demiştir:

“Sonra onun bir kısmını helal bir kısmını haram saydınız. De ki, Allah mı size bu izni verdi, yoksa ona iftira mı ediyorsunuz?”^[107]

İşte bu âyeti işiten kimselerin kalpleri harekete geçer ve Allah korkusuyla dolar; bu yüzden de, ilmî bir dayanakları olmadan hiçbir şeye helal veya haram demez, bu konuda Allah’tan korkarlar.

Utbe b. Ferkad’a herhangi bir şeyin hükmü sorulduğu zaman “helaldir” veya “haramdır” demez, onun yerine, “bunu mubah görürler”, “bunu mekruh görürler” gibi cevaplar verirdi.

İbrahim b. Edhem’in aktardığına göre bu gibi zâtlar herhangi bir şeye haram demektense, mekruh demeyi tercih ederlerdi.

Cabir b. Zeyd’e^[108] “yabanî eşeklerin etleri hakkında ne diyorsun? Hz. Peygamber (s.a.v.) bunları yasakladı mı?” diye sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: “Vaktiyle el-Hakem el-Ğifârî bu şekilde hüküm veriyordu, fakat ilim denizi (İbn Abbas) böyle hüküm vermekten kaçınıyordu.” Sonra da şu âyeti okumuştur; *“De ki; bana vahyedilen Kur’an’da sadece şu yiyeceklerin haram edildiğini görüyorum: Leş, akıtılan kan ya da domuz eti,..”*^[109]

Tabiin âlimlerinden Şa’bî ve Mücahid de bu konuda İbn Abbas’ın görüşünü tercih etmişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)’e bir defasında Fars yapımı bir peynir getirilmiştir. O da şöyle buyurdu:

“Allah’ın adını anarak onu bıçakla kes, sonra da ye!”

Benzer şekilde İbn Abbas, İbn Ömer, Selman-ı Farisî, Hasan-ı Basrî ve İbrahim en-Nehâî’nin de bu tür peynir hakkında, “ye!” dedikleri rivâyet edilmiştir.

Hasan-ı Basrî; “Ye ve şüphe etme!” demiştir.

[100] Maide, 5/2.

[101] Bkz: Hakm, Müstedrek, Ebu Davud, Sünen.

[102] Bakara, 2/279.

[103] En'am, 6/145.

[104] Tirmizî, *Libas*, 6; İbn Mace, *Et'ime*, 60.

[105] Tirmizî, *Libas*, 6; İbn Mace, *Et'ime*, 60.

[106] Ebu Davud, *Edâhî*, 5; Nesaî, *Dahâyâ*, 6; İbn Mace, *Edahî*, 3.

[107] Yunus, 10/59.

[108] Hicri 93 senesinde vefat etmiş tabiin âlimidir.

[109] En'am, 6/145.

Sultanların Ödülleri Hususunda Verâ'

İnsanlar, sultanlar tarafından verilen ödülleri hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Bir grup bunları mekruh görürken bir diğer grup sakıncasız görmüştür. Bir başka grup ise helal olduğunu söylemiştir. Yine bir gruba göre bunlar “şüpheli”, bir gruba göre “haram” sayılır. Bu son grubun söylediği sünnete muhaliftir. Zaten bu gruptaki kimseler cahil oldukları için, âlimlerin görüşleri bu görüşü reddetmektedirler.

Mekruh olduğunu söyleyenler; fe'y^[110] ve ganimet gibi gelirlere zulüm, haksızlık, gasp, rüşvet, haksız yere mal tasarrufu ve haksız yere mal alımı gibi şeylerin karıştırılmasını kast etmişlerdir.

Sultanların verdikleri hediyelerde bir besi yoktur diyenler Hz. Ali (r.a.)'nin, “beytülmale giren paranın helali haramından çoktur” sözünü; Abdullah b. Ömer'in Haccac'dan^[111] ve Abdülmelik b. Mervan'dan hediye kabul etmesini; Seleme b. el-Ekvâ', Enes b. Malik ve aralarında Hasan-ı Basrî, Şa'bî, İbrahim b. Yezid en-Nehâî ve Atâ' b. Ebi Rebah gibi kimselerinde bulunduğu pek çok tabiin âliminin sultanlardan hediyeler almalarını esas almışlardır.

Sultanlardan alınan hediyelerin şüpheli olduğunu söyleyenler ise bu hususta âlimlerin ihtilaf etmiş olduklarını ve imamlar (raşid halifeler) dışındaki yöneticilerin mallarına zulüm ve haksızlığını bulaşmış olduğunu, bu kimselerin öteden beri mallarını zorbalıkla, zulümle kazandıklarını söylemişler ve fe'y ve ganimet mallarından almanın helal olduğunu ifade etmişlerdir.

Said b. El-Müseyyib,^[112] Tavus, Muhammed b. Sîrîn, Eyyub, İbn Avn, Yunus b. Ubeyd gibi âlimler sultanlardan hediye almayı reddetmişlerdir. Mesruk b. Ecda da bu tür hediyeleri reddetmiş, hatta fetva ücreti dahi almamıştır. Süfyan-ı Sevrî ve onunla aynı görüşte olanlar da buna karşıdırlar.

Birçok kimse bu hususlarda Süfyan-ı Sevrî'den farklı görüş bildirmiştir. Ahmed b. Hanbel'e göre sultanlardan mal almış olan kimse, onu fakir-fukaraya dağıtmalıdır.

Abdullah b. Ömer (r.a.) ve Hz. Aişe (r.ah.)'dan gelen rivâyetlere göre Hz. Aişe (r.ah.), aldığı bu tür hediyeleri on iki bin kişiye dağıtır, kendisine hiçbir şey bırakmaz, hatta yeni bir elbise bile almaz, mevcut elbisesine yama yapardı. Ondan aktarılan rivâyetlerin tercihe şayan olanlarına göre, onun aldığı bu mal, helal ve temiz maldır, ancak o, bunu sırf nefsi için endişe ettiğinden dolayı dağıtırdı.

Ebu Zer ve Hakîm b. Huzam gibi zatlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, “*içinizden biri için en hayırlı şey, hiç kimseden hiçbir şey almamasıdır*” sözünü esas almış ve bütün ümmet tarafından adalet ve sadakatlerine ve ellerindeki malın helalliğine şahit olunan büyük imamlardan (raşid halifelerden) dahî hediye kabul etmemişlerdir. Onlardan sonra gelen yöneticilerden nasıl hediye alınır ki?! Zira onlardan sonra gelenlerin mallarına türlü fesatlar karışmış durumdadır!

Sultanların verdikleri ödülleri, bağışları, hediyeleri, almayan ve onlardan bir şey itemeyen kimse, faziletli olan davranışı tercih etmiş ve kendisini Müslümanların havasının makamına ve amellerini saf ve temiz kılmış kimselerin mertebesine yükseltecek bir yakınlık elde etmiş olur. Zira görüyoruz ki âlimlerin birçoğu, aslında ilmî bakımdan yetersiz, fıkıh açısından zayıf oldukları ve rivâyet ettikleri hadisler çok az olduğu halde, sırf sultanlardan hediye almamanın kendilerine kazandırdığı mertebe sayesinde avam-havas herkes nezdinde faziletleriyle anılır olmuşlardır. Sultanların hediyelerini terk etmiş olmanın kendilerine kazandırdığı bu makam, onlara şüpheli şeylerden iyice uzaklaşmalarını, bu konuda oldukça titiz davranmalarını sağlamıştır. Çünkü onların kalplerinde Allah korkusu ve O'nun huzurunda çıkıp verecek olmanın endişesi iyice yerleşmiş durumdadır. Bu konulardaki titizlikleri onları ölümü aceleyle istemekten korkmaya sevk etmiştir. Zira toprağın insan bedeninden ilk yiyip bitirdiği şey, onun eti olacaktır. Onu yeşermesi de ancak yediklerini helal olması sayesinde olacaktır; çünkü Allah ancak helal ve temiz olanı kabul buyurur.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

“Bakarsın ki saç baş dağını, üstü başı toz içinde Allah'a dua ediyor, ama diğer taraftan yediği haram, içtiği haram, giydiği haram! Böylesinin duası nasıl kabul olur ki?!”^[113]

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) Sa'd'e şöyle demiştir:

“Yediğini helal tut ki duaların kabul edilsin!”

Sa'd'e, “Dualarına neyin sayesinde icabet olunuyor?” diye sorulmuş, o da “Ben mideme helal olduğunu bilmediğim hiçbir şey koymuyorum, işte bu sayede!” diye cevap vermiştir.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:

“İnsan Namaz kılarken elbisesinde bir dirhem haramın karıştığı bir parça olsa, Namazı kabul edilmez.”

Benzer şekilde Abdullah b. Ömer (r.a.)'den de şöyle rivâyet edilmiştir:

“Bir dirhemi haram olan on dirhem ile bir elbise satıl alıp da o elbiseyi

giyinerek namaz kılan kimsenin kıldığı namaz kabul olmaz.”

İbn Abbas ve İbn Ömer’in ne murat ettiklerini Allah bilir, ancak şunu söyleyelim ki, İbn Ömer’den aktarılan rivâyet zayıftır ve şöyle de yorumlanabilir: “Haram onun elbisesinde durduğu sürece ibadetinin faziletini eksiltir ve nihayet onu kabul olmaktan uzaklaştırır.”

Fakat bu görüş icmaya muhaliftir, çünkü ümmetin tamamı, namazın (böyle bir nedenden dolayı) tekrarlanmayacağı hususunda ittifak etmiştir.

Bir grup zahid ve kurrâ âlim aşırıya giderek şöyle demişlerdir:

“Haram elbise içinde kılınan Namaz batıldır.”

Bazı Haricî grupların görüşü de budur. Yine bunlara göre nikâhta verilen mehir bedeli haram ise o zaman o nikâh da geçersiz sayılmaktadır.

Bütün bunlar ümmetin icma ettiği görüşlerin dışına çıkmak anlamına gelir. Dolayısıyla bu görüşleri savunan kimse, isyan etmiş sayılır. Çünkü nikâh akdi, “zevce olarak kabul ettim” gibi bir söz ile gerçekleşir. Buna bağlı olarak, evlenen kimsenin belli bir mehir karşılığında evlendiği ya da o mehre bedel bir şey karşılığında evlilik akdini gerçekleştirdiği söylenir ki, bu ikinci durumdaki mehre, “sadaku’l-misl”, yani mehrin dengi bir bedelin tazmini ile evlenme denilir. Ya da altın ve gümüş cinsinden bir değer evlenen kimsenin uhdesinde borç olarak taayyün etmesi ile evlilik gerçekleşir. Bütün bu durumlarda evlilik gerçekleştiği için, karı koca arasındaki münasebet haram olmaktan çıkar.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Hanımlarınızı Allah’ın emaneti ile almış, onların namusunu kendinize Allah’ın kelamı ile helal kılmış bulunuyorsunuz.”^[114]

Bu nedenle, yukarıdaki görüşü savunan kimsenin savunduğunun aksine, malın haram bir dirhem karıştıran kimse, onu helal bir dirhem ile değiştirmelidir.

Ancak içinde gasp ile elde edilmiş veya başka bir haram yolla edinilmiş bir haram mal bulunan mal ile bir cariye satın alan ve ona bir ev tahsis eden kimse, âlimlerin çoğuna göre, o cariye ile ilişki kuramaz, çünkü cariye insanın mülkü olmaktadır ve mülk de artık haram değildir. Ancak kişi, sahip olmadığı bir malı (haram malı) harcayarak nasıl mülk sahibi olabilir? Bu meselenin açıklama oldukça uzun sürer. Burada yazdıklarımız, konuyla ilgili delil isteyen kimse için yeterlidir.

Sultanlardan alınan hediyeleri haram sayanlara gelince, bu kimseler doğru ile yanlış birbirine karıştırmış durumdadırlar. Zira alınan hediye belki de hepsi haram mal değildir. Bu durumda “içinde helal olan bir haram” şeklinde bir şey söylemek nasıl mümkün olabilir ki? Ayrıca sultanlardan alınan

hediyeleri haram sayan bu kimselerin kendi yaptıkları kıyasın bir sonucu olarak şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır:

Bu kimseler, sultanların malı ile alınmış bir bıçakla kesilen bir hayvanın etinin helal olmayacağını, çünkü bıçağın haram para ile alındığını söylemeleri gerekir. Bunu yerine o hayvanı helal malla alınmış bir bıçakla yeniden kesmek gerekecektir. Ancak böylece, işlemiş olduğu hatayı telafi edebilecektir. Benzer bir şekilde, haram para ile bir mushaf alıp o mushafta çalışarak Kur'an'ı ezberlemiş olan kimsenin, bu ezberlediğini unutması ve helal para ile alınmış mushaftan yeniden ezberlemesi gerekecektir. Yine bu kimsenin, sultanlardan hediye olarak alınan para ile satın alınmış mushaftan ezberlediği Kur'an'ı namazlarda da okuması caiz olmayacaktır. Benzer şekilde bu tür malların müezzinlere ya da Kur'an öğreticilerine de verilmemesi gerekecektir.

Bu tür şeyleri savunan mutasavvıflar, kendilerine özgü bir takım ilimlere sahip olsalar da, fıkıh ve rivâyet ilimlerinden yoksun ve cahil kimselerdir.

İlim ehli bazı zatlar, haram-helal ayrımı konusunda titiz olmayan, güven vermeyen bazı lokantalara girmekten imtina etmişler, oralara gittikleri takdirde bunun hesabını Allah'a vermekte zorlanacaklarından korkmuşlardır. Her daim helal olan rızık yemek ve doğruya ulaşmak için bu tür şeylerden kendilerini arındırmışlar ve şöyle demişlerdir: “Helal ve haram konusunda titiz olup yenilen-içilen şeylerin helal mi yoksa haram mı olduğunu titizlikle araştırmak (taharrî), dinde kendisi ile amel edilen bir esas mahiyetindedir.” Bu kimseler bu konuda örnek olarak, Besmele'yle kesilmiş koyun ile kendiliğinde ölmüş (leş) koyunu mukayese etmişler ve bir etin yenilip yenilmeyeceğine karar vermek için onun Besmele'yle kesilmiş bir koyunun eti mi, yoksa kendiliğinden ölmüş bir koyunun eti mi olduğunun iyice araştırılması gerektiğini söylemişlerdir. Bunun gibi, haramla helalin birbirine karışma ihtimali bulunan her şeyin iyice araştırılması gerektiğini, örneğin iki hanımın sütkardeş olup olmadıkları konusundaki şüphe giderilmedikçe onlarla aynı anda evlenilmemesi ve bir kişinin iki hanımını da kapsayacak bir boşama sözü söylediği zaman, hangisini boşadığının net olarak ortaya çıkmasından önce diğer hanımına yaklaşmaması gerektiğini söylerler.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kertenkele eti hakkında soru sorulmuş, o da, “*ben yemem, ama haram da kılmam*” demiş ve “*bunlar, meshedilmiş (şekilleri değiştirilmiş) varlıklardır*” diye eklemiştir. Doğrusunu Allah bilir.

Bu konuda daha başka deliller de mevcuttur.

Bu görüşte olanların Hz. Ebubekir es-Sıddîk aleyhine kullandıkları delil hakkında ise Süfyan-ı Sevri ve Ahmed b. Hanbel şöyle demişlerdir:

Hz. Ebubekir (r.a.) hadisi ile amel etmek vaciptir, ancak bu hadis şöyle yorumlanır: Hadiste adı geçen köle Hz. Ebubekir (r.a.)'e şöyle demiştir:

“Ben cahiliye döneminde iken rukye (okuyarak tedavi) yaptım ve onun ücretini bana şimdi verdiler.”

Rukye haram olduğu için ondan alınan ücret de haramdır. Haram malla alınan şeyi yemek de haramdır. İnsan bir şeyin haram olduğunu anladığı ve onu midesine koymamaya güç yetirebildiği zaman, ondan uzak durmalıdır.

Namaz, zekât, hacc, cihad ve diğer bütün salih amellerin hiçbiri, rızık haramdan arındırmanın yerine geçmez, çünkü amellerin tamamını zekâtı, yani temizliği, rızıkın helalliği ile sağlar. Yediği rızık haramdan arındırıp temizleyen kimse, bu davranışının meyvesi olarak sadakat vesilelerini devşirir. Haramı helalle karıştırmamaya çokça özen göstererek az ibadet etmek, haramı helali karıştırarak yapılan çokça ibadetten daha hayırlıdır. İnsanın akıbetinin güzel olmasını sağlayan şey, haramlardan uzak ve salim olmasıdır.

Yediğin bir ufak kırıntıyı dahi bu tür haram afetlerinden muhafaza eder ve bir lokma helal rızık ile iktifa edersen, o zaman Allah katında boynunda vebal taşımadığın gibi kullardan hiçbirine de minnet borcu arlında bulunmazsın. Üstelik bu durumda ne mal kazanmak için kendini yorup hırpalamış, ne de kendi elinle dinine zarar vermiş olursun.

Kitaplarda bu hususta şöyle denilmiştir: Hayatında bu sıfatlara sahip olan kimse, hayatta iken de öldüğü zaman da tertemiz olur. Sadakat ancak kalpte bir itikat olarak yerleştiği zaman meyvesini verir. O zaman kalp, sadakate iman etmek suretiyle, ruhsatları genişçe kullanmayı reddeder.

İnsanlar, nefislerini terbiye edip şehvetleri reddettikleri, karınlarını tıka basa doyurmasıya varlık sahibi olmayacak kadar lezzetlerden uzak durdukları, karınlarını helal bir lokma buluncaya kadar doymayı açlıktan midelerini iyice boşalttıkları ölçüde saadete ulaşırlar.

Bu kimseler helal bir lokma bulamadıkları ve açlıktan artık iyice zor duruma düştükleri zaman, bütün gün kendilerine yetecek kadar değil, ama sadece o anlık kendilerini telef olmaktan koruyacak kadar bir lokma şüpheli şeylerden alırlar. Nefislerine hâkim olabildikleri ölçüde arpa ekmeği yiyerek karınlarını doyurmazlar, buna güç yetiremedikleri durumlarda ise hesap gününde bunun hesabını Allah huzurunda vermenin büyük korkusunu hissederek Allah'ın yardımını niyaz ederler.

[110] Savaş yapmadan elde edilen ganimetlere fe'y denilir. (Çev.)

[111] Haccac b. Yusuf, h. 95 senesinde ölmüş ve kan dökücülüğüyle,

zulmüyle tanınmış bir Emevî yöneticisidir.

[\[112\]](#) Hicrî 94 tarihinde vefat etmiş büyük tabiin âlimidir.

[\[113\]](#) Müslim, *Zekât*, 64; Tirmizî, *Tefsir*, 2.

[\[114\]](#) Müslim, *Hacc*, 147; Ebu Davud, *Menasik*, 56; İbn Mace, *Menasik*, 84.

Verâ' ve Açlık

Bazı âlimlerin açlıktan anladıkları şudur: bunlar helal lokma bulduklarında karınlarını tıka basa doyururlar.

Bu kimselerin açlıktan anladıkları şey, “helal lokmayı bulamamak” ise bu tür bir açlığın fazilet sayılacak bir zorluğu yoktur. Süfyan-ı Sevrî, İbrahim b. Edhem, Şuayb b. Harb, Muafi b. Umran, Huzeyfe el-Mura’sî ve Bişr b. el-Haris el-Hâfi’nin görüşü böyledir. Ayrıca bu mertebenin, sayılamayacak kadar çok daha başka kimse tarafından da benimsendiği zikredilmiştir.

Ancak açlık, âbid zâtlar nezdinde, bunun da ötesinde birtakım anlamlara gelir:

Bunlardan birine göre açlık; şehveti doğuran alışkanlıkları kesmek ve halden hale intikal etmek sûretiyle nefsi terbiye etmektir. Bu görüş esasen Basralı âbid zatların görüşüdür. Diğerleri bu görüşü Basralılardan almışlardır.

Bir diğer açlık ise şudur: Nefiste şehvet türünden tabii duyguları harekete geçiren şeyler kıpırdadığı zaman, âbid zâtlar nefsi gıdadan mahrum bırakarak, onun için gerekli olan yeme-içmeyi kesip akşam yemeğini, yatsı yemeğini terk ederek, bir yemek vaktinden diğerine ve ondan da diğerine, hiçbir şey yemeden geçirerek ve böylece onu cezalandırarak terbiye etmişlerdir.

Anlatıldığına göre Gazvan er-Rukâşî bir defasında harama bakmış ve bunun üzerine gözünü deşip çıkarmıştır. Yine Fet el-Musûlî de şöyle demiştir:

“Gözüm bir şehvete dikilecek olsa, onu yerinden çıkarırım!”

Buna benzer şeyleri Basralı birçok âbid zât yapmıştır.

Bu gibi zâtlar, nefisleri şehvetlere yöneldiği zaman onu cezalandırmak için günlerce bu nefis terbiyesini sürdürmüşlerdir. Hikmet ehli bir zat şöyle demiştir:

“Nefsin hakkı olmayan bir şeye seni çağırdığı zaman, sen de onu hakkı olan şeylerden mahrum et!”

Bir diğer açlık türü de kişinin açlığını, kendisini Yüce Allah’a ulaştıran bir dost olarak görmesidir. Böyle kimse, Allah kendisine nimetler verdiği durumda da vermediği durumda da açlığı Allah’a ulaştıran bir yol olarak görür. Allah kendisine nimetler verdiği hamd ve şükür eder, vermediğinde ise sabır ve iktifa eder. Nitekim birçok âbid zâttan bu şekilde davranışlar rivâyet edilmiştir.

Sahabeden Ashab-ı Suffe işte tam da bu özellikte idiler. Hatta Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ashabının tamamının hali bu idi. Onlar ilahî nimetlere

sahip olduklarında yer ve şükrederler, bulamadıklarında ise hamd ve sabrederlerdi. Açlığı bir sebep ve yol olarak görmedikleri gibi tokluğu da bir makam olarak görmezlerdi. Zira onlar nezdinde tokluk, ilahî vaat ve uyarılar konusunda insanı sert ve katı hale getiren, açlık ise insanı iyiliğe sevk edip kalbini incelten bir özelliğe sahip idi.

Bir gruba göre açlıktan üstün bir merteye yoktur, çünkü açlık, kalple ve uzuvlarla yapılan tüm salih amellerin efendisidir. İnsan ancak acıktığı zaman uzuvları harekete geçer ve avını yakalamaya koyulur. İşte bu Basralı gruba göre açlık böyledir. Açlığı bu şekilde anlayan ve nefsinin bu şekilde terbiye edenler, bu Basralı âbidlerin yolunu tutmuş kimselerdir. Biz bu mertebenin diğerlerinden daha faziletli olduğunu gösteren bir beyan görmüyoruz, zira Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Yiyip şükreden kimse, aç kalıp sabreden kimsenin konumundadır.”^[115]

İmdi; eğer açlık makamında huşû ortaya çıkıyor ve tokluk bu huşûyu yok ediyorsa, o zaman tokluk halinde huşû nerededir? Bir makamı övgüye değer kılan şey, onun kendine has faziletli ve ziyade yönüdür. Dolayısıyla oruç ibadeti, kişinin Allah’a olan ihtiyacının, fakr-u zaruretinin tezahür ettiği günde kana kana su içip karnı doyurmanın yolu olarak düşünülür. Nitekim Allah karşısında fakirlikten, ona olan fakr-u zarureten daha üstün bir merteye yoktur. Çünkü Allah karşısında fakirliklerinin idrakinde olan kimseler şunu şeksiz şüphesiz bilirler ki, Yüce Allah onların üzerlerindeki elbiseleri ateşin dahi dayanamayacağı kadar şiddetli bir azap vesilesi kılmaya kadirdir.

O halde açlığın en faziletlisi, nefsi şehvetlerinden alıkoyan açlık türüdür. Sadece nefsi zora koşmakla yetinen açlık ise, karın tokluğu durumunda bütün etkisini yitirir. Oruçta da bir tür açlık söz konusu olmakla beraber onun esas anlamı, Allah korkusu ve O’nun rızasını kazanma çabasıdır. Nitekim Yüce Allah’tan bir kudsi hadis olarak şöyle rivâyet edilmiştir:

“Oruç benim içindir, onun mükâfatını ben veriri. Âdemoğlu sırf benim için yemeyi içmeyi terk etmiştir.”^[116]

İşte teşvik (tergîb) budur. Bunun aksine, öldürücü olduğunu bildiği halde insanları açlığa çağırarak kimse Allah’a isyan etmiş olur. Nitekim birçok kimse sırf açlık sonucunda akıllarını yitirmiş, farzları yerine getiremeyecek duruma düşmüşlerdir. Hatta içlerinden bazıları eline bir bıçak alıp kendini kesmeye kalkışmış, kimilerinin tabiatı değişmiş, ahlakı kötüleşmiştir.

Vehb b. Münebbih şöyle der:

“Kul oruç tuttuğu zaman gözü kayar, ama şöyle tatlı bir şey yiyerek iftar yaptığı zaman kendine gelir.”

Diğer taraftan mideyi tıka basa doyurma çağrısı yapan da Allah'a isyan etmiş, O'na itaatte kusur işlemiş olur. Çünkü mideyi tıka basa doldurmak bedeni ağırlaştırır, Allah'ın uyarılarının kalpte etkili olmasını engelleyecek bir katılığa sebep olur, anlayış kıtlığına ve uzuvların tembelliğine götürür.

O halde, Allah'ın sonsuz kudretini bildikleri için O'na hakkıyla kulluk edememekten korkan ve bu durumdan Allah'a sığınan kimseler için açlığın fazileti ayan beyan ortadadır. Veren de alan da Allah'tır, ancak açlık ve tokluk kulların seçimidir. Kullar verâ' ve Allah korkusu ile ve hesap gününden kendilerini korumak için açlığı tercih ederler; fakat bu arada Allah'ın kendilerine güvenilir ve helal yollardan ulaştırmış olduğu temiz rızıklara ve karşılığında mükâfat alacakları nimetlere zor yollarla da olsa ulaşmaya bakarlar; böylece helal rızık yemek suretiyle mümeyyiz olurlar.

İşte açlığın vasıfları bunlardır ki bunların hepsi verâ vasfı ile birlikte olmalıdır. Ancak o zaman kullar yediklerini içtiklerini, tartışmasız bir şekilde helal ve temiz olan rızıklardan temin edebilirler.

[115] Bkz: Buharî, *Et'ime*, 56; Tirmizî, *Kıyamet*, 43; İbn Mace, *Sıyam*, 55.

[116] Buharî, *Savm*, 2, *Libas*, 78, *Tevhid*, 35; Müslim, *Sıyam*, 160; Tirmizî, *Sıyam*, 54; Nesâî, *Sıyam* 41; İbn Mace, *Edeb*, 58.

Rızkın Helal Olup Olmadığını Titizlikle İnceleme

Alınıp satılan her şeyin titizlikle araştırılması konusunda da âlimlerin büyük bir bölümü ihtilaf ermiştir. Bunlar arasında Evzâî, Süfyan-ı Sevrî ve İbnü'l-Mübarek de yer alır. İbn İdris şöyle demiştir:

“(Yabancı) bir yere uğradığın zaman, orada alıp satacağın şeyleri inceden inceye soruşturma.”

Yine yukarıda adı geçen âlimlerden biri şöyle demiştir:

“(Yabancı) bir yere uğradığın, orada alış veriş yap.”

İbnü'l-Mübarek ve İbn İdris şöyle demişlerdir:

“Eğer orada kalıcı olarak bulunmak istiyorsa, o zaman alıp satacağın şeylerin helal olup olmadığını soruştur!”

Bazı hadis ve fıkıh âlimleri buna karşı çıkmış ve şöyle demişlerdir; insan ancak gasp edilmiş malların çokça bulunduğu bir memlekete giderse, o zaman alacağı şeyin helal olup olmadığını araştırmak durumundadır. Fakat bu tür şeyler aleni değil de gizli saklı ise o zaman her alına şeyi inceden inceye soruşturmaya gerek yoktur. Hz. Ebubekir ise kendi kölesine sormuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) nerden kazandığı iyice bilinmeden önce, cariye kazancını yemeyi yasaklamıştır. Cariye için geçerli olan bu husus, köle için de geçerlidir, kölenin efendisi de, kölesinin kazancının nerende geldiğini araştırmalıdır. İşte Hz. Ebubekir'in yaptığı şey budur.

Bir gruba göre insan yabancı bir yere gittiği zaman her alıp sattığının helal olup olmadığını titizlikle soruşturmak zorunda değildir, ancak böyle yaparsa daha faziletli olur.

Evzâî şöyle demiştir:

“İçinde yaşadığımız zaman, her alıp sattığının helal olup olmadığını titizlikle soruşturma zamanı değildir.”

Başkaları da şöyle demişlerdir: Artık deniz taşı ve geriye fakirlikten, az mal ile yetinmekten başka çare kalmadı. Çünkü artık her şey (haram ve helal) birbirine yaklaşmış durumdadır. Ancak din konusunda duyarlı olan ve bir aile geçindirmeyip sadece kendisinden mesul olan kimse, rızık konusunda her daim Allah'ın rızasını kazanmaya çalışmalı, yediği en ufak bir kırıntının dahi helal olmasını sağlayarak Allah'a yakınlaşmalıdır. Bu durum nefesine ve bedenine ağır gelse bile, böyle yapmalıdır. Çünkü bu, Allah'a itaat konusunda insana çok yardımcı olacak bir vasıftır.

Yunus b. Ubeyd^[117] şöyle demiştir:

“Allah yolunda kendisi ile sekînet bulacağı bir din kardeşine ve helal kazanılmış bir kuruşa sahip kimseden daha aziz biri olamaz.”

Evezâî de şöyle demiştir:

“Öyle bir zaman gelecek ki, bir kuruş helal kazanç ve Allah yolunda kendisi ile sekînet bulunacak bir din kardeşi bulmak çok zor olacaktır.”

İbrahim b. Edhem çorak arazileri dışında hiçbir yerden bir şey toplamaz, ekilip biçilen topraktaki zeytini ya da bedevî/nebâtî kabilelerin elindeki üzümü almazdı.

Vüheyb b. el-Verd, helal olmayan gelirden elde edildiği söylendiği için, günlerce mısır yemeği yememişti. Yediği zaman da gözyaşlarına kapılır ve “mecburiyetten dolayı yiyorum” derdi.

Yusuf b. Esbad şöyle derdi:

“Şu köleler her tarafı sardılar, artık bize rızkımızı yiyeceğimizi düşürmek kalıyor.”

Düşmandan savaşız bir şekilde alınan (fe’y) ya da anlaşmayla vergiye bağlanan (haraç) topraklara girildiğinde ise bu şekilde güç yoluyla elde edilmiş olan şeylerin alınıp satılamayacağı ilkesine kıyasla hareket edilir. Nitekim Irak arazileri fethedildiği zaman Zübeyr b. Avvam (r.a.), Abdurrahman b. Avf (r.a.) ve Bilal-ı Habeşi (r.a.) Hz. Ömer (r.a.)’e muhalefet etmişler, Hz. Ömer (r.a.) de bu tartışmada muhatabına şunu söylemiştir: “Sana Yüce Allah’ın Haşr Sûresindeki şu âyetini okumaktan başka diyeceğim yok: *‘Onlardan sonra gelenler de derler ki; Rabbimiz! Bizleri ve bizlerden önce yaşamış imanlı kardeşlerimizi bağışla!’*”^[118]

Rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer Irak arazilerinden alınan harac-ı mukasameden^[119] bir müşrike pay vermiş; fakat o müşrik daha sonra tıpkı Kisra’nın aldığı vergiler gibi haraç almaya, haydutluk edip insanların mallarını talan etmeye bağlayınca onun payını geri almıştır.

Aynı şekilde Halid b. Velid, Ebu Ubeyde b. el-Cerrah ve Yezid b. Ebu Süfyan da Şam, Hus’am ve Kays bölgelerini fethettikleri zaman o bölgelerdeki kiliselere dokunmamışlar, fakat onlara, o bölgeden geçen yolcuları üç gün misafir etme zorunluluğu getirmişlerdir.

Mısır’ın ise ordu gücüyle fethedildiği hususunda ihtilaf yoktur. Orada Emevîlerin ve Abbasîlerin zorla aldıkları haraçlarda vardı ki, insanların çoğu bunları yemekten imtina ederlerdi. Taif şehri ise Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından, fethedilinceye kadar vergiye bağlanmış idi.

Mekke’nin durumu ile ilgili olarak ihtilaf söz konusudur. Şafiî Mekke’nin

sulh yoluyla fethedildiğini, başkaları ise ordu zoruyla fethedildiğini söylerler.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'ye girdiğinde ona, “nerede konaklayacaksınız?” diye sorulmuş, o da “Akıl bize bir konaklama yeri bırakmadı ki?!” demiştir. Yani Ebu Talib'in oğlu olan Akıl'in, Ebu Talib'in bütün mirasını aldığını söylemiştir ki, bu durum, İmam Şafî'nin görüşünü destekler.

Bütün mezheplerin ortak görüşü şudur ki, sultanlar tarafından yaptırılan ve bütün insanların kullanımına açık olan şeylerden istifade etmek caizdir. Örneğin sultanın yaptırdığı büyük camide namaz kılmak, köprüden geçmek, pınardan içmek, ettiği yolları, çarşıları ve çardakları kullanmak, dükkânları işletmek caizdir.

Bu hususlarda âbid, zahid, fakîh, mutasavvıf herkes ittifak etmiş durumdadır. Ancak aşırıya gitmiş olan bir fırka bu görüşe muhalefet etmiş ve şöyle demişlerdir: Sultanın halk üzerinde adaletli hükmetmediği, ganimetleri ve fe'ylere adilce dağıtmadığı, insanları rızık hususunda eşitlemediği, herkesi müdafaa edip esirlerin fidyelerini ödemediği, düşmana karşı cihad etmediği, hac ibadetinin ikamesini sağlamadığı sürece isyankâr ve zalim bir sultan olur ve onun sultanlığına razı olan herkes de onun gibi isyankâr olur.

Bunlar Haricilerdir. Hariciler İslam'dan çıkmış, dinin sınırlarını aşmışlardır. Bunların görüşlerinin aksine, Hz. Ali (r.a.) şöyle buyurmuştur:

“İyi de olsa günahkâr da olsa, muhakkak bir yöneticinin varlığı zaruridir.”

Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

“Gün gelecek, başınıza öyle sultanlar geçecek ki, hem maruf (iyi) işler yapacaklar hem de münker işler yapacaklardır. Onların yaptıkları kötü işleri hoş görmeyenler onların vebalini taşımazlar. Sadece bu münker işlere rıza gösteren ve bu işlere uyanlar vebal altındadır.”^[120]

“İlerde başınıza namazın vaktini geciktiren sultanlar geçecektir. Sizler bu duruma şahit olduğunuz zaman namazınızı vaktinde kılınız. Sonra onlar kıldırınca da onlarla birlikte tekrar kılınız. Böylece onlarla kıldığınız namaz sizin için nafîle yerine geçer.”^[121]

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu zalim yöneticilerden bahsettiği zaman ona, “onlara karşı savaşalım mı?” diye sorulmuş, o ise, “hayır, namaz kıldıkları sürece savaşmayın” buyurmuştur.^[122]

İlim ehli Müslümanlar yöneticilere karşı gelmeme, onlara darlık ve bolluk, kolaylık ve zorluk zamanlarında itaat etme, onlar Allah'a ve resulüne itaat ettikleri sürece kendileri ile çekişmeme hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak yöneticiler açıkça Allah'a ve resulüne isyan ederlerse, o zaman bu konularda

onlara itaat edilmez.

H. Ebubekir (r.a.) şöyle buyurmuştur:

“Sultanlara sövmeyiniz!”

Abdullah b. Ömer de şöyle demiştir:

“İnsanlar zalim yöneticilere sövmeyecek olsalar, Allah o zalimlerin başına gökten bir ateş musallat eder. Bu yüzden onlara sövmek yerine şöyle deyiniz: Allah’ım! Onlar bizlere eziyet ettikleri gibi sen de onları cezalandır!”

Umran b. Husayn, Hakim b. Amr el-Ğıfari’ye, Hz. Peygamber (s.a.v.)’den, “Allah’a isyan teşkil eden konularda insanlara itaat edilmez”^[123] sözünü duyduğunu hatırlayıp hatırlamadığını sormuştur; o da “evet, hatırlıyorum, buna riâyet et!” demiştir.

“Allah’a isyan teşkil eden konularda insanlara itaat edilmez” hadisi Abdullah b. Ömer tarafından da rivâyet edilmiştir.

Bu bir icma konusudur; içki içmek, putlara secde etmek, haksız yere adam öldürmek gibi Allah’a isyan teşkil eden hususlarda, insanlara itaat edilmeyeceği konusunda ihtilaf yoktur.

Yine alimler şu hususta da icma etmişlerdir: Bidatçi olmayan Müslüman bir yönetici Müslümanların önüne geçip kibleye yönelerek onlara namaz kıldıracağı zaman, onun arkasında namaz kılmak caizdir. Bu yöneticinin fâsık veya günahkâr olması durumu değiştirmez ve böyle olması insana yöneticiye sövmek hakkını vermez.

Fudayl b. İyaz şöyle demiştir:

“Benim icabet olunacak bir duam vardır, onu da ancak imam/yönetici için yaparım.”

Fudayl’ın bu sözü gayet isabetlidir, çünkü imamın salih ve iyi olması kulların ibadeti gibidir, onların yeme-içme ve giyinmelerinin temiz ve helal olmasını sağlar. Yöneticinin adaleti halk için, eşi bulunmaz bir deryadır. Hırsızlara, kanunsuzlara karşı caydırıcı bir kuvvet, din için de güven ve izzettir.

İbn Abbas şöyle demiştir:

“Adil bir yönetici varken yeryüzü insanların gözünde süslenir, zalim bir yönetici varken de çirkinleşir. Zulüm dönemlerinde ortaya çıkmayan iyilikler ve güzellikler adalet dönemlerinde ortaya çıkar.”

Gasp edilmiş arazide namaz kılma konusunda Süfyan-ı Sevrî şöyle demiştir:

“Eğer gasp edilmiş arazide büyük bir mescit varsa, Cuma günü orada Cuma Namazı kılmanın sakıncası yoktur. Ancak nafile namazlar oranın dışında kılınır.”

Evzâî de şöyle demiştir:

“Gasp edilmiş arazide bir dükkan bulunuyorsa ve insan oraya girmeden o dükkandan alışveriş yapıyorsa bunda bir sakınca yoktur.”

Ancak Süfyan-ı Sevrî bunu mekruh görmüştür.

Yine gasp edilmiş arazide namaz kılma konusunda şunu da söylemişlerdir: Eğer mescit Müslümanların yollarının üzerinde ise ve yol mescide rağmen yine de yeterince geniş ise o zaman orada namaz kılmanın bir sakıncası yoktur. Ancak bir ev gasp edilmiş ve mescide çevrilmişse, Süfyan-ı Sevrî'ye göre orada kılınan namaz geçersizdir.

Evzâî ise şöyle demiştir:

“Böyle bir yerde namaz kılan kişi, eğer oranın gasp edilmiş bir yer olduğunu bilmiyorsa, namazı caizdir, öğrendiği zaman da namazını yeniden kılması gerekmez.”

Vekiî' b. El-Cerrah ise şöyle demiştir:

“Eğer aynı namaz vakti içerisinde oranın gasp edilmiş bir yer olduğunu öğrenirse, o zaman namazını bir başka yerde yeniden kılmalıdır. Ama vakit çıktıktan sonra öğrenirse, yeniden kılmasına gerek kalmaz.”

Şafiî'nin de aralarında bulunduğu birçok alim, gasp edilmiş arazide namaz kılmayı mekruh karşılamış olmakla beraber, böyle bir yerde kılınan namazın geçersiz olacağını ve yeniden kılınması gerektiğini söylememişlerdir. Bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu sözünü delil olarak gösterirler.

“*Hamamlar ve mezarlıklar haricinde bütün yeryüzü benim için namaz kılmaya elverişli ve temiz mekân (mescit) kılınmıştır.*”^[124]

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“*Kabirlere yönelerek namaz kılmayınız!*”^[125]

Bazı kimseler gasp ve yağma arazilerinde geçmeyi bile mekruh karşılamışlardır. Hatta şöyle diyenler olmuştur: Eğer bir kimseyi babası veya annesi bir iş için gönderir de o kişi gasp edilmiş araziden geçmek zorunda kalırsa, bu durumda anne-babasının emrine itaat etmez.

Kimileri de şöyle demiştir: Eğer söz konusu yer gasp edilmeden önce insanların geçtiği bir yol idiyse ya da namaz kılınan bir mescit veya oteli dükkân, işyeri gibi bir yer idiyse, o zaman oradan geçmenin veya orada namaz kılmanın bir sakıncası yoktur. Eğer gasp edilen yola uzanan bir dam ya da o yolun üzerinden geçen bir kemer bulunuyorsa, orayı kullanmanın bir sakıncası yoktur. Âlimlerin çoğunluğunun görüşü budur. Nitekim âlimler, bu tür damların ve kemerlerin altından geçmekte bir sakınca yoktur demişlerdir.

Muhamemd b. Sîrîn şöyle demiştir:

“Fakir fukaranın gölgesi, çalı çırpıdan yapılmış çardaklardır.”^[126]

İşte böylece, Allah yoluna girmeyi murat edenler için yiyecekleri, içecekleri ve giysileri haramlardan arındırıp saflaştırarak bu yola koyulmanın nasıl olacağını anlatmış olduk. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur, salat ve selam da peygamberlerin sonuncunu Hz. Muhammed (s.a.v.)’e ve O’nun âlinedir.

[117] Hicrî 139 senesinde vefat etmiş âbid bir zâttır.

[118] Haşr, 59/10.

[119] Harac-ı Mukaseme: Yılda bir kez alınan ve ürüne bağlı olmayan vergi. (Çev.)

[120] Tirmizî, *Fiten*, 78.

[121] Müslim, *Mesacid*, 26, 239, 244; Ebu Davud, *Salât*, 10; Tirmizî, *Fiten*, 72; Nesâî, *Beyat*, 35.

[122] Bkz: Tirmizî, *Fiten*, 78.

[123] *Müsned-i Ahmed*, 5/66.

[124] Buharî, *Salat*, 55.

[125] Müslim, *Cenaiz*, 97-98; Ebu Davud, *Cenaiz*, 83; Tirmizî, *Cenaiz*, 57; Nesai, *Kible*, 11.

[126] Cümlelerin aslı şöyledir; ظلل اصحاب السابري من الغش buradaki “Sâbirî” kelimesi hem ince kumaştan elbise, hem de bir çeşit hurma anlamına gelir. Dolayısıyla ifade, “hurmalıkarda çalışanların gölgeleri hurma dallarıdır” şeklinde çevrilebileceği gibi, bizim çevirdiğimiz şekilde de çevrilebilir. Bizim çevirimiz sanki gasp edilmiş yollardaki çardakların kullanılmasının sakıncalı olmadığı konusu ile daha yakından ilgili gibi görünmektedir. (Çev.)

FEHMU'S-SALÂT /
NAMAZIN ANLAŞILMASI

Mukaddime

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

“*Temizlik imanın yarısıdır.*”^[127]

Âlimlerden bir şöyle demiştir:

“Namazın salât olarak isimlendirilmesinin sebebi, onun kul ile Allah arasında bağ olmasıdır.”

Namaza girmek demek, Yüce Allah'ın huzuruna çıkmak, O'nun divanında durup münâcât etmek demektir. Zira kulun namaz esnasındaki her hareketi, her duası, her zikri Allah ile münâcâttır. Nitekim Hadis-i şerifte şöyle denilmektedir:

“*Namaz kılan kimse Rabbi ile münâcât etmektedir.*”^[128]

O halde namaz kılan kimsenin ameli, hem kalbi ile hem de uzuvları ile tam bir ihlâs olmalı, yani kalbini ve uzuvlarını sadece Allah'a hasretmelidir.

^[127] Tirmizî, *Daavat*, 85; Nesai, *İman*, 1; İbn Mace, *Taharet*, 5; Darîmi, *Vudu*, 2.

^[128] Buharî, *Mevakit*, 8.

Abdest

Namaz kılacağıın zaman, içine herhangi bir şey karışmamış tertemiz bir su ile abdest alarak başlamalısın. Abdeste niyet etmeli, Allah'ın adını anmalısın. Sonra ellerini üç kez yıkar, ardından suyu sağ eline alıp sol eline dökerek kullanır ve taharetini yaparsın. Ardından da elini toprakla veya duvardaki kerpiçle temizlersin. Bu konu ile ilgili rivâyetler de bulunmaktadır.

Ellerini bu şekilde temizledikten sonra ağzını ve burnunu üç kez yıkarsın. İstersen her defasında burunun temizlerken aynı zamanda sümükürerek burnundan suyu çıkarır ve böylece istinşarı da birlikte yapmış olursun, istersen bunları ayrı ayrı yaparsın.

Ardından sağ elinle suyu alıp sol eline döker ve iki elindeki su ile yüzünü yıkarsın. Yüzünü yıkamaya yukardan başlar, göz çukurlarını parmaklarına ovarak suyu oraya kadar ulaştırırsın. Çünkü göz çukurlarında çapaklar birikir ve kurumuş sürme kalıntıları bulunabilir.

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in bu şekilde yaptığı rivâyet edilmiştir. Neticede bu şekilde yüzünü üç kez yıkarsın. Sonra sağ kolunu ve ardından sol kolunu üç kez yıkarsın. Bunu yaparken yüzüğünü yerinden oynatmalısın, çünkü yüzük biraz sıkı olabilir ve altına su geçirmeyebilir. Gusül abdesti alırken bu hususa çok daha titiz bir şekilde riâyet etmelisin. Yüzüğü hareket ettirmeden abdest alman durumunda, umarım abdestin kabul olur, ama şunu bil ki su bazen yüzüğün altına sirâyet etmeyebilir. Bu yüzden yüzüğü hareket ettirmen daha güzel olur. Nitekim ilk nesilden birçok kimse böyle yapmıştır.

Sonra sağ elinle sol kolunu da yıkarsın. Ardından başını, saç bitimi tarafından üst tarafa doğru mesh edersin. Bunu yaparken parmaklarını açmalısın ki, ellerin başını olabildiğince kapsasın. Ardından elini bu sefer başın üst tarafından ön tarafa doğru geriye getirerek meshi tamamlarsın. Sonra ellerini yumarak şakaklarına, sakalının bittiği en üst noktaya götürür ve oradan şakaklarının üzerindeki saçları kapsayacak şekilde elinle o bölgeyi kavrarsın. Nitekim âlimler başın sınırı olarak, şakak kemiklerini tespit etmişlerdir. İhramlı kişinin ihramdan çıkarken tıraş olacağı zaman işte bu sınıra riâyet ederek başını tıraş etmesi, yani bu noktadan yukarıdaki saçlarından kesmesi gerekir. Sonra elleriyle kulaklarının iç ve dış taraflarını mesh eder, işaret parmağını kulak içlerine sokarak ve başparmağınla dış kısmını sıvazlayarak mesh etmelisin.

Benim gönlümden geçen, ellerini yanlarına kadar indirip yumarak sakalının

iç tarafını da mesh etmemdir. Başını mesh etmek için ellerini yeniden ıslatman daha iyi olur, ama bu zorunlu değildir. Kulaklarını mesh ederken de elinin yanında ıslatman iyi olur, fakat bu da zorunlu değildir.

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) başını kulakları ile birlikte (aynı su ile) mesh etmiştir ve onun kulaklarını mesh etmek için ellerini yeniden ıslattığı zikredilmemiştir. Abdullah b. Ömer (r.a.) ise kulaklarını mesh etmek için ellerini yeniden ıslatırdı.

Bunun ardından sağ ayağının iç ve dış kısımların üç kez yıkarsın, ardından sol ayağını da aynı şekilde yıkar ve her iki ayağının parmak aralarını yıkamaya dahil edersin.

Suyu eline alırken, Yüce Allah'ın rızası için temizlenmek, onun için abdest almak suretiyle O'nu tazim etmektesin. Bu noktada mümkünse bütün günahlarından tevbe etmeli ve zahirî temizlik yaparken manevî temizlik de yapmalısın. Nitekim Yüce Allah şu âyeti kerimede zahirî temizlik ile manevî/batınî temizliği birlikte zikretmiştir:

“Kuşkusuz ki Allah, tevbe edenleri ve temizlenenleri sever.”^[129]

Abdest esnasında her bir uzvunu yıkar ya da mesh ederken, o uzvuna bulamış olan günahların birer bire dökülmesini niyaz etmelisin. Zaten bu hususta rivâyetler de mevcuttur.

Abdestini tamamladığın zaman üç kez kelime-i şehâdet getirmen çok güzel olur. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

“Kim abdestinin ardından kelime-i şehadet getirirse cennetin kapıları onun için açılır, o da dilediğinden cennete girer.”^[130]

Yine abdestini tamamladığında şöyle dua etmelisin: *“Allah'ım! Beni tevbe edenlerden ve temizlenenlerden kıl!”* Hz. Ali (r.a.)'nin de bu şekilde dua ettiği rivâyet edilmiştir.

Abdestte ayaklarını yıkarken ayak topuklarını ve uyluk kemiklerini yıkayıp daha yukarıya kadar çıkmak istersen daha güzel olur. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Ümmetim kıyamet günü, abdest izlerinden dolayı zuhur eden bir parlaklık içinde çağrılacaktır. Kim bu parlaklığı daha çok artırabiliyorsa artırsın.”^[131]

Yine rivâyete göre insanın kıyametteki bu nuru, abdest aldığı yerleri kaplayacaktır. Nitekim Ebu Hureyre (r.a.) kollarını yıkarken pazılarına, ayaklarını yıkarken de dizlerine kadar yıkardı.

Abdest alırken suyu israf etmekten sakın, çünkü Yüce Allah israf edenleri sevmez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) abdestte suyu israf etmeyi zulüm ve

aşırılık olarak isimlendirmiş ve şöyle buyurmuştur:

“İlerde bu ümmetin içinde bir grup çıkacak ki, dua ve ibadet konusunda aşırıya gidip haddi aşacaklar.”^[132]

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) bütün uzuvlarını üçer kez yıkayarak abdest almış ve şöyle buyurmuştur:

“İşte abdest budur, kim bundan daha fazla yıkayarak abdest alırsa zulmetmiş ve kötülük yapmış olur.”^[133]

Yine şöyle denilir: “İnsanın abdest alırken suyu aşırı kullanması, ilminin zayıflığındandır.”

İbrahim b. Edhem şöyle demiştir:

“Denilir ki, vesvesenin insana ilk bulaştığı nokta, abdesttir.”

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir:

“Velehan adlı bir şeytan vardır ki, abdest konusunda insanlara sürekli vesvese vererek onlarla alay eder.”

Kasım b. Muhammed^[134] şöyle demiştir:

“Bir avuç su bana abdestte yetecek olsa, daha fazlasını aramam.”

Gusül abdestinde ise önce necasetten temizlik yapıp vücudundaki kirleri temizler, necislikleri giderirsin. Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) gusülden önce ayaklarını yıkama haricinde, tam bir namaz abdesti alırdı, sonra üç kez başında aşağı su döker ve ardından bütün vücudunu guslederdi.

Yine rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) gusül esnasında, başından aşağı bütün saçlarını ıslatacak ve sular yüzünden akacak şekilde su döker, sonra üç kez suyu başından aşağı akıttı. Bu şekilde gusletmek bana göre en güzeldir.

Bunu yaptıktan sonra önce sağ tarafından başlamalı, sonra sol tarafına suyu dökmelisin. Ardından gövdenin ön ve arka kısmından aşağı suyu dökerek bütün vücudunu yıkamalısın ve daha sonra ayaklarının yerini değiştirerek iki ayağını da yıkamalısın. Ancak ayaklarının bulunduğu yer suyun akıp gittiği bir yer ise, o zaman ayaklarının yerini değiştirip değiştirmemek sana kalmıştır.

Abdullah b. Ömer (r.a.) guslederken göz bebeklerini de ıslatırdı. Ancak bu, hiçbir âlime göre zorunlu değildir. Abdullah b. Ömer (r.a.)’in bu davranışı da bir aşırılık değil, ihtiyattır. Yine o, gusül esnasında göbek çukuruna da parmağını sokar ve iyice yıkardı. Ancak insanın gusül esnasında sadece vücudunun dışta kalan kısmını yıkaması gerektiği konusunda ümmetin âlimleri ittifak etmişlerdir.

^[129] Bakara, 2/222.

[130] Müslim.

[131] Buharî, *Vudû*.

[132] İbn Mace.

[133] Ebu Davud; Nesâî.

[134] Hicrî 107 tarihinde vefat etmiş, hayatının son yıllarında gözlerini kaybetmiş büyük bir fakîh ve âbid zâttır.

Namaza Yürüme

Sonra, huzurunda durup münâcât etmek ve kendisinde niyazda bulunmak, rızasını ve mağfiretini dilemek istediğin zatı, yani Yüce Allah'ı ta'zim ederek, O'nun celalini itiraf ederek büyük bir huşû içinde namaz kılacağın yere (mescide) doğru yürürsün.

Namaz öncesinde şu dört şeyi yerine getirmiş olmalısın:

İlk olarak; namaz için abdest almalısın, su ile gerekli temizliği yapmalısın.

İkinci olarak; bedenini, elbiseni ve namaz kılacağın yerin temizlemelisin,

Üçüncü ve dördüncü olarak da; Allah'ın sevabına nail olma ümidi ve cezasına maruz kalma korkusuyla, onun farz kıldığı bir ibadeti eda etme amacıyla namazı kılmaya niyet etmelisin.

Namaza başlarken de şu dört hususa riâyet etmelisin:

İlk olarak; kıblenin hangi yön olduğunu iyice araştırmalı ve oraya yönelmesin.

İkinci olarak; namaz esnasında namazda yapılmayacak olan dünyevî işlerle meşgul olmamaya azmetmelisin.

Üçüncü ve dördüncü olarak ise; namaza başlarken ellerini kaldırmalı ve tekbir getirmelisin.

Ellerini kaldırıp tekbir getirirken avuç içlerin kibleye dönük olmalıdır. Bu tekbir, bir tür ihramdır, çünkü tekbir getirmekle, namaza girmeden önce bütün dünyevî işleri kendine haram kılmaktasın. Böylece namazda olduğun süre boyunca, orada yapılmayacak dünya işlerinden uzak durmakta, yani ihramlı olmaktadır.

Namaza başlamak istediğin zaman ayağa kalmalı, sırf Allah rızası için namaz kılmaya niyet etmeli, O'nu tazim etmeli, kudretinin sonsuzluğunu düşünmeli ve O'nun huzurunda bulunduğunu aklından çıkarmamalısın. Huzurunda münâcâtta bulunacağın yüce zatın celalini itiraf etmeli, bu münâcâtın neticesinde Ona münâcâtında dinini ihya edecek ve kalbini sükûna erdirecek şeyi sana ihsan etmesini niyaz etmelisin. Yüzünü kibleye çevirdiğin gibi kalbini de bütünüyle O'na yönelmelisin.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

“Kul namaza kalktığı zaman yüzünü kibleye çevirdiği gibi bütün istekleriyle ve bütün kalbiyle Allah'a teveccüh ederse, namazını bitirdiğinde anasından doğduğu günkü gibi olur.” [\[135\]](#)

“Namaz kıldığınız zaman, önünüze koyduğunuz bir sütreye [\[136\]](#) *doğru*

kılınız ve o s treye iyice yaklaşınız ki Şeytan namazınıza müdahil olmasın.”^[137]

Namaza girdiğin sırada, kendisine münâcâtta bulunacağın zatın kudretinin yüceliğini ve azametini düşün, O’na olan m n c tını bozacak ve namazını ifsat edecek her Şeyi terk etmeye azmet; namaza sırf Allah’a itaat etmek, O’nun emrine icabet etmek  zer başladığını aklından  ıkarma. Namaz esnasında okuyacağın âyetlerde geçen ilahî emirleri, nehiyleri, vaatleri ve uyarıları anlamalısın. Yine Yüce Allah’ın seni bu namaz ibadetine  ağırmasındaki maksadın senin O’ndan korkunun artmasını ve dolayısıyla da O’na itaate daha da çabuk koşmanı sağlamak olduğunu, emrine uyduğunu için de sana çok muazzam bir mükâfat vaat ettiğini de anlamalısın.

Aklını namaz esnasında okuduğun Şeylere yoğunlaştır, başka Şeyler düşünmemeye gayret et. Benzer Şekilde namazda okuduğun tesbihatları ve duaları, yaptığın secdeleri, r k ları ve teŐehh tleri de anlayarak ve Allah huzurunda huŐ yla, tezell le okumalı ve yapmalısın. Dilinin okuduğunu kalbin anlamalı; oradaki ilahî emirleri, yasakları, uyarıları, vaatleri, vaaz ve nasihatleri, insana sunulmuŐ olan muazzam nimetlerin zikredilmesini düşünmeli; yüce Allah’ın sana olan bu davetinin ne kadar muazzam bir lütuf ve nimet olduğunu yakînen idrak etmeli ve bu idrak sayesinde daha fazla nimete ve sevaba nail olmayı niyaz etmelisin.

Aynı Şekilde okuduğun âyetlerde zikredilen geçmiş toplumlara dair kıssaları, haberleri de anlamalısın. Unları okuduğun zaman adeta kalbinle müŐahede ediyor gibi olmalı, o Şekilde anlamalısın. Anlamakta hata ettiğin bir yer olduğu zaman, huzurunda münâcât ettiğin Yüce Z t’ın seni bu anlayış kusuru içinde görmesinden hayâ etmeli ve orayı tekrar okumalısın.

Kalbinde hastalık bulunan ve Allah’tan bu hastalığın Őifasını dileyen, Allah’a sığınan ve okuduklarından anladıklarının sırrı hürmetine ondan ilahî haŐyetin kuvvetlenmesini, anlayıŐının ve marifetinin artmasını niyaz eden bir kul edasıyla okumalı ve bu Şekilde anlamalısın.

Kıldığın namazı son namazınmıŐ gibi kılmalı, bundan başka namaz kılamayacağını düşünerek bu namazı en mükemmel Şekilde kılmaya gayret etmelisin. Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Şöyle buyurmuştur:

“*Namaza durduğun zaman, son namazını kılıyormuŐ gibi namaz kıl!*”^[138]

[135] Müslim, *Kitabu’l-M safir n*, 294.

[136] S tre,  n nden insan veya hayvanların geçmesi muhtemel olan açık bir arazide namaz kılan kimsenin, önüne bir değnek veya benzeri bir Şey koyması

demektir. (Çev.)

[\[137\]](#) Ebu Davud, *Salât*, 101; İbn Mace, *İkame*, 36

[\[138\]](#) *Müsned-i Ahmed*.

Namaza Başlama

Tekbir alırken ellerini omuz başlarının hizasına kadar kaldır, Allahu Ekber diyerek tekbir al, ^[139] sesini fazla yayma. Tekbir aldığın sırada Yüce Allah'ın kudret ve celalinin her şeyden daha büyük olduğunu kalbinle düşün, onun huzurunda huşû ile dur ve şükret.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Ebubekir es-Sıddîk (r.a.) namaz esnasında adeta bir sütun gibi, Abdullah b. ez-Zübeyr (r.a.) de adeta bir ağaç parçası gibi hareketsiz bir şekilde dururlardı. Diğer sahabe tabiin zâtlar da böyle idiler.

Rivâyete göre Yüce Allah Hz. Musa (a.s.)'ya şöyle vahyetmiştir:

“Ey Musa! Beni zikrettiğin zaman bütün azaların benim celalimin heybetinden dolayı titrer vaziyette olsun, beni zikrederken huşû' içinde ol, bütün uzuvlarınla mutmain ol, dilin her zaman kalbinin ardından gelsin. Huzurunda durup bana münâcâtta bulunduğun vakit, zillet içindeki bir kul edasıyla dur, korku ve titreme içindeki bir kalp ile ve kalbindekine sadık bir dil ile münâcâtta bulun!”

Tekbir aldıktan sonra sağ elini sol elinin üzerine koyarak ellerini bağla, namaz esnasındaki bütün fiillerini kalbinde huşû, tezellül ve sekînet bulundurarak yap.

Namazda Kur'an okumaya başlamadan önce Sübhaneke duasını ve istiâzeyi ^[140] okuman iyi olur. Sübhaneke duasının Yüce Allah'ı tenzih etmek, O'nu her türlü noksan sıfattan münezzehten olarak zikretmek, O'nun azametini ve birliğini ikrar etmek anlamına geldiğini anla! ^[141]

Fatiha Sûresi'ni okurken *“elhamdu lillahi rabbil âlemîn”* dediğin zaman bunun Allah'a şükür olduğunu; *“errahmanirrahim”* dediğin zaman Yüce Allah'ın dünyada ve ahirette merhamet sahibi olduğunu; *“mâliki yevmiddîn”* dediğin zaman O'nun ahiretteki hesap gününün yegâne mâliki olduğunu anlamalısın. *“İyyake na'budu”* dediğin zaman, “ibadetimiz sadece sanadır, maksadımız sadece sensin” dediğini; *“İyyake nestain”* dediğin zaman, “sana itaat konusunda ve diğer her konuda sadece senden yardım niyaz ederiz” dediğini; *“İhdina”* dediğin zaman, “bizi yönelt” dediğini; *“es-sirate'l-müstakîm”* dediğin zaman, “senin rızandan sapmayan dosdoğru yola” dediğini; *“siratellezine en'amte aleyhim”* dediğin zaman, İslam yolunu kastettiğini; *“gayril mağdubi aleyhim veled dallin”* dediğin zaman da, Yahudi ve Hıristiyanların sapkın yollarını kastettiğini ve nihayet *“âmin”* dediğin zaman, “niyazımı kabul et ya Rabbi!” dediğini anlamalısın.

Fatiha Sûresi'nin ilk yarısında Yüce Allah'a ta'zim ve şükür etmekte, ikinci yarısında ise O'ndan niyazda bulunmakta, duanın kabul edilmesini istemekte ve günahlarının büyüklüğünden dolayı bu dualarının reddedilmesinden korkmaktasın. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir kudsî hadis-i şerifinden Yüce Allah'tan şöyle nakletmektedir;

“Yüce Allah buyuruyor ki: ‘Ben, namazı kulumla kendi aramda iki kısma ayırdım, istekte bulunduğu kısım kulumundur. Kul ‘el-hamdü lillahi Rabbi'l-âlemîn’ dediğinde, Allah: ‘Kulum Bana hamdetti’ buyurur. Kul: ‘er-Rahmanirrahim’ dediği zaman Allah: ‘Kulum Beni senâ etti (övdü)’ buyurur. Kul: ‘Mâliki yevmi'd-din’ dediği zaman ise Allah: ‘Kulum Beni temcid/ta'zim etti’ buyurur. Kul: ‘Iyyake na'budu ve iyyake nesta'in’ dediğinde Allah: Bu Benimle kulum arasındadır ve istekte bulunduğu kısım kulumundur, buyurur. Kul: ‘İhdina's-Sirate'l-Mustakîm, Sıratellezine en'amte aleyhim, ğayri'l-mağdubi aleyhim vele'd-dâllîn’ dediğinde, ‘Burası kulumundur, istekte bulunduğu şey kuluma verilecektir’ diye buyurur.”^[142]

Eğer bu sûreyi namaz esnasında okurken, sen “elhamdu lillahi Rabbil âlemîn” dediğin zaman Yüce Allah'ın arş-ı â'lâsından sana icabet edip “Kulum Bana hamdetti, beni layık olduğum şekilde senâ etti” buyurmasını ümit etmiyorsan, o zaman O'nun fazlını ve ihsanını nasıl ümit edersin?!

Fatiha Sûresi'nin ardından okuduğun diğer âyetleri de bu şekilde anlamalı, Yüce Allah'ın senden, okuduklarını anlamını ve dolayısıyla o âyetlerde Allah korkusu zikredilince Allah'tan korkmanı, O'nun sevabı zikredilince o sevaba nail olmaya gayret etmeni, O'nun davetine icabet edip günahlarından tevbe etmeni, okuduklarından gafil kalmaktan bir önce vazgeçip uyanmanı istediğini anlamalısın.

Kur'an okurken daha iyi anlamak için öncelikle acele okumayı bırakmalı, tertil üzere ağır ağır okumalısın. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır;

“Biz bu Kur'an'ı indirdik ki akıl sahipleri onun âyetlerini düşünsünler ve öğüt alsınlar.”^[143]

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz esnasında Kur'an'ı tane tane okur, harflerin nerde ne kadar uzatılacağına titizlikle dikkat ederdi. Bu şekilde okunan Kur'an hem daha kolay anlaşılır, hem de Allah katında daha kıymetlidir.

Rivâyete göre mahşer gününde insana şöyle denilecektir:

“Dünyada Kur'an'ı nasıl okuyorduysan burada da öyle oku, ulaşacağın konum, okuduğun son âyete göre olacaktır.”^[144]

O halde Kur'an'ı anlayarak okumadaki esas amacın, kalbinde Yüce Allah'ı

ta'zim etmek, O'nun celalini zikretmek olmalıdır. Makamının okuduğın son âyete göre olacağını bildiğine göre, Yüce Allah'ı ta'zim veya tenzih eden bir âyeti ya da inkârcıların haberlerini anlatan bir âyeti okuduğın zaman derhal ruhunu teslim edebiliyorsan et!

Rivâyete göre İbrahim en-Nehâî, “*Allah evlat edinmemiştir, O'nunla birlikte başka ilah da yoktur*”^[145] âyetini okuduğu zaman, her şeyden yüce olan Allah'ı tenzih etmek ve O'nun huzurunda huşû göstermek üzere sesini kısmıştır. Zira namaz kılan kimsenin kalbi, kıldığı namaz ile daha da aydınlanır, basiretlenir.

Bu şekilde namaz kılan ve namaz esnasında okuduklarını anlayan kimse, Allah karşısındaki ayıplarını ve kusurlarını anlar, O'nun nimetlerini tanır, O'na nasıl şükredeceğini, O'ndan nasıl korkacağını, dini için nasıl endişeleneceğini anlamış olur. Çünkü okuduğu âyetlerde bütün bunlara delalet hususlar yer almaktadır.

Bunları anladığı zaman eğer Allah'a itaat noktasında muhalif davrandığını, O'na isyan sayılacak şeyler yaptığını veya unutarak ilahî emir ve yasakları birbirine karıştırdığını fark ederse, o zaman da ilahî cezaya müstahak olmaktan korkmalıdır.

Bununla beraber ilahî rahmeti de ümit etmelidir. Çünkü muhakkak Allah'ın lütfu ile birtakım ibadet ve itaatler de yapmıştır, O'nun nimetlerine şükretmiştir. Doğrusu kulun okuduğu âyetleri anlaması, onlar üzerinde durup düşünmesi, kendisini günahlardan alıkoymak için yeterlidir.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir:

“Kim kendisinin ne olduğunu görmek istiyorsa, kendisini Kur'an'a arz etsin.”

Namaz esnasında kalbini ıslah etmek ve inceltmekle birlikte okuduğu âyetleri tertil üzere okumayı da ihmal etmeyen kimse bunun muhakkak faydasını görecek; ya aklını uyaran bir anlam, ya kendisine dinde basiret sağlayan bir fayda tahsil edecektir. Okuduklarında muhakkak kendi lehine veya aleyhine hüccet olacak hususlar bulunacaktır.

Hasan-ı Basrî şöyle demiştir:

“Ne hakkında indirildiğini ne neyin murad edildiğini düşünmeden hiçbir âyeti okuyup geçmiş değilim.”

Rivâyete göre melekler insanların namazlarını, içindeki huşûnun durumuna göre noksanlı veya tam olarak yazarlar.

Tabiî âlimlerinden Mücahid, yüce Allah'ın, “*Allah huzurunda huşû ile durun*”^[146] âyetindeki huşu hakkında şunu söylemiştir:

“Huşû, Allah korkusuyla gözün aşağı inmesi, kolun kanadın düşmesidir.”

Âlim zatlar namaza durdukları zaman Allah korkusunda gözlerini hiçbir tarafa çeviremezler ve namaz boyunca (bir unutma durumu haricinde) akıllarına hiçbir dünyevî şey getirmezlerdi. Nitekim namaz kılan kimsenin gözünün secde ettiği yerden başka yere bakmaması gerektiği ifade edilmiştir.

Yüce Allah, namazında huşû içinde olanlara kurtuluş müjdesi vermiştir. Kurtuluş ise cennette ebediyen kalmak demektir. Hakem b. Uyeyne şöyle demiştir:

“En kâmil namaz kılan kimse, namazını bitirdiğinde, namaz esnasında sağında ve solunda kimin bulunduğunu fark etmemiş olan kimsedir.”

Kaldı ki dünya ehli insanlar sultanların karşısında durdukları zaman onların kuru ve heybetlerine kapılarak büyük bir ta’zim ve huşû içine girerler. Oysa o sultan o kişinin kalbindeki huşûdan bile habersizdir. Ama yine de o kişi, sultandan korkusundan dolayı kendisini onun huzurunda öyle hisseder. Peki, kalplerde olanı bilen en yüce sultanın, Yüce Allah’ın huzurunda huşû ile durmak gerekmez mi?!

Arif billâh bir mü’minin Allah’tan an çok korktuğu, O’na en çok haşyet duyduğu, kalbini O’na en çok yönelttiği an, O’na münâcât ettiği ve O’nun kelamını okuyup anladığı namaz anıdır. Bu sayede kul bir diğer namaza, yani benzer şeyleri bir daha anlayıp zikredeceği ana kadar bâtıldan ve günahattan uzak durur. Nitekim Yüce Allah namazı idrak edip kavrayan kimselerin kötülükten uzak duracağını şöyle ifade buyurmaktadır:

“*Kuşkusuz ki namaz, çirkin işlerden ve kötülükten uzaklaştırır.*”^[147]

Hz. Ali (r.a.), “*onlar Namazlarında huşû içindedirler*”^[148] âyeti hakkında şöyle demiştir:

“Buradaki huşû; kalbin huşûsu, Müslüman’a karşı yumuşak başlılık ve namazdan başka şeye yönelmemek demektir.”

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

“*Kul namazda olduğu ve başka şeye yönelmediği sürece, Yüce Allah da ona yönelir.*”

Yüce Allah’ın kendisine yönelip teveccüh ettiğini bilen kimsenin O’nun huzurunda huşû duyması ve başka şeylere yönelmemesi, bu halde iken ilahî nazarın kendisine bakmasından hayâ etmelidir. Zira bu kıldığı namaz onun son namazı olabilir. Belki bir sonraki namaz vaktinde ölmüş, hastalanmış yahut esir edilip namaz kılamayacak duruma düşmüş olabilir.

Abdullah b. Mesud (r.a.) namaza durduğu zaman, bir tarafa atılmış bir elbise gibi iki büklüm olurdu. Ebu Ömer Zâzân el-Kindî namazda adeta cansız bir ağaca dönüşürdü. İsa b. Ubne namazda rükûya eğilince, serçeler onun sırtını

bir duvar zanneder ve üzerine konarlardı. Hz. Ebubekir namazda bir ağaç gibi hareketsiz olurdu. Abdullah b. ez-Zübeyr de öyleydi.

Namazda huşûya vesile olacak şey, kişinin o anda Allah'ın nazarına muhatap olması, O'nun emrini nasıl yerine getirdiğine nazar ediyor olmasıdır. Bu durumu hisseden kul hayâ ve huşû içine girer. Nitekim Tabiin âlimlerinden İkrime; “*Namaza durduğun zaman ve mü'minlerin (secde edenlerin) içinde secde ettiğin zaman seni gören Allah'tır*”^[149] âyetinin tefsirinde şöyle demektedir:

“Hz. Peygamberin namazda ayakta durması (kıyamı), rükûsu, secdesi ve oturması kast edilmektedir.”

Seni namaz esnasında huşûdan uzaklaştıracak olan şey nefsinin dünyevî vesveselere kapılması ve aklının okuduğu âyetlerden başka şeylere yönelmesi olacaktır. Zahid insanlar namazda kalplerini Allah'a öylesine bağlamışlardır ki, adeta dünyadan göçüp gitmiş gibi olmuş, hatta değil uyanık kimseleri, uykuda olanları bile ürkütecek denli şiddetli dünyevî olayları dahi hiç fark edemez olurlar. Zira izzet ve celal sahibi Yüce Allah'ın huzurunda olmak onları her şeyden alıkoymuştur.

Anlatıldığına göre Müslim b. Yesar mescitte namaz kılarken mescidin sütunu yıkılmış, insanlar korkmuş ve onun başına toplanmışlar; fakat o namazını bitirinceye kadar onları fark etmemiştir.

Yine bir defasında evinde namaz kılarken yangın çıkmış, mahalle sakinleri toplanıp yangını söndürmüşler ve gitmişler, namazı bitince hanımı kendisine, “evimizde yangın çıktı, insanlar büyük bir panikle koşup yardım ettiler ve yangını söndürdüler, ama o sırada sen namaz kılıyordun ve olanlara dönüp bakmadın” demiş, o ise “benim bunlardan hiç haberim olmadı” demiştir.

Yine bu zât evinde namaz kılmadan önce hane halkına, “dilediğiniz gibi konuşun, çünkü namaza durduktan sonra sizi duymam” demiştir.

Yahya b. Ziyad namaza durduğu zaman, sanki bir muhatabının karşısındaymış gibi olurdu.

Bazı âlim zatlar Yüce Allah'ın kelamını okuyup anladıkları vakit ruhlarını teslim etmişlerdir. Zürrare b. Evfâ, namaz esnasında Kur'an okurken Müddessir Sûresi'ndeki, “*Sûra üflendiği gün gerçekten çok çetin bir gün olacaktır*”^[150] âyetine kadar okumuş, fakat tam bu âyeti okuduğunda olduğu yere yığılmış ve ruhunu teslim etmiştir.

Abdullah b. Ömer (r.a.) namaz esnasında, “*Onlar o gün orada zincire vurulmuş bir şekilde cehennem dar bir yerine atıldıklarında...*”^[151] âyetini okuduğu zaman öylesine iç çekip ağlamaya başlamıştır ki, tanımayan biri

görecek olsa “bu adam aklını kaybetmiş” diyecek hale gelmiştir.

Abdullah b. Vakıd şöyle demiştir:

“Abdullah b. Ömer (r.a.)’i Namaz kılariken gördüm, adeta hasta gibiydi.”

İbrahim b. Edhem’in de “*gök yarıldığı zaman*” âyetini duyduğu zaman bütün mafsallarının titrediği rivâyet edilir. Nasıl öyle olmasın ki; o Rabbinin uyarılarını ve müjdelerini okuyor ve Sonsuz kudret ve azamet sahibi, Cebbâr ve Kahrân olan Rabbinin huzurunda günahkâr bir kul hissiyle kalbi tutuşacak gibi oluyordu.

Sultanlara baktığımız zaman onların tebaadan her geleni huzurlarına kabul etmediklerini, çok değer verdikleri bazı kişiler haricinde kimsenin onların yanına girmeye cüret edemediğini görmekteyiz. Oysa yüceler yücesi, sultanlar sultanı olan Allah; güçlü-zayıf, itaatkâr-isyankâr her kuluna kendi huzuruna girme ve münâcâtta bulunma izni vermiş, hatta bunu onlara emretmiş, bunu yapmayana öfkeleneyeceğini haber vermiştir.

Allah’a isyan eden kul, sultanın yanına giremeyeceğini düşünen ve bu konuda ümitsiz olan teba’ gibi olmadığını, Allah’ın kendisine huzura çıkıp münâcâtta bulunma izni vermek gibi çok muazzam bir nimet bahşetmiş olduğunu, hatta sadece nimet vermekle kalmayıp bunu bir fârz olarak zorunlu kıldığını, münâcâtı onun kalbine iyi sokmak ve sevdirmek için emrettiğini, isteseydi isyankâr kimselere tevbe etmedikleri sürece, itaatkâr kimselere de münâcât öncesinde bir sadaka sunmadan önce münâcât izni vermeyebilecek olduğunu, ancak rahmeti ve keremiyle herkese bu izni verdiğini de düşünmesi gerekir. Nitekim Yüce Allah bir vakit, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile münâcâtta bulunmak isteyen kimse için, onun ta’zimi açısından, önce bir sadaka vermeyi şart koşmuş, sonra hafifletmek maksadıyla bunu nesh etmiştir.

Dünya sultanları da kendileri nezdinde değer sahibi olan kimselerin kendileri ile münâcâtta bulunmaları için mütevazı olmalarını şart koştuklarıdır. Peki, sultana karşı kötülük yapmış, suç işlemiş kimselere sultanın huzuruna girme izni nasıl verilebilir, bu kişi onun huzuruna nasıl bir zillet içinde ve ceza korkusuyla çıkar? Geçmişte işlediği suçları ve isyankârlığı nedeniyle o andaki zillet ve meskeneti gözüne dahi görünmez olmaz mı?

Bir de sultanlar sultanı olan Yüce Allah’ın huzuruna çıkıp münâcât etmeyi düşün! Her birimiz onun emirlerine muhalefet ettiğimiz, haklarımızı ifa etmediğimiz halde ve O yüce Melik’ten, Cebbar’dan, Mütekebbir’den ve şiddetli azap sahibinden en çok korkanlar bizler olmamız gerekirken, yine de O’nun huzuruna çıkıp münâcât edebilmekteyiz.

O halde kul, Allah'ın kendisine bahsettiği bu münâcât nimetinin kadrini bilmeli, günahlarından korkmalı, dikkatli ve tezellül içinde olmalı, bütün uzuvları ve kalbi ile Allah'a yönelmelidir. Belki bu sayede, uzun zamandır O'ndan yüz çevirmiş olmasının, ömrünün geri kalanında O'na isyan etmiş olmasının, geçmişte O'nun haklarından gafil bulunmasının affedilmesini umabilir.

İlim ehli zatlardan birçoğu, namaz esnasında birtakım dünya işlerini düşünmüş oldukları için kendilerini cezalandırmışlar ve Allah'a yakınlaşmak ve namazlarındaki kusuru telafi etmek amacıyla sadaka vermişlerdir.

Buna örnek olarak şunu zikredebiliriz: Rivâyete göre Ebu Talha (Ensar'dan Zeyd b. Sehl b. el-Esved), bahçesinde bir ağacın karşısında namaz kılarken bahçede uçan ve çıkacak bir yer arayan bir kuş namazda dikkatini çekmiş, bir süre gözü ona takılıp kalmıştı. Sonra dikkatini toplayıp namaza devam etmiş, fakat kaç rekât namaz kıldığını dahi şaşırılmıştı. Ardından Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına gelmiş ve bu yaşadıklarını ona anlattıktan sonra şöyle demişti: “O bahçeyi Allah yolunda sadaka olarak veriyorum, dilediğin gibi değerlendir.”

Yine rivâyet edildiğine göre bir başka zat, bir keresinde hurmaların olgunlaştığı bahçesinde namaz kılarken dikkati hurma ağaçlarına yönelmiş ve namazda kaç rekât kıldığını şaşırılmıştı. Sonra bu durumu Hz. Osman (r.a.)'a (dönemin halifesine) anlatmış ve “O bahçeyi Allah yolunda sadaka olarak veriyorum, dilediğin gibi değerlendir” demişti. Hz. Osman (r.a.) da, bahçeyi elli bin dinara satmıştı.

Allah yolunun müridi olan kimsenin kendisini bütünüyle namaza vermesine ve orada okuduklarını anlamasına yardımcı olacak hususlardan biri şudur:

Namaz kılarken gözünün önünde hiçbir şey bulundurmamalı, herhangi bir şeyin dikkatini dağıtmasına fırsat vermemelidir. Nitekim âlimler böyle yapmış, namazda kalplerini dünyevi şeylere yöneltebilecek şeylere karşı önlem almışlardır. Bu nedenle namaz kılan kimse, önünde hiçbir şey bulundurmamalıdır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Kâbe'nin anahtarlarını elinde bulunduran Osman b. Ebi Şeybe'ye şöyle buyurmuştur:

“Daha önce sana, Kâbe'nin içindeki boynuz şeklinde olan şeylerin üzerini örtmeni söylemeyi unutmuşum. (Şimdi onların üzerlerini ört!) Zira mescide insanların dikkatini namazdan uzaklaştıracak şeylerin bulunmaması gerekir.” [\[152\]](#)

Yine rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Ebu Cehm'in kendisine getirdiği

ve üzerinde bir nişane bulunan siyah elbiseyi giymiş, onunla namaz kılmış ve namazdan sonra onu derhal çıkarmış ve şöyle demiştir:

“Bu elbiseyi Ebu Cehm’e geri götürün, çünkü o biraz önce beni namazımdan alıkoydu. Bana Ebu Cehm’in aldığı o eski ve sert elbiseyi geri getirin.”^[153]

Abdullah İbn Ömer (r.a.) namaz kıldığı yerde mushaf ya da kılıç bulundurmaz, yazılı bir şey varsa onu muhakkak imha ederdi.

Yine namaz kılariken kulun kendisini Allah’a yöneltmesine ve okuduklarını anlamasına yardım edecek hususlardan bir diğeri, bu konuda çok uyanık olması ve namaza başlamadan önce hazırlık yapmalı, gerekirse bir an için gözlerini kapatıp Yüce Allah’ı ve ahireti kalbi ile düşünmelidir. Çünkü kalp namaz öncesinde ne ile meşgul ise namazda da onunla meşgul olur. İşte âlimlerin tavsiyeleri bu şekildedir.

Örneğin Evzâî şöyle demiştir:

“İlim ehli zâtlar (sahabe ve tabiin âlimleri) namazın hemen öncesinde ahiret ve benzeri konuları zikrederlerdi. Çünkü insan namaza durduğu zaman çoğunlukla kalbi, namaz öncesinde neyle meşgul ise onunla meşgul olmaya devam eder.”

Nihâyet Fatiha Sûresi’nden sonra zammı sûreyi de okuyunca (ellerini kaldırarak veya kaldırmadan) tekbir alıp rükûa gidersin. Bu tekbirde elleri kaldırmak mubahtır. Sonra avuç içleriyle diz kapaklarını kavrayacak gibi tutar, kollarını gövdenden birazcık ayırırsın.

Rükûa vardığında, tekbir aldığında ve ellerini kaldırdığında Yüce Allah’ı ta’zim duygusunu hissetmeli, ellerini kaldırıp Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sünnetine uymakla ilahî cezadan kurtulmayı ümit etmelisin.

Tekbir alırken aklında Allah’ın her şeyden büyük olduğunu, O’ndan başka her şeyin yaratılmış ve zayıf olduğunu düşünmelisin.

Rükû halinde iken Allah karşısında huşû ve tezellül hissetmeli ve O’nun merhametini ümit etmelisin.

Eğildiğin zaman dümdüz olmalı, başını ne fazla aşağıya ne de fazla yukarıya çevirmeli, acizliğini ifade etmeye en uygun olacak şekilde dümdüz tutmalısın.

Rükû’da iken üç kez, “Subhane rabbiye’l-azîm” (azamet sahibi Rabbim her türlü noksan sıfattan münezzehtir) demelisin. Üçten fazla söylersen daha güzel olur. Bunu söylerken içinden de, “Rabbim her şeyden büyüktür” demelisin.

Sonra başını rükû’dan kaldırmalı, o esnada “semiallahu limen hamideh” (Allah kendisine hamd edeni duyar) demeli, bu arada içinden, “Rabbim kendisine şükredeni karşılıksız bırakmaz” diye düşünmelisin. Sonra

“Allah’ım! Rabbimiz! Hamd sanadır” demeli ve “Ey Rabbim! Şükür yalnız sanadır” diye düşünmelisin. Rükû’dan doğrulunca ayakta bir süre dimdik durmalı, tam anlamıyla doğrulmalısın, hatta rükû’daki kadar beklemek daha evla olur. Nitekim rivâyetlerde bu husus zikredilmiştir.

Sonra tekbir alıp secdeye varırsın. O sırada kalbinden Yüce Allah’ın tam sana nazar etmekte olduğunu düşünmeli, kendisine boyun eğip secde etme, başını zillet içinde sadece O’nun huzurunda toprağa koyma şerefini sana bahşettiğini idrak etmelisin. O’nun izzeti karşısında tezellül ile dizlerini, sonra ellerini ve nihayet yüzünü toprağa koymalı, yüzünü ve burnunu iyice toprağa koymalısın. Ayaklarını dik vaziyette bulundurmalı, ayak parmaklarının alt kısımlarını üste doğru kıvrımalıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle yapmıştır. Ellerin parmaklarını da ayırmamalı, kibleye doğru çevirip birleştirmeli ve kulak hizanda tutmalısın.

Secde anında Rabbinin huzurunda tezellül ve huşû içinde olmalı ve üç kez “sübhanerabbileyelâ” (Yüce Rabbim her türlü noksan sıfattan münezzehtir) demelisin. Bu duayı üçten fazla tekrar edersen daha güzel olur. Bu arada kalbinle de Rabbinin her şeyden yüce olduğunu ifade etmelisin. Secde anına kollarını birbirinden çok uzaklaştırmamalı, sadece gövdenden ayıracak şekilde normal bir ölçüde açmalısın.

Sonra secdeden doğrulup tekbir alır ve bu tekbirinle Yüce Allah’ın her şeyden büyük olduğunu düşünürsün. İki secde arasında oturduğun zaman sağ ayağını dik tutar ve parmaklarının alt taraflarını yere yapıştırır, sol ayağını yayarak üzerine oturursun. Nitekim rivâyette de bu şekilde ifade edilmiştir. Bir diğer görüşe göre burada ayağını biraz kenara açıp kalça üzerine oturman gerekir. Secdelerin ardından teşehhüt için oturduğun zaman da bu şekilde yapmalı, özellikle iki secde arasında tam anlamıyla oturmalı, acele etmemelisin. En azından ikinci secdeye varmadan önce, sırtını dik duruma getirinceye kadar doğrulmalı, ondan sonra ikinci secdeye varmalısın. Eğilip doğrulurken elinle yerden destek alabilirsin. Başını kaldırmadan önce dizlerini kaldırmamalısın, çünkü bu, mekruh görülmüştür. Doğrulurken bir ayağını öne atıp da onun üzerine de dayanma. Zira İbn Abbas, “bu, şeytanın adıdır” demiştir.

Sonra ayağa kalkarsın. Ayakta bulunduğun süre boyunca sağ elinle sol elini kavrar ve iki elini bu şekilde bağlayarak göbek hizasına ya da biraz daha aşağıya bağlarsın. Kıyam halinde iken gözün secde ettiğin yere doğru bakmalıdır. Aynı şeyi bütün rekâtlarda yapmalısın.

Oturduğun zaman sol elini dizinin ve kısmen bacacığını üzerine koyar, sağ

elini de, orta parmağından sonraki iki parmağı yumarak ve orta parmakla baş parmağı bir halka gibi yapıp işaret parmağını açıkta bırakarak bacağının üzerine koyarsın. Elinin bu şekilde orta parmağının ucu baş parmağının iç kısmına temas etmeli ve işaret parmağın işaret eder şekilde durmalıdır. Bu sırada kalbinle de Yüce Allah'ın yegane ilah olduğunu düşünmeli, ihlaslı bir şekilde O'nun merhametini dileyerek teşehhüt dualarını okumalısın.

Bu dua esnasında söylediğin sözlerin anlamını iyi anlamalısın. "Ettehiyyatu lillahi" dediğinde "mülkün sadece Allah'a ait olduğunu" ifade etmiş olursun. Nitekim bu kelime sözlükte bu anlamdadır. ardından "vessalevatu vet tayyibat" dediğinde, bütün benliğine kendini Allah'a yönletmiş, O'na adanmış olduğunu ifade edersin. burada ifade edilen "tayyibat", seni Allah'a yakınlaştıracak olan güzel ameller demektir ve sen bu dua ile bütün bu amelleri sırf Allah için yapmış olduğunu söylemektesin. Bundan sonra da "Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun ey Peygamber!" diyerek bu selamının Hz. Peygamber (s.a.v.)'a ulaşmasını ümit edersin.

Ardında da "bize ve Allah'ın tüm salih kullarına selam olsun" derken kalbinle kendine ve Allah'ın gerek semadaki gerek yeryüzündeki bütün salih kullarına selam eder ve Allah'ın da sana bütün bu kulların sayısınca selam iletmesini ümit edersin.

Bundan sonra "Eşhedü en lâ ilâhe illellah" (Allah'tan başka ilah olmadığına şehâdet ederim) der ve ilahlığın sadece Allah'a ait olduğunu (ihlas), O'nun vahdaniyetini kalbinle zikredersin. Son oturuşta kelime-i şehâdeti okurken işaret parmağını da hafifçe kaldırırısın. Nitekim Nemir el-Huzâî Hz. Peygamber (s.a.v.)'in böyle yaptığını ifade etmiştir.

İbn Abbas işaret parmağıyla yapılan bu işaretin ihlas olduğunu, Mücahid ise şeytanın gücünün kırılması olduğunu söylemiştir.

Bunun ardından kelime-i şehâdetin diğer yarısını, yani "ve eşhedu enne Muhammeden abduhu ve resuluh" (Ve şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve elçisidir) cümlesini okursun.

Teşehhüdü (tahiyyat duasını) bitirdiğin zaman, kıyametin kesinlikle kopacağını, bundan hiçbir kuşku olmadığını, Allah'ın kabirlerdekilere dirilteceğini düşünmeli, buna kalbinle şehâdet etmeli, Allah'a hamd-ü sena ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e salat etmelisin.

Bu hususta aktarılan Ka'b b. Acze rivâyeti hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Bu rivâyette geçen salavât duasında "Hz. İbrahim (a.s.) ailesine salât ettiğin gibi" ifadesi geçmektedir. Aynı şekilde Hz. İbrahim (a.s.) ailesine bereket duası da bu rivâyette yer almaktadır. Yine Ka'b'den gelen bir başka rivâyette ise sadece

Hız İbrahim (a.s.)'in kendisine dua edilmektedir ki duanın bu kısmında ittifak vardır.

Sonra dilediğin gibi dua eder, duanda bütün mü'min ve Müslüman erkeklere ve kadınlara da yer verirsın. Ancak eğer imam isen duayı sadece kendine has olarak değil, cemaati de kapsayacak şekilde yaparsın.

Selam vereceğin zaman sesini yaymadan ve "esselamu aleykum ve rahmetullah" diyerek selam verir, sağında ve solunda bulunan meleklerle ve insan-cin mü'minlere selam vermeyi niyet eder, sonra üç kez istiğfar edersin. Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle yapmıştır. Bu sırada namazında yapmış olduğun kusurların ve diğer tüm günahlarının bağışlanmasını niyaz edersin.

Bundan sonra şöyle dersin: "Allahumme ente's-selamu ve minke's-selam. Tebarekte ya ze'l-celali ve'l-ikram. Allahumme la mania lima a'teyte, vela mu'ti lima mena'te. Vela yenfeu ze'l-ceddi minke'l-ceddu. Allahumme ainnî ala şükrike ve zikrike ve husni ibadetike. " Bu duadan sonra da âyetel-kürsî'yi okursun Ancak bütün bunlar vacip değildir.

[139] Metinde "eczim et-tekbire" ifadesi geçiyor. "Allahu Ekberu" şeklinde, yani Ekber kelimenin son harekesini okuyarak tekbir alınmaması anlamına gelir. (Çev.)

[140] Sübhaneke duası malumdur. İstiâze ise Eûzü Billâhi mineş şeytani'r-Racîm (kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım) cümlesidir.

[141] Sübhaneke duasının anlamı şöyledir: "Allah'ım! Sen bütün kusurlardan pak ve uzaksın. Seni daima böyle kusursuz kabul eder ve yüceliğini her zaman dile getiririm. Senin adın mübarektir. Varlığın her şeyden üstündür. Senden başka ilah yoktur."

[142] Muhasibî bu hadis-i şerifin sadece ilk kısmına yer vermiştir. Ancak biz *Sahih-i Müslim*'de ve İmam Malik'in *Muvatta*'sında geçen bu hadisin tam metnini verdik.

[143] Sad, 38/29.

[144] Ebu Davud, Tirmizî.

[145] Mü'minun, 23/91.

[146] Bakara, 2/238.

[147] Ankebut, 29/45.

[148] Mü'minun, 23/2.

[149] Şuara, 26/218-219.

[150] Müddessir, 74/8-9.

[\[151\]](#) Furkan, 25/13.

[\[152\]](#) Bkz: Ebu Davud, 2030.

[\[153\]](#) Buhari, 373.

Namazın BitiŖi

Namazı bitirdiğin zaman kalbinden, gemiŖ günahların ve yeterince sağlıklı kılammıŖ olman, sana tam farz kılınmıŖ olduğu gibi kılıp kılamadığını bilmemen nedeniyle namazının kabul edilmemiŖ olmasından endiŖe et. Fazlıyla, keremiyle ve ihsanıyla sana namaz kılma nimetini bahŖettiđi ve günahlarını terk etmen için seni derhal cezalandırmadığı gibi, namazını da kabul etmesini mit et. Bunun senin kıldığın son namaz olabileceğinden endiŖe et.

Rivâyet edildiğine göre Yahya b. Vessab namaz kıldıktan sonra, adeta Allah'ın huzurunda hesaba çekilir gibi uzun süre öylece bekler, namazının kabul edilmemiŖ olmasından korkardı. İbrahim en-Neht de namazın ardından bir süre hasta gibi otururdu.

Tavsiyeler

Namaz kılariken elini beline ya da kalçana koyma, zira Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu yasaklamıştır.

Saçlarını örgü şeklinde yaparak namaz kılma. Namazda parmaklarını birbirine geçirme, çıtlatarak ses çıkarma, ağzını peçe ile kapama. Bu gibi şeyler savaşa ve cenaze namazında da mekruh görülmüştür. Hasan-ı Basri, burnu örtmeyi sakıncalı görür, ama ağzı örtmekte bir beis görmezdi.

Namaz esnasında üfleyerek soluma, ayaklarının altında ya da secde edeceğin yerde bulunan taşları, çakılları temizlemekle uğraşma. Eğer bunlar çok rahatsız edici derecede ise o zaman tek bir harekette onları bir kenara itebilirsin. Ancak bunu da yapmaman daha iyidir.

Bir haşere namaz esnasında rahatsızlık veriyorsa, onu almanda bir sakınca yoktur, alimler buna ruhsat vermişlerdir. Rivâyete göre Muaz b. Cebel, namaz esnasında kendisini rahatsız eden haşerelere müdahale ederdi. Abdullah b. Ömer (r.a.) de namazda bir haşereyi öldürmüş, hatta kanı eline bulaşmıştı. İbrahim en-Nehâî de şöyle demiştir:

“Namaz kılan kişi, o esnada kendisini rahatsız eden bir haşereyi alıp atabilir, bunu yaparsa herhangi bir mesuliyeti olmaz.”

Mücahid de şöyle demiştir:

“Haşereye müdahale etmemesi daha iyidir, ancak çok rahatsızlık veriyor ve dikkatini namazdan uzaklaştırıyorsa, o zaman ona zarar vermeyecek şekilde etkisizleştirilebilir.”

Terliklerle (ayakkabılarla) Namaz kılmakta bir sakınca yoktur. Bazı âlimler onlarla kılınan namazın daha faziletli olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Ebu Said el-Hudrî (r.a.)’in rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) sahabelere, “Neden ayağınızdakileri çıkardınız?” demiş, onlar da, “Senin çıkardığını gördük, o yüzden çıkardık” demişler, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle demiştir: “Cebrail bana geldi ve ayağımdakilerde pislik olduğunu söyledi, bu yüzden onları çıkardım. Mescide geldiğiniz zaman ayağınızdakileri çevirip kontrol edin, eğer pislik varsa temizleyin ve onlarla namaz kılın.”

İbrahim (en-Nehâî) ayağındakileri çıkarıp namaz kılanlar için, “keşke bir fakir gelse de şunların ayakkabılarını alıp götürse” demiştir.

Bununla beraber ayağındakileri çıkarmanda da bir sakınca yoktur, çünkü Abdullah b. Saib’in rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle de yapmıştır. Ebu Hureyre de Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şöyle dediğini rivâyet etmektedir:

“Namaz kıldığınız zaman ayağınızdakileri ayaklarınızın önüne koyun.”

Ebu Hureyre el-Muğîrî ayakkabıların başkasına rahatsız verilmeyecek şekilde ayakların arasında bulundurulması gerektiğini söylemiştir.

Abdullah b. Saib’in rivâyetine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) ayağındakileri çıkardığı zaman sağ tarafında koymuştur. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) o sırada imamlık yapıyordu (ve bu yüzden sağ ve solu boş idi.) Eğer sen de imam isen veya yalnız başına namaz kılıyorsan böyle yapabilirsin. Ancak imamın arkasında ve cemaatin arasında namaz kılıyorsan ayakkabılarını yanına koyup da çevrendekileri rahatsız etmemeli, gözünün önüne koyup dikkatini dağıtmamalı, dolayısıyla onları ayaklarının hemen önüne koymalısın. Cübeyr b. Mut’im’in şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

“Namaz kılan kişinin ayakkabılarını ayaklarının arasına koyması bidattir.”

Abdestin sıkışık durumda iken namaz kılma, çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu yasaklamıştır. İbn Abbas da şöyle demiştir:

“Abdestim çok sıkışık vaziyette namaz kılmak ile namaz esnasında abdestimin bozulması pek de farklı değildir.”

Âlimler sıkışık vaziyette namaz kılmayı yasaklamış ve bunu yapan kimsenin kötü bir şey yapmış olacağını söylemişlerdir. Ancak insanı namazdan alıkoyacak derecede şiddetli olmayan bir sıkışıklık ile namaz kılınırsa, o namaz caiz olur. Ama vakit darlığı ya da def-i hacet giderip abdest yenileyecek yer sıkıntısı olmadığı halde bu şekilde namaz kılmayı ben hoş karşılamam.

Namazda bacak bacak üstüne atma, duvara yaslanma. İbrahim (en-Nehâî) özürsüz olarak bunu yapmayı mekruh görmüştür, ancak bazı âlimler bunu yapmışlardır. Ben ise şiddetli bir rahatsızlık olmaksızın bunu yapmayı mekruh görür, bir yere dayanmadan namaz kılmak için sabretmeyi daha hayırlı bulurum.

Namaz esnasında yüzünü soğuk, sıcak veya toz nedeniyle kapatma. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) erkeğin namaz esnasında yüzünü kapatmasını yasaklamıştır.

Kibleye doğru veya sağ tarafa doğru tükürme. Zira Ebu Said el-Hudrî Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bunu yasakladığını ve “eğer tükürüğünü tutamıyorsa sol tarafında veya sol ayağının altına tükürsün” dediğini rivâyet etmiştir. Başka sahabeler de bu rivâyeti aktarmışlardır.

Kadınların namazı, âlimler arasında bazı ihtilaflar bulunmakla birlikte, erkeğinkinden üç yerde farklıdır; birincisi tekbir alışı şekli, ikincisi secde ediş şekli, üçüncüsü de secdeler arasında ve teşehhüt oturduğundaki oturuş şeklidir. Ancak rivâyete göre Ümmü’ d-Derda tekbir alırken erkekler gibi tekbir alırdı.

Hammad b. Yezîd ve Atâ b. Ebi Rebah, kadının tekbir alırken ellerini göğüs

hizasına kadar kaldıracağını söylemişlerdir. İbn Abbas (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.) kadının ellerini tekbirden sonra göğüs üzerinde bağlayacağını söylemişlerdir. İbrahim en-Nehâî, Hasan-ı Basrî ve Mücahid de böyle söylemişlerdir. Secde konusunda da kadının erkekten farklı olduğunu ifade etmişlerdir.

Rivâyete göre Ümmü'd-Derdâ aynen erkekler gibi Namaz kılardı. Ama ben diğer âlimlerin görüşlerini daha yakın buluyorum, çünkü o âlimlerin görüşlerine göre kılınan namaz, kadının tesettürü açısından daha uygundur. Rükû'da, secdede ve diğer rükünlerde erkeğin kolları gövdesinden ve ayakları birbirinden daha ayrıdır, kadının ise hareketleri tesettüre daha uygundur.

Ümmü'd-Derdâ'nın namaz oturduğunda erkekler gibi oturduğu rivâyet edilir. İbrahim en-Nehâî ve Mekhul, kadının namazda erkek gibi oturması gerektiğini, Halid b. el-Cellah iki ayağını aralayarak oturmasını, Hammad ve Ata ise dilediği gibi oturması gerektiğini söylemişlerdi. İbn Ömer'in hanımı Safiyye'nin ayaklarını yayarak oturduğu söylenmiştir. Bir grup âlim bu tür oturmayı mekruh görmüşlerdir. Cabir b. Zeyd, Tavus ve Hasan-ı Basrî'den bu görüş rivâyet edilmiştir.

Kadının saçını örgü yaprak namaz kılmasında bir sakınca yoktur. Hz. Peygamber(s.a.v.)'in bu konudaki yasağı sadece erkeklere yöneliktir.